

J. N. HILLGARTH

LA PERSONALITAT POLÍTICA I CULTURAL DE PERE III A TRAVÉS DE LA SEVA CRÒNICA*

I. EL REGNAT DE PERE III

El regnat de Pere III de Catalunya i IV d'Aragó, entre 1336 i 1387, fou el segon més llarg en la història de la Corona d'Aragó. Una de les fonts principals que ens ha arribat sobre aquest llarg regnat és la *Crònica* escrita sota el nom de Pere III (la seva contribució personal en la redacció es discutirà més endavant), que comença abans de la seva coronació i continua almenys fins el 1369. Abans de tractar de la *Crònica* en ella mateixa, sembla convenient apuntar els problemes principals del regnat i discutir els interessos de Pere III en obres literàries i històriques.¹

* Aquest text és la versió catalana de la introducció a la traducció anglesa de la *Crònica* de Pere III, duta a terme per Mary Hillgarth i publicada el 1980 als vols. 23 i 24 de la sèrie «Mediaeval Sources in Translation» del Pontifical Institute of Mediaeval Studies de Toronto (institució que amablement autoritza la present edició). La traducció al català ha estat feta per Miriam Cabré i les referències originals compulsades per Maria Toldrà (els documents apareixen citats en original català o aragonès, però hem traduït els llatins). Tan sols en comptats casos han estat aprofitats els materials que J.N. Hillgarth va compilar per a les notes a la crònica i als seus apèndixs. Tots els textos catalans citats pre-normatius han estat accentuats a la moderna; només hem retocat alguna grafia molt aberrant (N. de R.).

1. La millor visió moderna del regnat —des d'una perspectiva sobretot política— és la de Ferran SOLDEVILA a *Història de Catalunya*, 2a. ed. (Barcelona 1963). Com tots els altres estudiosos, Soldevila es refia molt de la clàssica relació del segle XVI de J. ZURITA, *Anales de la corona de Aragón*, llibres VII-X (he fet servir la nova edició d'A. Canellas López, Saragossa 1976-1977, però cito per llibre i capítol per tal de facilitar la referència a edicions més antigues). Hi ha un breu estudi del regnat de Pere III en el meu llibre *The Spanish Kingdoms*, 2 vols. (Oxford 1976-1978), vol. 1, que citem segons la traducció a

El gran historiador aragonès del segle XVI, Jerónimo Zurita, quan arriba al final del regnat de Pere III, fa notar que «*más de cincuenta años gobernó el rey y siempre con guerra*».² En aquest segle, un historiador català destacat ha considerat que Pere era en gran mesura responsable dels seus propis problemes —«moltes lluites del seu regnat podrien haver estat evitades: lluny d'evitar-les, ell les suscita i enverina».³ Una part d'aquesta introducció tractarà de l'opinió que Pere tenia sobre el seu propi caràcter, tal com l'expressa a la *Crònica* i en altres llocs.⁴ Seria difícil, però, trobar una descripció en una sola frase millor que aquella de Zurita, generalment hostil al rei: «*cuanto fue este príncipe de más débil y delicada compostura de cuerpo, tanto fue en el ánimo más ardiente y de una increíble prontitud y viveza y de grande vigor y ejecución en todo lo que emprendía, y de ánimo y valor para qualquiere empresa y extrañamente ambicioso y altivo y muy cerimonioso en conservar la autoridad y preeminencia real.*»⁵

Infantesa, joventut i vida familiar

Pere III va néixer a Balaguer el 5 de setembre de 1319, uns tres mesos abans que el seu pare, l'infant Alfons, esdevingués l'hereu de la corona gràcies a la renúncia al tron del seu germà gran, Jaume, el 22 de desembre de 1319. Aquest darrer fet va tenir una importància crucial en la vida de Pere i, com a tal, apareix narrat detalladament en el capítol I de la *Crònica*.⁶ Pere era el segon fill d'Alfons i el més gran dels que encara vivien. Alfons havia nascut a Nàpols el 1298 i era el fill segon de Jaume II de

l'espanyol, *Los reinos hispánicos*, 3 vols. (Barcelona, Grijalbo, 1976-1984) I, part III, caps. II i III. Per a les dades sobre la població, *vid. ibid.*, I, ps. 44-53. Per a la Pesta Negra, II, ps. 20 i ss. El valuós estudi de Ramon d'ABADAL i DE VINYALS, a *HE*, XIV (1966), serà citat sovint (citaré tant l'original en castellà d'Abadal com la versió catalana, traduïda per altri, *Pere el Cerimoniós* [Barcelona 1972, 2a. ed. 1987], ja que, encara que no és totalment fiable, aquesta darrera porta notes que falten a la primera versió).

2. ZURITA, X, 39.

3. SOLDEVILA, p. 449.

4. *Vid.* més endavant, ps. 80-90.

5. ZURITA, X, 39.

6. *Vid.* el capítol I, 2-8, 42 (citat d'ara en endavant com a I, 2-8, 42).

Catalunya i Aragó i de Blanca d'Anjou (1238 - 1310), *vid.* 1, 1. La mare de Pere, Teresa d'Entença, que era l'hereva del comtat d'Urgell i d'altres feus, va morir el 28 d'octubre de 1327, quan Pere tenia vuit anys. Abans de morir, Teresa havia tingut un paper decisiu en la protecció del dret de Pere a la successió al tron, qüestionat pel seu oncle, l'infant Pere, que posteriorment va esdevenir un dels seus principals consellers (*vid.* 1, 42). Per a Pere va ser nefast que la seva mare morís en aquell moment, cinc dies abans que el seu marit Alfons pugés al tron, ja que Alfons va mostrar-se com un governant indecís i vacil·lant, fortament influït per la seva segona muller, Leonor de Castella. La preocupació de Leonor per veure els seus propis fills dotats amb possessions considerables i semiautònomes a la Corona d'Aragó va provocar un sentiment d'hostilitat entre ella i Pere, el qual estava convençut que la seva madrastra intentava enverinar-lo.⁷ Les circumstàncies de la seva criança, lluny de la cort del seu pare, van contribuir, probablement, a la formació del vessant més aspre i suspicax del seu caràcter. La lluita pel poder entre ell i els seus germanastres —especialment el més gran, l'infant Ferran— és un dels temes de la *Crònica*. Aquesta situació només es va acabar amb l'assassinat de Ferran el 1363, per ordre de Pere, i la recuperació triomfant del marquesat de Tortosa, que havia estat alienat de la corona durant el regnat del seu pare.

Exposarem més endavant com la *Crònica* de Pere III és essencialment una part de la història de la dinastia i com reflecteix la seva pròpia política general, la seva preocupació per la glòria de la casa reial i per l'expansió del seu «patrimoni».⁸ Tant si s'accepta aquest punt de vista com si no, és evident que, com en qualsevol altra monarquia medieval, la seva política general estava íntimament vinculada amb les aliances matrimonials. Les filles eren indispensables per a l'activitat diplomàtica de qualsevol rei. Les negociacions sobre el matrimoni de la seva filla Joana van ocupar Pere durant anys. Va intentar casar-la amb Eduard, príncep de Galles (el Príncep Negre) i posteriorment amb l'ancià Eduard III d'Anglaterra; finalment, va haver d'acontertar-se casant-la amb un cosí d'ella, el comte

7. 1, 51. El millor estudi, encara que molt breu, del regnat d'Alfons és el d'E. BAGUÉ, a *Els descendents de Pere el Gran* (Barcelona 1957), ps. 149-183.

8. *Vid.* més endavant, ps. 72 i ss.

d'Empúries.⁹ El matrimoni de fills barons era encara més important per a les famílies reials. La còlera de Pere davant la negativa del seu fill i hereu Joan a casar-se amb l'hereva de Sicília n'és una prova.¹⁰ Era d'una gran importància per a un rei casar-se i tenir fills. Pere es va casar per primer cop el 1338 (quan tenia divuit anys) amb Maria de Navarra, però el seu únic fill no va sobreviure (*vid.* IV, 7). L'absència d'un hereu va col·laborar a la generació del conflicte entre Pere i les Unions d'Aragó i de València entre 1347-1348. Quan el conflicte es va acabar, Pere encara no tenia hereu; el seu segon matrimoni (amb Leonor de Portugal) havia durat menys d'un any i no va tenir descendència. Al cap d'un mes de la mort de Leonor, Pere ja intentava casar-se altre cop.¹¹ El seu tercer matrimoni, amb Elionor de Sicília, va durar vint-i-sis anys (1349-1375) i li va proporcionar no tan sols dos fills supervivents, sinó també un notable conseller en la persona de la reina. Després de la mort d'Elionor, el seu darrer matrimoni amb Sibil·la de Fortià, la vídua d'un simple cavaller, el 1377, va provocar conflictes amb el seu hereu Joan, que van amargar-li els últims anys de regnat. És irònic que la vida de Pere s'hagués d'acabar amb la seva vídua deixant el seu llit de moribund i fugint de la ira del successor, de la mateixa manera que, el 1336, la seva madrastra havia fugit de la seva pròpia ira.¹²

Encara que hom podria veure, tant en el seu darrer matrimoni com en els seus resultats, una tendència de Pere a repetir els errors del seu pare, hom pot també adonar-se de la genuïna preocupació pels seus fills que es desprèn de les seves cartes, de la qual rarament en trobem indicis en el cas

9. A. LÓPEZ de MENESES, «CHE», XVI (1951), 160, 170 (documents de 1360 i 1369). El 1362 Pere estava interessat a casar la seva filla Joana amb Joan II de França, que era molt més gran que ella, i el 1363 amb Pedro I [J. COROLEU], *Documents historichs catalans del segle XIV* (Barcelona 1889), 13-15, 45. Per a anteriors negociacions de cara al matrimoni amb Lluís d'Anjou (1351-1353), *vid.* J. PAZ, *Documentos relativos a España existentes en los Archivos Nacionales de París* (Madrid 1934), 61-66.

10. El 4 de novembre de 1378, Pere va enviar una carta de condol al seu fill Joan amb motiu de la mort de la seva primera muller i alhora va començar a concertar un altre matrimoni per a ell: COROLEU, 74-76.

11. *Epistolari*, I, 101 i ss. El 31 de desembre de 1328, Pere sondejava les princeses reials disponibles, des d'Anglaterra fins a Sicília. «CHE», XXXV-XXXVI (1962), 355.

12. *Vid.* A. BOSCOLO, *Sibilla di Fortià, regina d'Aragona* (Pàdua 1970).

d'Alfons III. Tot i que Pere podia renyar la seva filla gran Constança —que tenia llavors quatre o cinc anys— per haver-se-li adreçat incorrectament en una carta, aquest rept e era clarament destinat als seus cortesans.¹³ Després de les humiliacions que havia hagut de suportar el 1347 de la Unió a Saragossa i mentre patia una de les pitjors crisis del regnat, Pere encara podia escriure que esperava veure Constança i les seves altres dues filles, «per haver consolació e plaer ab vós e ab les infantas». El 1350 va prendre's considerables molèsties per trobar un allotjament més saludable per a les seves filles al castell de Perpinyà i fins i tot va oferir-los la possibilitat de triar altres habitacions que aquelles que els havia assignat.¹⁴

Hi ha molt pocs documents que il·luminin la infantesa de Pere. Pel que fa a l'adolescència, tenim l'itinerari establert per Girona i Llagostera del període com a hereu de la corona, dels vuit als setze anys (1328-1336). La *Crònica* esmenta el fet que Pere era setmesó, «tan feble e tan exaquiós, que no-s pensaven les madrines, ne aquells qui foren a la nostra naxença, que poguessen viure».¹⁵ Hi ha documentació sobre les greus malalties que Pere va patir durant l'adolescència —el juny de 1333 i el maig de 1334.¹⁶ Tant ell com el seu germà petit Jaume (enemic seu, anys a venir), amb el qual viatjava normalment, s'havien de queixar sovint de la falta de l'assignació que els enviava el seu pare.¹⁷

Pere va passar la major part de la joventut a Aragó. Va ser present, a l'edat de vuit anys, a la coronació del seu pare com a Alfons IV d'Aragó a Saragossa l'abril de 1328, com es descriu a la *Crònica*, però no va assistir al segon casament d'Alfons el febrer de 1329. El 26 de desembre d'aquell mateix any es va veure obligat a felicitar per carta la seva madrastra, la reina Leonor, en ocasió del naixement del seu germanastre gran i futur enemic, Ferran.¹⁸ El relat que Pere fa a la *Crònica* del regnat del seu pare

13. *Epistolari*, I, 88 i ss.

14. «CHE», XIV (1950), 186, 195 i ss.

15. I, 40. *Vid.* també el parlament de Pere a les corts de Montsó del 1363 (*Parlaments*, 24), «e jassia Déus no ens haja fets gran de persona.» [...]

16. GIRONA, 186, 205.

17. *Ibid.*, 210, 212. *Vid.* J. RIUS SERRA, «AST», VIII (1932), 5 i ss.

18. Girona, 88, 107, 117. El naixement de Ferran s'esmenta a la *Crònica* (I, 43).

està pràcticament dedicat a descriure els intents de la reina Leonor d'alienar de la jurisdicció directa de la corona grans dominis estratègicament situats i ciutats en favor de Ferran i del seu germà petit Joan, i la resistència (només en part reeixida) que aquests intents van trobar, principalment a València i a Aragó.¹⁹ El 1331 sembla que va ser l'any de més tensió entre Pere i el seu pare. Probablement va ser en aquell any que Pere va ser dut a Jaca per tal que pogués escapar-se cap a França a través dels Pirineus en cas que fos necessari.²⁰ Pere exagera un mica la seva reclusió aragonesa. Va visitar Catalunya el 1332, encara que no sembla que abans del 1334 hi hagués passat gaire temps de manera continuada.²¹ Va ser a València el desembre de 1333 i més tard a Xàtiva, que era una de les ciutats que la seva madrastra havia intentat que es transferissin a l'infant Ferran.²² Aquest darrer viatge sembla que va provocar un enfrontament directe entre Pere, que llavors tenia catorze anys i que, en qualitat de primogènit, tenia jurisdicció general sota el seu pare, i el governador de Xàtiva, partidari de la reina Leonor. El 12 de desembre de 1333 Pere va haver d'escriure al seu pare des de Xàtiva per a dir-li que no havia tingut intenció de desplaure la reina.²³

Aquest contratemps no va impedir que Pere continués oposant-se a les donacions fetes als seus germanastres. El gener de 1335 va enviar missatgers al nou papa, Benet XII, per demanar-li suport en aquest afer.²⁴ A més, Pere estava alhora involucrat en una sèrie de conflictes sobre jurisdicció amb el seu pare i altres autoritats. El 1335, el bisbe i el capítol catedralí de Girona es van queixar a Alfons de la interferència del seu hereu en l'*ecclesiastica libertas*, 'la llibertat de l'església' —una acusació que se li va fer sovint un cop va ser rei. Aquesta acusació li va costar una

19. I, 44-51. *Vid.* nota 7, més amunt.

20. I, 51. Pere està documentat a Ejea el març de 1330 i el març-abril de 1331 i a Jaca el juny-agost de 1331. Tornava a ser a Saragossa el setembre de 1331. GIRONA, 120, 133, 136 i ss., 143-147.

21. GIRONA, 160, 190-199.

22. *Ibid.*, 181 i ss. *Vid. Crònica*, I, 47.

23. RIUS SERRA, 3. *Vid.* ZURITA, VII, 20, i les referències curiosament contradictòries al governador de Xàtiva, anteriorment almirall Bernat de Sarrià, a I, 44, 55.

24. RIUS SERRA, 4.

reprimenda del seu pare.²⁵ Cap d'aquests esdeveniments no apareix a la *Crònica*, on Pere culpa la seva madrastra pel tracte rebut i n'excusa el seu pare tant com li és possible.²⁶

En el moment que Alfons III va morir, a l'edat de trenta-set anys, el 24 de gener de 1336, Pere estava pràcticament preparat per a regnar. Dos dels objectius que serien notoris durant el seu regnat —la determinació de mantenir la jurisdicció reial i de prevenir l'alienació del patrimoni reial— ja eren patents. En algun moment de la seva formació, principalment aragonesa, Pere devia haver rebut alguna mena d'educació sistemàtica, però a través dels documents publicats, sabem molt menys d'aquest aspecte que de la roba que portava o dels diners que ell i el seu germà es gastaven en jocs.²⁷

La Corona d'Aragó: una monarquia limitada

Pere va heretar una federació —o potser, millor dit, un conglomerat d'estats, que pràcticament només estaven units perquè els governava un sol monarca. Era el rei d'Aragó i de València per herència i de Sardènia i de Còrsega gràcies a una donació papal al seu avi, Jaume II, però no posseïa cap poder a Còrsega. El seu pare havia aconseguit per la força de les armes el control de Sardènia, en els anys 1323-1324, quan era l'hereu del tron. Aquest fet, que va ser l'única consecució real d'Alfons, es descriu detalladament a la *Crònica*.²⁸ Pere també governava Catalunya, que mai no havia

25. GIRONA, 235, i el meu llibre *Los reinos hispánicos*, I, 411 i ss.

26. I, 51. Tenim provada la presència de Pere a Catalunya el maig de 1332, encara que solament per pocs dies (GIRONA, 160). Com assenyala Soldevila, Pere estava enfosquant la imatge de la seva madrastra, la reina Elionor, per tal de justificar les accions que més endavant va dur a terme contra ella. El 1333 Pere va eludir (sembla que per instigació de l'arquebisbe de Saragossa) una ordre de presentar-se a Lleida per entrevistar-se amb el rei. El desembre era a València, però el rei era en una altra banda (GIRONA, 185 i ss., 189). De febrer a desembre de 1334 Pere era a Catalunya (*ibid.* 190-199).

27. Quan Pere tenia sis anys, Ramon de Beniach va ser cridat per ensenyar-li «arts», a ell i al seu germà. El 1331, quan Pere tenia onze anys, Garcia de Sant Pol (o Pau) apareix documentat com el seu mestre i es van comprar dos llibres de text de gramàtica llatina i «altres llibres» per a ell i el seu germà. El 1334 se'n va comprar un altre (el *Tobies*). Garcia apareix altre cop el 1334 i 1335. GIRONA, 85 i ss., 148, 204, 241.

28. I, 10-35. *Vid.* més endavant, ps. 47 i ss.

estat proclamada regne; a la *Crònica* es descriu com el «Principat de Cathalunya» (II, 27) o el «Comtat de Barcelona» (I, 42). Els juriconsults romanistes de Jaume I i de governants posteriors, entre ells Pere III, consideraven el títol de príncep com equivalent al de rei, però la noblesa, l'església i les ciutats catalanes havien insistit des del 1283 que les lleis es promulguessin simplement en nom del «comte de Barcelona», encara que el comte a Catalunya rebia el tractament de «senyor rei». Aquesta vacil·lació respecte als títols reflectia una incertesa més fonda sobre la naturalesa de l'autoritat reial, que també trobem en els *Usatges de Barcelona*, el codi legal català bàsic.²⁹

El conjunt d'estats que Pere va heretar no incloïa el regne de Sicília ni el de Mallorca. El 1336, tots dos eren governats per branques menors del «casal d'Aragó» (més pròpiament, de Barcelona). Sicília, amb els seus territoris annexos, els ducats catalans a Grècia, gaudia, però, d'independència *de iure* i, tant Sicília com Mallorca —malgrat la relació de vassallatge d'aquest darrer regne respecte a Aragó— tenien independència *de facto*. El vassallatge de Mallorca va donar a Pere una oportunitat per a fonamentar la seva reclamació. La conquesta de les illes Balears i de la part continental del regne —els comtats del Rosselló i de la Cerdanya— els anys 1343-1344 va constituir el seu primer assoliment i potser el més important.³⁰ També tenia la intenció de conquerir Sicília, però aquest propòsit només va fructificar durant el regnat del seu fill Martí.³¹

En els estats que Pere va heretar existien greus divisions internes. A Aragó i a València aquestes divisions van fer-se paleses durant la revolta de les Unions en els anys 1347-1348, una revolta capitanejada pels seus germans, en la qual tingueren un paper important no tan sols els grans nobles d'Aragó, sinó també les ciutats (especialment a València).³² Quan Pere tot just havia sotmès les Unions —a canvi de moltes concessions— es va haver d'enfrontar amb una rebel·lió a Sardenya que no va aconseguir de sufocar amb èxit durant el seu regnat, malgrat les victòries navals sobre

29. ABADAL, *HE*, XIV, ps. xiv-lvii (*Pere*, 61-78).

30. *Vid.* II, 32-38 i III.

31. *Vid.* l'apèndix de la *Crònica*.

32. *Vid.* cap. IV. En el seu estudi M. RODRIGO LIZONDO destaca el suport popular que va tenir la Unió valenciana; *vid. Ligarzas*, VII (1975), 146 i ss., 151-161.

els genovesos que donaven suport als rebels i l'expedició a Sardenya que Pere va comandar personalment els anys 1354-1355.³³

El cost econòmic de totes aquestes lluites contra les rebel·lions a Aragó, a València i a Sardenya, com també el de la prèvia conquesta de Mallorca i de la posterior guerra amb Castella (1356-1366, amb prolongacions fins el 1375), va ser enorme i el va suportar principalment Catalunya. Caracteritzada per una economia mercantil i una activitat comercial important a les ciutats, Catalunya era, de molt, el més ric i populós del reialme de Pere; va ser l'única part de la Corona d'Aragó que mai no es va aixecar contra el rei, però el seu suport va ser guanyat a un preu molt alt. Va ser durant el regnat de Pere III que les corts, l'assemblea catalana de representants dels estats (la noblesa, el clergat i les ciutats), van créixer en importància i van adquirir una delegació permanent, la diputació, que controlava l'augment i la despesa dels impostos. Ja el 1300, les corts havien limitat el dret del comte de Barcelona a apujar els impostos en els districtes sota la seva jurisdicció directa.³⁴ El 1343, va tenir dificultats considerables per a reunir els fons necessaris per a l'expedició de Mallorca. Va haver de vendre algunes possessions reials a Aragó i va haver d'empenyorar les joies de la reina. Les tropes «criden ja e murmuren per la paga esdevenidora del mes de juny» i Barcelona va poder imposar condicions a l'hora de proveir la corona en les seves necessitats.³⁵ Tant la dificultat per a assegurar els fons com el preu igualment alt per les donacions financeres es van incrementar a mesura que les guerres s'anaven succeint.

La importància de les ciutats en els reialmes de Pere III (i especialment de Barcelona i de València) es posa en relleu sovint a la *Crònica*. Els ciutadans de València resisteixen les divisions concebudes per la madrastra de Pere, la reina Leonor. Sembla que els ciutadans principals de Barcelona

33. *Vid.* cap. v.

34. *Cortes*, I, 1, 176, citat per ABADAL, *HE*, XIV, p. lxxxix (*Pere*, 127). Per a la comparació entre la població de Catalunya i la d'Aragó, etc. *vid. ibid.*, ps. xv-xvii (*Pere*, 15-18). Per a la contínua prosperitat de Catalunya fins més enllà del regnat de Pere III, *vid.* el meu llibre *Los reinos hispánicos*, II, part I, cap. I.

35. «CDIACA», xxxi, 278, 318, 440, 332. *Epistolari*, I, 71-74. El 1336, Pere va tenir grans dificultats per a finançar una campanya menor contra un noble rebel; *vid.* ACA, RP, MR, 309, fol. 21r-v, etc.

aconsellen Pere durant la conquesta de Mallorca (de fet, Barcelona va contribuir amb unes setanta mil lliures a l'expedició) i que són presents a les negociacions crucials.³⁶ I encara fins el 1343 el zel de les ciutats per mantenir els seus privilegis va oferir obstacles al rei.³⁷ Aquesta resistència a les demandes reials va cristallitzar a les darreres corts del regnat, durant el qual hi va haver una gran transferència de poder de la corona a les assemblees municipals de Catalunya, de València i d'Aragó, i a les seves delegacions permanents. Arribat l'any 1364, Pere deia al consell reial que s'estimava més convocar les corts a Tortosa que a Barcelona, perquè «los de Barchinona son sobreslonchs é trigosos en lurs afers [...] á cascun dubtre volran haver consell dels .c. jurats [...] molts de la ciutat, qui son mesquins de cor é dats á avaricia, é amarian se mes perdre que fer part de ço del lur».³⁸

Limitat i relativament pobre, Pere es va trobar que el seu poder militar i naval sovint era escassament adequat per als reptes amb els quals s'havia d'enfrontar. Era difícil reclutar les milícies ciutadanes per a la guerra i els nobles només estaven disposats a lluitar si se'ls pagava regularment. En la guerra amb Castella, Pere lluitava contra un regne que tenia una població probablement cinc o sis vegades més gran que el total de la Corona d'Aragó (que potser comptava un milió d'habitants, mentre Castella en tenia uns cinc i França uns quinze). Pere no va poder reunir prou tropes de les seves pròpies per a lluitar contra Castella i va haver de refiar-se en gran mesura dels emigrants castellans. És significatiu que mai no va mostrar cap intenció d'enfrontar-se amb França.³⁹

36. I, 48; III, 24, 27 (l'Arnau Ballester que s'anomena aquí era probablement el mateix a qui Pere va ordenar de preparar dos ginys de guerra per al 1344, «CDIACA», XXXI, 382 i ss.); *vid.* J. SOBREQÜÉS CALLICÓ, VIII, *CHCA*, III (1973), 291-302, i altres referències a III, 31, 82, 183, 193. *Vid.* el clàssic text a IV, 57, «com no ha rey de christians que haja millors .iiij. ciutats que Nós haviem, ço es, Saragoça, Valencia e Barcelona».

37. «CDIACA», XXXI, 419 i ss.

38. *Vid.* ABADAL, *HE*, XIV, ps. lxxxvi-xcvi i clxxviii-cxcviii (*Pere*, 122-134, 255-282). [J. COROLEU], *Documents*, 67. Per a les vint celebracions de corts i nou de parlaments (assemblees només amb els representants de les ciutats) durant els anys 1350-1382 del regnat de Pere III, *vid.* A. MA. UDINA ABELLÓ, *Cuadernos de historia*, VIII (1977), 83-85.

39. «CDIACA», XXXI, 334 i ss. i 288 i ss. (*vid.* III, 53). Per a les xifres de població (conjecturals) *vid.* ABADAL, *HE*, XIV, ps. xxvi i ss. (*Pere*, 31), per a la guerra amb Castella,

En el passat la corona havia conquerit i mantingut Sicília i havia derrotat l'exèrcit invasor francès gràcies al domini del mar. El 1343 i el 1353 encara va ser possible de reunir grans flotes. En la dècada dels cinquanta, però, aquestes flotes eren finançades en gran mesura per Venècia i les galeres que Pere necessitava s'havien de comprar en part a l'estranger. La guerra amb Castella va revelar la feblesa dels contingents navals i militars catalans.⁴⁰

Les guerres van ocupar l'atenció de Pere més que no pas els problemes interns. Durant les primeres dècades del regnat, però, va fer pública una sèrie molt notable d'*Ordinances* que intentaven reestructurar l'administració reial. El seu èxit en aquest camp va ser limitat per l'oposició de les oligarquies feudal, eclesiàstica i municipal. Fins i tot a les parts de Catalunya que estaven sota la jurisdicció reial (principalment les ciutats) el rei es va veure obligat a negociar amb la classe dirigent, el patriciat urbà, abans de poder promulgar lleis. No obstant això, hom no ha de menystenir el que s'aconseguia.⁴¹

El consell reial

Ramon d'Abadal ha fet parar esment a les múltiples referències al consell reial que trobem a la *Crònica*. L'èmfasi en el consell es devia en part a l'instint personal del rei, que en qualsevol situació de crisi es preocupava de cercar consell, encara que no sempre el seguia.⁴² També indica, però, una tendència general dels governants del segle XIV. Però López de Ayala es preocupava de registrar les sessions del consell en les seves cròniques castellanques tant com Pere en la seva. En els regnes hispànics, de la mateixa

ibid., ps. cl-clxxviii (*Pere*, 216-254). *Vid.* la *Crònica*, III, 13: «era gran perill [...] metre-Ns en guerra ab tan poderós rey com es de França.»

40. *Los reinos hispánicos*, I, 412 i ss.

41. *Ibid.*, 409 i ss., ABADAL, *HE*, XIV, p. lxxxiv (*Pere*, 119). Em sembla que Abadal subestima en certa manera les intencions de Pere i (en menor grau) allò que aconseguí en aquesta esfera.

42. La insistència dels rebels de les Unions a separar Pere dels consellers de qui no es refiaven és una altra mostra de la importància dels consellers reials. *Vid.* IV, 28, 38, 40.

manera que a França i a Anglaterra, «la política era dictada pel rei i pel seu consell». ⁴³ El consell podia ser nombrós. Bernat de Cabrera afirma que a les deliberacions sobre si s'havia d'anar a la guerra amb Gènova o no hi van prendre part setanta persones. ⁴⁴ La *Crònica* descriu un parlament, una assemblea nombrosa, convocat per considerar el cas del rei de Mallorca. Més sovint, el consell consistia en un grup reduït, de vegades només de juristes. En primera instància, només els juristes van ser consultats en les negociacions per a la rendició de Mallorca. El rei va haver d'explicar als nobles el motiu pel qual no havien estat inclosos en la consulta, però va continuar prenent consell dels juristes. ⁴⁵ La nombrosa assemblea esmentada més amunt constava de cinquanta-sis persones, segons les xifres que ofereix la *Crònica* (III, 183), i incloïa prínceps reials, un bisbe (el confessor del rei), nobles catalans i aragonesos, oficials, jutges i secretaris reials i representants de Barcelona, de València, de Saragossa, de Lleida, de Girona i de Perpinyà. Malgrat això, des de la conquesta del regne de Mallorca, en els anys 1343-1344, el consell va ser generalment dominat per un grup d'homes anomenats «los rossellonesos», favorables al punt de vista absolutista de la monarquia. El líder d'aquest grup era el català Bernat de Cabrera, la muller del qual era del Rosselló.

Els principals consellers de Pere III

El rei Pere, com hem vist, va ser criat sobretot a Aragó. El seu primer conseller principal va ser un membre de la poderosa casa aragonesa de Luna, Pedro López de Luna, arquebisbe de Saragossa des del 1318 fins al 1345, que va ser el canceller d'Alfons III des del 1327 i el de Pere des del 1336 fins al 1338. Va ser a causa del seu consell que Pere (que tenia setze anys) va refusar d'anar a Barcelona immediatament després de la mort del seu pare, per tal de jurar els *Usatges* i les constitucions de Catalunya, i va

43. J. R. STRAYER, *On the Medieval Origins of the Modern State* (Princeton, N. J., 1970), p. 74. *Vid.* per exemple AYALA, *Crònica de Juan I*, año 1383, 9, 1385, 11 («BAE», LXVIII, 84, 100).

44. «CDIACA», XXXII, 94.

45. III, 182-183, 30-31.

preferir ser coronat primer a Saragossa com a rei d'Aragó. En protesta per aquesta decisió (i, en general, contra la negativa de Pere a seguir el seu consell), tant els oncles de Pere, els infants Pere i Ramon Berenguer, com l'arquebisbe de Tarragona i tots els altres nobles catalans (amb dues excepcions), juntament amb els representants ciutadans, es van retirar de Saragossa. Hi va haver intents de resistir-se als nous nomenaments de càrrecs reials a Catalunya fins que el rei hagués jurat de guardar els privilegis catalans, però aquesta resistència va ser vençuda aviat.⁴⁶

L'arquebisbe de Saragossa s'havia guanyat la confiança del rei. Ell havia estat l'únic magnat rellevant que s'havia oposat a les donacions d'Alfons III en favor dels germanastres de Pere, que havien rebut, en canvi, el suport dels germans d'Alfons, especialment de l'infant Pere.⁴⁷ A part de l'oposició a deixar-se coronar per l'arquebisbe i la insistència a coronar-se ell mateix (*Crònica*, II, 10-12), Pere en va seguir el consell durant el primer any de regnat, cosa que el va dur a una campanya infructuosa al regne de València i gairebé a una guerra amb Alfonso XI de Castella, favorable a les donacions fetes als seus nebots i a la seva germana, la reina Leonor, els quals havien anat a refugiar-se a Castella.

Durant la campanya valenciana contra Pere de Xèrica, un dels principals partidaris de la reina (i posteriorment un dels consellers principals del Cerimoniós), sembla que el jove rei es va adonar per primera vegada que no sempre es podia confiar dels aragonesos. Mentre que els nobles aragonesos del seu seguici van refusar d'enfrontar-se a Xèrica, al qual consideraven un dels seus, «alguns cavallers catalans» van afanyar-se a venjar l'ofensa infligida al rei, que havia estat enganyat i derrotat, i havia hagut de fugir d'una torre en flames (*Crònica*, II, 26).

En aquest moment (les primeries del 1337) l'infant Pere apareix altre cop en escena i, malgrat les amenaces personals de Lope de Luna, el nebot de l'arquebisbe de Saragossa, va aconseguir a la llarga de fer la pau amb Castella —a canvi de confirmar les donacions a la madrastra i els germanastres del rei— i de substituir l'arquebisbe com a conseller principal del seu nebot. Per a aquesta maniobra va utilitzar hàbilment la cort papal, amb la

46. II, 3-6, 16. *Vid.* RIUS SERRA, 6 i ss., 33-38.

47. RIUS SERRA, 3 i ss., 40 i ss.

qual tenia familiaritat, i el juliol de 1337 ja havia persuadit el papa Benet XII que cridés l'arquebisbe a la cort d'Avinyó i el retingués allí durant més d'un any. L'arquebisbe va ser rellevat del càrrec de canceller i l'infant el va substituir el 1338.⁴⁸

Fins al 1338 l'infant Pere se'ns mostra com un home extremament ambiciós. Primer havia intentat bandejar el seu nebot de la successió mentre el futur Alfons III s'ocupava de la conquesta de Sardenya (*Crònica* I, 35) i posteriorment va provar d'impedir que Pere fos reconegut oficialment com a hereu durant el temps del seu avi (I, 42).⁴⁹ L'intent de l'infant de dirigir el jove rei el 1336 va ser infructuós. Amb tot, a finals del 1337, com diu la *Crònica*, l'infant ja «tenia lo regiment de la nostra Cort» (II, 32). La seva política de pau amb Castella, coronada amb èxit, contrastava amb la política bel·licosa propugnada no tan sols per l'arquebisbe de Saragossa, sinó també per alguns catalans, sembla que incloent el futur ministre del Cerimoniós, Bernat de Cabrera.⁵⁰ D'altra banda, la *Crònica* també atribueix a l'infant el mèrit per l'inici d'una política agressiva contra el regne de Mallorca. L'infant va aconseguir que el «favor que li dava [al rei de Mallorca] l'archabisbe de Saragoça» (II, 32) es considerés la causa de l'actitud indulgent envers Jaume III de Mallorca que havia estat adoptada fins llavors.

No és clar, però, que l'infant Pere donés suport de tot cor a les subsegüents mesures contra Jaume. Sembla que el fet que Jaume fos un membre de la casa reial —era el cunyat de Pere (el marit de la seva germana Constança), a més del seu cosí— va influir més l'infant que no pas el rei. La *Crònica* ens mostra com l'infant estava disposat a anar a Perpinyà per arribar a un acord sobre la manera com Jaume havia de retre homenatge al rei (II, 34). Durant el viatge de Pere a Avinyó el 1339, l'infant va impedir que el rei s'embranchés en una baralla amb Jaume al carrer (II, 37). El 1342, quan Pere, de manera semblant, va ordenar l'arrest de la seva germana, que havia vingut a Barcelona amb el seu marit sota la protecció d'un salconduit, l'infant va protestar enèrgicament (III, 19). Mentre acom-

48. II, 27-30. RIUS SERRA, 28, 43-57.

49. Fins i tot hi va haver rumors que l'infant intentava ser proclamat rei després de la mort d'Alfons. *Indice de la colección de D. Luis de Salazar*, I, núm. 364.

50. Això ho fa notar Soldevila a la seva edició de la *Crònica* (p. 1.175).

panyava el seu nebot en les expedicions a Mallorca i al Rosselló durant els anys 1343-1344, encara com a conseller principal (*vid.* III, 30), les negociacions finals per a la rendició de Jaume van ser conduïdes per Pere de Xèrica (III, 159-163). Jaume va acusar Xèrica d'haver-lo enganyat (III, 185) –de la mateixa manera que, de fet, ell havia enganyat Pere anys abans (II, 26).

El nom de l'infant Pere apareix menys sovint després del capítol III de la *Crònica*. Només se l'anomena dues vegades en el capítol IV i dues més en el V, encara que se'ns diu que havia estat nomenat procurador general del rei en els seus reialmes peninsulars durant l'expedició del Cerimoniós a Sardenya el 1354 (V, 35). Al començament de la guerra amb Castella, l'infant va ser enviat a València. El 1358 va aconseguir de posar fi a una gran enemistat entre faccions de la noblesa catalana, la qual obstaculitzava el bon curs de la guerra. L'any següent, quan la seva muller va morir, va entrar a l'ordre dels franciscans. Aquest fet, però, no li va impedir de prendre part en posteriors campanyes militars i en negociacions diplomàtiques. El 1365, a través de la cort papal d'Avinyó, va negociar l'entrada a la guerra de companyies mercenàries per lluitar en el bàndol de Pere, cosa que va representar un pas decisiu per a l'èxit en la invasió de Castella i la caiguda de Pedro I. Aquest darrer esdeveniment és l'única intervenció capital de l'infant esmentada en l'extens capítol VI.⁵¹

La superioritat moral de l'infant Pere respecte als altres consellers del rei és palesa a la *Crònica*. Quan el rei Pere va arribar a vint-i-tres anys, el 1343, no hi havia ningú entre els seus consellers que gosés contradir o criticar l'infant (*vid.* III, 66). El tercer home de confiança de Pere (hom pot emprar el terme *ministre* sense incórrer en un anacronisme excessiu) va ser Bernat de Cabrera.

51. VI, 57. *Vid.* M. DUALDE, «EEMCA», II (1946), 299-315. El millor estudi sobre l'infant (1305-1381) és a J. Ma. POU y MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes* (Vic 1930), 308-396. *Vid.* també la bibliografia citada a J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón, su vida familiar*, I (Barcelona 1948), 158, n. 2. Un testimoni contemporani, en un escrit del 1344, presenta l'infant com el director del rei a la campanya de Mallorca. B. de CANALS, a J. RUBIÓ, *Homenaje a J. Vincke*, I (Madrid 1962-1963), 240 i ss. La seva carta citada a «Bulletin Hispanique», XXIX (1972), 197 i ss., ens dona una imatge de l'infant el 1332 com un jove satisfet d'ell mateix.

El 1323 Bernat apareix a la *Crònica* per primer cop, i el seu nom, Bernadí, denota que era un home jove.⁵² Durant els quaranta anys següents, amb llargs intervals, haurà de tenir un paper principal en la *Crònica* i en el regnat de Pere. Aquest noble català, descendent d'una llarga línia de vescomtes de Cabrera, apareix entre els consellers més íntims de Pere el 1336 (II, 26), però el 1344 és evident que ja havia renunciat al vescomtat en favor del seu fill Poncet (III, 99). Retirat al monestir benedictí de sant Salvador de Breda, que havia estat fundat per un dels seus avantpassats, va romandre-hi fins que Pere el va convèncer que l'acompanyés a Saragossa el 1347, durant la revolta de les Unions. Quan els altres consellers de Pere ja n'havien estat apartats, Bernat —que potser no semblava perillós ja que es considerava que havia abandonat la vida política activa— va ser l'únic que va restar al costat del rei. Segons la *Crònica*, Bernat es va oferir voluntari per a portar les negociacions amb els nobles aragonesos i, un per un, va apartar-los de la Unió.⁵³

La *Crònica* afirma (IV, 32) que Bernat va aconsellar el rei que «que·Ns en anassem secretament [de Saragossa] e que lexassem encorrer les reenes» que havia hagut de lliurar a la Unió —incloent-hi alguns dels seus servidors principals. Pere en un principi hi va estar d'acord, però després, «per inspiració de Deu, e que trobam de consell», va decidir que valia més «atorgar [a la Unió] tot quant ells volien» —sense cap intenció de complir les seves promeses. És just de recordar que això és el testimoni de Pere sobre un home que havia caigut en desgràcia molt temps abans que s'escrivis aquesta part de la *Crònica*.⁵⁴ L'atribució d'aquest consell a Bernat contrasta amb el contingut de la carta que va enviar al rei el 1348, mentre

52. Tal com Soldevila observa, p. 1.165 (n. 1 a I, 20). Cabrera havia nascut a Calataiud el 1298. S. SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya* (Barcelona 1957), 119.

53. IV, 29-30. El 1341 Bernat és anomenat com a conseller actiu de Pere en la carta esmentada més endavant, nota 73 (X, 891). El 1364 l'abat de Breda va intentar defensar Cabrera davant de la reina («CDIACA», XXXII, 14).

54. *Vid.* (més endavant, ps. 50 i ss.) les raons per a suposar que aquesta part de la *Crònica* es va escriure cap a 1369-1375, si no més tard. SOLDEVILA (p. 1.204, n. 1 a IV, 89 i ss.) posa de relleu el «cinisme» de Bernat. ABADAL, *HE*, XIV, p. lxxv i ss. (*Pere*, 89 i ss.) també sembla que en aquest cas dóna crèdit completament a la *Crònica*. SOBREQÜÉS, *Els barons*, 163, dubta.

el monarca era en mans de la Unió valenciana. Aquesta carta ha estat justament qualificada de «magnífica» pel consell que dóna al rei d'actuar coratjosament i també és notable per l'oferta que fa d'entrar a València secretament per ajudar Pere a fugir-ne, en un moment en què els rebels haurien mort Bernat si hagués estat pres. Pere no va seguir el consell i a la *Crònica* no s'esmenta la carta del conseller ni els seus esforços per a mantenir Catalunya unida en suport de Pere.⁵⁵ L'obra subratlla, però, el paper de Cabrera en la guerra contra Gènova, des de la decisió de fer la guerra (que se li atribueix en gran part) fins a les campanyes de Sardenya.⁵⁶ Després de l'espectacular victòria naval del 1353 sobre els genovesos, la prolongació de la guerra a causa de la rebel·lió de Mariano d'Arborea és atribuïda al diable, que «mes en cor del dit Mossen Bernat» la idea d'exigir al jutge que complís amb les seves obligacions feudals. (Hi ha indicis documentals que Cabrera va excedir-se en les seves ordres, però difícilment poden considerar-se decisius.)⁵⁷

No es blasma Bernat per la decisió de Pere d'anar a la guerra amb Castella el 1356, la qual s'atribueix a una inspiració divina —més que no pas diabòlica (VI, 4). Sembla, en efecte, que Bernat es va oposar constantment a la guerra, ja que considerava, encertadament, que estava abocada al fracàs.⁵⁸ Una altra mostra del realisme que veiem aquí ja havia aparegut en

55. Per a la carta de Bernat i les seves gestions, *vid.* ZURITA, VIII, 26. El comentari és de GUBERN, *Epistolari*, 1, 98. Pel que fa a l'odi dels valencians envers Bernat, *vid.* la *Crònica*, IV, 38, 40. El 1351 es va encomanar a Cabrera l'educació del nou nat hereu al tron. «CDIACA», XXXIV, 381-393.

56. *Vid.* IV, 67 (i nota 44, més amunt).

57. v, 24. No obstant això, el 30 de maig de 1353, Pere havia ordenat a Cabrera que investigués Mariano d'Arborea i, possiblement, l'havia autoritzat a prendre mesures dràstiques contra ell. *Vid.* L. d'ARIENZO, *Carte reali diplomatiche*, 202, 230-233, 245. Mariano IV de Arborea va prendre el poder el 1346 (II, 13). D'acord amb la seva carta a Pere del 18 de desembre, els missatgers de Cabrera l'amenaçaven amb un atac fulminant si no acceptava les seves dràstiques condicions. Sembla que Pere va reconvenir Cabrera per la seva carta. *Vid.* també MELONI, 170 i ss., i el testimoni inèdit de Matteo Abrini, arxiprest d'Arborea (ACA, Processos històrics, 5, fol. 19r-v) per al fet que Cabrera estava predisposat en contra de Mariano pels oficials reials de Sardenya i pels seus captius genovesos. Cabrera va ordenar a Mariano que lliurés els seus castells d'Ardora i Capula en tres dies.

58. La majoria dels historiadors prenen un altre punt de vista i jo he fet el mateix (*Los*

la seva insistència que Pere, tenint en compte que el setge a l'Alguer anava molt malament, hauria d'acabar signant un tractat de pau molt desavantatjós amb Mariano d'Arborea (un altre punt que la *Crònica* passa per alt).⁵⁹ Cabrera va estar involucrat en una ronda darrere l'altra de negociacions diplomàtiques amb Castella. Va ser el caràcter intractable de Pedro I de Castella i les intrigues del germanastre del rei castellà, Enrique de Trastámara, que van fer fracassar la tasca de Bernat i van ser responsables, doncs (juntament amb la gelosia de la reina Elionor, la muller de Pere i dels infants, començant per l'infant Pere, i altres rivals menors), de la seva execució el 1364.⁶⁰ Pere hauria d'admetre anys més tard que havia tractat Cabrera injustament i va restituir al nét de Bernat les possessions del seu anterior ministre que havien estat confiscades.⁶¹

Bernat de Cabrera havia estat el conseller principal del rei des del 1347 al 1364. Va ser reemplaçat per la reina Elionor durant els deu anys següents. La *Crònica*, els darrers capítols conservats de la qual es van escriure probablement després de la mort de la reina, rarament li concedeix crèdit o la blasma. No la culpa per la mort de Cabrera encara que els documents revelen —i el mateix Pere ho devia saber— que ella va ser la principal instigadora de l'execució.⁶² La poca disposició de Pere a casar la

reinos hispánicos, I, 406). No sé per què SITGES (citat més endavant, a la nota 62), p. 2, afirma que Cabrera «va ser el principal i potser l'únic promotor de la guerra» i remarca seguidament com va canviar d'idea amb rapidesa. SOBREQÜÉS, 165, ho data el 1361. ABADAL, *HE*, XIV, p. cxxxix (*Pere*, 201), pren el mateix punt de vista que jo he avançat aquí.

59. *Vid.* v, 38. ZURITA, VII, 57, parafraseja els arguments de Cabrera en favor del tractat.

60. *Vid.* vi *passim*, però especialment 29, 32, 34, 39 i 47.

61. «CDIACA», XXXIV, 480 i ss. (5 de febrer de 1381). *Vid.* també la carta de Pere del 28 de juny de 1364 (*ibid.*, 246) on diu: «quens plaguera molt quel Rey de Navarra nous estrenses que nos hajam affer oçeir an Bernat [...] car encontinent que nos aço lo prometessem pecariem.» Altres aspectes de l'activitat de Cabrera, com ara la redacció de les ordenances navals de 1354 (ed. A. de CAPMANY, *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón*, Madrid 1787), les hem de passar per alt aquí. SOBREQÜÉS, 170, fa notar, encertadament, la remarcable falta d'interès de Bernat en els honors mundans i en les riqueses (encara que aquests van ser transferits al seu fill Bernat, comte d'Osona; *vid.* A. PLADEVALL i FONT, *El comtat d'Osona a mig segle XIV* [Barcelona, 1972]).

62. J. B. SITGES, *La muerte de D. Bernardo de Cabrera* (Madrid 1911), i també

seva filla Elionor amb Juan, el fill i hereu d'Enrique de Trastámara (Enrique II de Castella, 1369-1379) era fortament compartida per Elionor, però només a l'apèndix de la *Crònica*, i encara en un passatge possiblement interpolat, es posen en relleu els seus sentiments en aquesta qüestió.⁶³ Després de la mort de la reina, el 1375, durant l'última dècada del regnat, els afers de Pere poden haver-se ressentit de la falta d'un conseller,⁶⁴ però hi ha altres factors que ajuden a explicar la impressió de declivi que és evident en aquesta darrera dècada. El rei mateix es feia vell (cinquanta-cinc anys era una edat relativament avançada en el seu temps) i el pes d'una guerra darrere l'altra havia esdevingut, arribada la dècada dels setanta, massa gran per a la corona.

La responsabilitat de Pere III en la seva política

L'ús constant que Pere feia del consell reial i la seva confiança en la sèrie successiva de consellers —dels quals se n'han discutit quatre aquí, però s'hi podrien afegir altres noms—⁶⁵ són trets importants del regnat i de la *Crònica* de les seves gestes. Val la pena examinar breument la qüestió del seu paper a l'hora de determinar la política de govern. Amb algunes excepcions —com ara en la discussió sobre la seva coronació (II, 10-12)— sembla que, fins al moment del conflicte amb Jaume III de Mallorca, la política de Pere era en gran mesura determinada per altri —primer per l'arquebisbe de Saragossa i després per l'infant Pere.

La conquesta de Mallorca

El 1381, mirant enrere, el rei mateix considerava el conflicte amb Jaume com el moment en què ell havia començat a fer-se càrrec dels seus

(independentment, en aparença) U. DEIBEL, *La reina Elionor de Sicília*, a «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», x (1928), 384.

63. *Vid.* més endavant, ps. 53 i ss.

64. Això ja ho suggereix GUBERN, *Epistolari*, I, 47 i ss.

65. Hi ha altres consellers que haurien de ser estudiats, com ara Vidal de Vilanova (*vid.*, especialment IV, 40) i Juan Fernández de Heredia (IV, 41).

propis afers. En la seva determinació de destruir Jaume, clara des del 1341, Pere no va tenir en un principi el suport del seu oncle, l'infant Pere, i tampoc el del seu germà, l'infant Ramon Berenguer, que, com a comte d'Empúries, era el senyor feudal més poderós de Catalunya.⁶⁶ Pere va ser incapaç de persuadir Sicília i Navarra que li donessin suport contra Jaume i, un cop es va fer evident què estava passant, tant el papat com França s'hi van oposar decididament.⁶⁷ Pere va tenir sort que França estigués involucrada en la guerra dels Cent Anys i també que la rebel·lió aragonesa (la Unió) comencés massa tard per a obstaculitzar la conquesta del regne de Mallorca. (El paralelisme amb la conquesta de Sicília de Pere II el 1282 és instructiu. En els dos casos l'expansió marítima de Catalunya —amb el conseqüent augment del poder reial— va anar seguida d'una reacció hostil d'Aragó. No obstant això, en el primer cas la intervenció francesa va salvar els dominis continentals del regne de Mallorca i, a la llarga, juntament amb el papat, va obligar la Corona d'Aragó a tornar les Balears al seu rei).⁶⁸

Jaume III de Mallorca havia pujat al tron el 1324, quan era un infant de nou anys. Tenia quatre anys més que Pere. Jaume II d'Aragó havia intentat d'impedir el seu accés al tron, al·legant que només era el nebot i no el fill del seu predecessor Sanç (1311-1324), però la temptativa havia estat frustrada per la lleialtat del Rosselló a la dinastia de Mallorca i per l'enèrgic suport papal al rei infant.⁶⁹ Jaume III s'havia casat amb la germana de Pere, Constança, i havia tingut dos fills, un d'ells baró (III, 9). De la mateixa manera que els seus dos predecessors en el regne de Mallorca, va seguir amb determinació una política independent, que parava poca aten-

66. Aquest infant no és anomenat en el capítol III de la *Crònica* fins cap a III, 100, on és clar que havia mantingut relacions amistoses amb els partidaris de Jaume. Pel que fa al comtat d'Empúries, *vid.* Abadal, *HE*, XIV, p. lxxix (*Pere*, 110).

67. *Los reinos hispánicos*, I, 415. Pel que fa a França, *vid.* l'obra d'A. Lecoy de la Marche i especialment la *Crònica*, III, 161.

68. LECOY de la MARCHE, I, ps. 338-364.

69. *Crònica*, III, 9. LECOY DE LA MARCHE, II, 3-14; E. AGUILÓ, «BSAL», IX (1901-1902), 219-223, i G. MOLLAT, a «Rèvue d'Histoire et d'Archéologie de Roussillon», VI (1905), 65-83, 97-108. Pere omet diversos fets essencials. Jaume tan sols va retirar les seves queixes sota la pressió del papat i de Nàpols.

ció a la seva condició de vassall del rei d'Aragó. L'activitat comercial mallorquina, especialment al nord d'Àfrica, era pròspera. Es van crear fronteres aranzelàries contra els mercaders catalans. Jaume es va aliar amb França i el Marroc i mantenia una relació estreta amb Gènova, generalment hostil a la Corona d'Aragó. La prosperitat econòmica de Mallorca es va fer intolerable als mercaders de Barcelona i de la mateixa manera que la política independent de Jaume ho era per a Pere personalment.⁷⁰ Barcelona va finançar, doncs, en gran part una expedició contra Mallorca, però va ser Pere qui va prendre la decisió que havia de salpar. Durant el regnat del seu pare, Alfons III (el sogre de Jaume), les relacions entre Catalunya-Aragó i Mallorca havien estat amistoses. Van canviar radicalment en el moment que Pere va veure acabat el conflicte inicial amb la seva madrastra i amb els partidaris d'ella (i el perill potencial que Castella s'involucrés en el conflicte).

El caràcter de Jaume va permetre que Pere jugués amb avantatge. Encara que de vegades era violent, Jaume sembla ingenu si el comparem amb Pere. Com que la seva condició de vassall del Cerimoniós era inqüestionable, el fet que postposés durant anys (II, 32, 34) l'homenatge, que ja havia retut als dos anteriors reis d'Aragó, era senzillament irritant. Un cop retut l'homenatge, podria haver escapat de l'amenaça de Pere si no hagués comès el gran error d'entrar en conflicte amb Felip VI de França a propòsit dels drets del rei francès sobre Montpeller (que Jaume rebia de França i no de Pere). Jaume fins i tot va intentar d'establir una aliança amb Eduard III d'Anglaterra contra França. D'aquesta manera, només va aconseguir de posar contra seu l'únic monarca que l'hauria pogut protegir d'Aragó, ja que França no tenia cap raó per a preferir un veí poderós al llarg dels Pirineus a un estat dèbil que li servís d'escut.⁷¹

70. *Los reinos hispánicos*, I, 418 i ss.

71. Hi ha una discussió completa sobre aquest tema a C. A. WILLEMSEN, *Jakob II von Mallorca und Peter IV von Aragon (1336-1349)*, SFG, I, 8 (1940), 81-198. Tot i que para esment als errors de Jaume, les conclusions de Willemssen són tan desfavorables al Cerimoniós com les de ZURITA, VII, 47 i ss., 54 i ss. La violència de Jaume es mostra en l'assassinat del fill d'Arnaud de Roquefeuil, en un rapte d'ira, pel qual va fer penitència pública i va haver de cedir diverses places a Arnaud; *vid. Histoire générale de Languedoc*, pel Dom Cl. DEVIC i Dom. I. VAISSETE, LX (Tolosa 1885), 553. Això probablement va passar després que Arnaud oferís ajuda a Pere el 1344; *vid.* III, 157.

La *Crònica* passa per alt la trobada de Pere i Jaume a Sant Celoni el març de 1341.⁷² Com a resultat, segons un informe fet al senescal francès a Carcassona, Jaume es pensava que Pere l'ajudaria contra França i que podria reunir (juntament amb Pere) un exèrcit de tres mil homes a cavall i cent mil a peu.⁷³ A causa de rumors tan exagerats com aquest, és possible que les forces locals franceses es concentrassin al llarg de la frontera del Rosselló. El juliol i el novembre de 1341 i altre cop el febrer de 1342, Jaume va demanar l'ajuda de Pere, com era pertinent en la seva condició de vassall del Cerimoniós.⁷⁴ Pere no hi tenia pressa. La *Crònica* descriu la manera com retardava la resposta al missatger de Jaume (III, 12) i la perplexitat del consell que havia estat cridat per considerar la demanda de Jaume. Finalment, Pere mateix va descobrir com podia evitar-ho d'«una bona manera» (III, 13). Ell havia convocat Jaume a corts a Barcelona un mes abans (el 25 de març de 1342) que Jaume el cridés per aixecar-se en armes contra França. Com que Jaume no podia abandonar la frontera en aquell moment, això el col·locava tècnicament en falta i els juristes del Cerimoniós van iniciar ràpidament un procés legal contra seu com a vassall rebel.⁷⁵

És un fet notable que la *Crònica* (òbviament amb l'aprovació de Pere) atribueixi la decisió clau al rei mateix. Aquesta, d'altra banda, descriu detalladament en el seu capítol III els desenvolupaments posteriors, especialment l'acusació que Jaume havia intentat segrestar Pere mentre era a

72. WILLEMSSEN, 97 (encara que podria haver-hi una al·lusió a la trobada a III, 11).

73. *Histoire générale de Languedoc*, IX, 536, x, 891 i ss. Certament Pere no hauria entrat en guerra amb França per ajudar Jaume. El maig de 1341 va assegurar a Felip que no ho hauria fet («CDIACA», XXIX, 60). D'altra banda l'ambaixada a la cort de Jaume tenia el propòsit d'esbrinar (el juliol de 1341) si algun dels seus nobles havia «desafiat» barons francesos. WILLEMSSEN, *SFG*, I, 8 (1940), 104, n. 81. Els membres del consell reial eren tots catalans en aquell moment, excepte el comte de Terranova.

74. *Histoire générale*, 537 i ss. *Vid.* LECOY, II, 48 i ss.; «Bulletin Hispanique», XXIX (1927), 286 i ss.

75. Utilitzo el *Procés*, publicat a «CDIACA», XXIX-XXXI, en les notes al capítol III. Aparentment, també va ser emprat pels autors de la *Crònica* (*vid.* ps. 60 i ss., més endavant). De fet, Jaume havia convocat Pere per a l'1 de març de 1342, no el 20 d'abril, com es diu a la *Crònica*, cap. III.

Barcelona el juliol de 1342, i la manera implacable com el cas va ser portat, fins a la desposseïció de Jaume del regne de Mallorca (21 de febrer de 1343) i a «l'execució de justícia» contra seu a través de la conquesta, primer de les Balears i després del Rosselló i de la Cerdanya. És bastant clar que durant aquest llarguíssim procés Pere va prendre les decisions principals. La *Crònica* no esmenta la fortuna final de Jaume, la seva expedició a Mallorca el 1349, on va morir en batalla el 25 d'octubre. Tampoc no registra el fet que Pere va tenir Violant de Vilaragut, la segona muller de Jaume, tancada a València mentre preparava les acusacions contra ella, ni que va mantenir el jove Jaume («IV» de Mallorca) presoner durant tretze anys en condicions cada cop més dures, fins que es va escapar el 1362. La vida i els fets de Jaume «IV», fins a la seva mort el 1375, es narren a l'apèndix (d'autenticitat dubtosa). La seva mort no va ser el final d'aquest episodi, ja que la seva germana Isabel (*vid.* III, 9) va vendre els seus drets a Lluís d'Anjou el 1375, cosa que es va afegir als problemes de Pere en els seus darrers anys.⁷⁶

Les Unions

És més fàcil determinar la responsabilitat de Pere en el tracte que va rebre Jaume de Mallorca que decidir en quina mesura va controlar la política els anys posteriors del regnat, especialment durant el «ministeri» de Cabrera. Aquest ministeri tot just va començar durant la rebel·lió de les Unions d'Aragó i de València, una crisi per la qual s'ha de culpar Pere en gran mesura. La insistència que la seva filla gran fos reconeguda com a hereva al tron i que el seu germà Jaume fos desposseït del càrrec de procurador general van proporcionar un cap reial i un pretext magnífic a aquells que recelaven de les tendències absolutistes del rei.⁷⁷ Tot i que de vegades la *Crònica* atribueix a Pere decisions que, com sabem a través

76. Jaume «IV» és esmentat de passada a III, 9. L'última campanya de Jaume III i el destí dels seus descendents es descriu a C. A. WILLEMSEN, *SFG*, I, 5 (1935), 240-296. Pel que fa a Violant i Jaume «IV», *vid.* també els documents a «CHE», XIV (1950), 192, 197 i els documents publicats per G. LLABRÉS, «RABM», VIII (1903), 106-109.

77. *Vid.* IV, *passim*, especialment 4-7.

d'altres fonts, van ser preses per consell d'altri,⁷⁸ sembla que entre 1341 i 1347 Pere va ser el seu propi principal conseller.

La guerra amb Gènova

En anys posteriors és més difícil destriar la responsabilitat de Pere de la de Cabrera, del qual Pere va dir el 1381 que «*cum vir esset alti cordis magnique consilii nedum dicte guerre sed etiam alia magna negotia nostra fere ejus consilio gerebantur*» 'com que era un home alt de cor i de gran consell, no solament la dita guerra sinó gairebé tots els altres grans negocis nostres es gestionaven segons el seu consell'. Cabrera, per la seva part, va dir «quel Senyor Rey no sia pubill [...] e sia de condició que sapia triar que tots los consells se tenguen es determenen en sa presència». Quin dels dos va ser responsable del pla de 1351 per a les operacions navals amb forces catalanes i venecianes combinades, que va impressionar tant un historiador naval tan distingit com Manfroni? El pla es va atribuir a Pere, però, tenint en compte que Cabrera era el seu conseller principal (i no tan sols el vencedor de la gran batalla naval de 1353, sinó també l'autor d'unes ordenances sobre flotes catalanes), és possible que el projectés aquest.⁷⁹

Pere havia mantingut negociacions diplomàtiques amb Venècia des del 1346, en el període previ al «ministeri» de Cabrera.⁸⁰ No era necessari ser un geni per a veure que una aliança amb Venècia era la resposta òbvia a l'ajuda que els genovesos donaven als rebels de Sardenya. La *Crònica* suggereix, doncs, que els enviats venecians van aparèixer «del no res» a la cort del Cerimoniós, informació que és enganyosa.⁸¹ No obstant això, les circumstàncies de 1350-1351 van ser favorables al rei Pere. Venècia neces-

78. *Vid.* la nota 59, més amunt.

79. C. MANFRONI, «*Rivista Marittima*» (1902, 3), 323, 328-330 (el pla fins i tot contenia instruccions per als senyals entre les flotes aliades). *Vid.* nota 61, més amunt. La citació és del document de Pere (citat més amunt, nota 61), on restitueix el vescomtat de Bas al nét de Cabrera, «*CDIACA*», xxxiv, 481; la citació de Cabrera prové del seu interrogatori el 1364 (xxxii, 100).

80. M. BLASON-BERTON, «*AEM*», v (1968), 237-263.

81. *Vid.* iv, 67 i v, 2.

sitava ajuda contra Gènova desesperadament i sembla que Pere (o Cabrera en nom seu) va portar les negociacions de manera que li asseguressin els termes més favorables.⁸² Venècia tenia l'obligació de pagar dos terços del cost de la flota de Pere. El Cerimoniós va enviar a desgrat aquesta flota a la Mediterrània oriental. Després de la desastrosa victòria pírrica sobre els genovesos al Bòsfor, el febrer de 1352 (V, 10), les galeres catalanes supervivents van tornar cap a Catalunya. Fins i tot després de la impressionant victòria de 1353 d'una flota aliada catalano-veneciana a les costes de Sardenya (V, 20), va ser impossible per als venecians de convèncer Pere que complís la seva part del tractat i enviés cap a l'est els vaixells que havien pagat ells. La flota catalana romaní a Sardenya el 1354, mentre els venecians eren derrotats pels genovesos a Morea.⁸³

Sardenya

Pere no havia resolt els problemes a Sardenya amb la derrota dels genovesos. Des del començament, la posició catalana a Sardenya s'havia basat en un malentès. La dinastia local dels jutges d'Arborea, gràcies a la qual la conquesta de 1323-1324, en gran part, havia estat possible, estava disposada a reconèixer el *dominium eminens*, el poder superior, de la Corona d'Aragó, però no el seu govern directe. Mariano IV, que va esdevenir jutge el 1346, havia presenciat la caiguda de Jaume III. Estava disposat a ajudar Pere contra la rebel·lió dels barons Doria (nobles genovesos, que s'havien fet forts a l'entorn de l'Alguer), però va descobrir que, en comptes de recompensar-lo, Pere utilitzava el seu germà Giovanni en contra seu. L'intent de Pere de cedir l'explotació de les rendes de Sardenya a sis ciutadans de Barcelona ja havia fracassat a causa de la rebel·lió dels Doria. Des d'aquell moment, Sardenya va ser una font de pèrdues econòmiques

82. MANFRONI, 327 i ss. G. MELONI, a *Medioevo Età Moderna* (Càller 1972), 117.

83. MANFRONI, 331 i ss. Les campanyes de 1351-1354 es discuteixen molt detalladament a G. MELONI, *Genova e Aragona*, I (Pàdua 1971).

per a la Corona d'Aragó.⁸⁴ Quan Mariano va aixecar-se obertament en rebel·lió el 1353, Pere es va veure obligat a organitzar una expedició de primer ordre a l'illa. Malgrat la presa de l'Alguer i l'assentament de catalans a la plaça, no va poder aconseguir cap efecte real sobre la posició de Mariano. Aquest fet es dissimula a la *Crònica* (V, 38-41).⁸⁵ Les constitucions de Sardenya que les corts van promulgar (a les quals es fa referència a V, 40) eren extremament dures. Els rebels sards —homes, dones i nens— van ser esclavitzats. Molts sards van passar la resta de la seva vida a les Balears com a presoners.⁸⁶ El 1356, Mariano d'Arborea ja es queixava que els oficials reials violaven la seva jurisdicció. El 1358, es va aixecar altre cop⁸⁷ i la revolta es va allargar. El 1367 una gran força expedicionària va ser destruïda per Mariano. El 1371 Pere va enviar mercenaris anglesos a Sardenya. Els impostos per a la campanya de Sardenya van esdevenir més i més impopulars i difícils de recaptar.⁸⁸

La guerra amb Castella

Els afers sards van esdevenir secundaris (i insolubles) un cop la guerra amb Castella va haver començat. Els motius de la guerra (1356-1366) són difícils de determinar. Al darrere, hi havia disputes frontereres sobre el regne de Múrcia, el suport castellà als germanastres de Pere i, en el fons, la

84. E. PUTZULU, «Archivio Storico Sardo», XXV, 1-2 (1957), 88-89; XXVIII (1962), 31 i ss. Per a la cessió de l'exploació de les rendes des del 1344, *vid.* C. MANCA, a «Estudis d'Història Medieval», v (Barcelona 1972), 73-91.

85. *Vid.* ZURITA, VIII, 57; MELONI, *Genova*, I, 212; L. D'ARIENZO a *Medioevo Età Moderna*, ps. 123-125. També és veritat que Pere tenia el projecte d'afegir el capítol VII, que parlaria de les victòries de Mariano sobre el Cerimoniós (RUBIÓ, *Documents*, I, 264, i més endavant p. xxx i ss.).

86. A. SOLMI, «Archivio Storico Sardo», VI (1910), 254-265. *Vid.* F. SEVILLANO COLOM, *Cautivos sardos en Mallorca*, «Studi Sardi», XXI (1968-1970), 147-176 (on apareix citada la bibliografia prèvia).

87. D'ARIENZO, *Carte*, 318. PUTZULU, «Archivio Storico Sardo», XXV, 97 i ss.

88. ZURITA, X, I, 13. M.TANGHERONI, «Studi Sardi», XXI (1968-1970), 85 i ss.

qüestió sense resoldre de l'hegemonia peninsular.⁸⁹ La guerra va resultar tan desastrosa que la *Crònica* es preocupa especialment de justificar-la, copiant (VI, 3-4, 7) la correspondència entre Pedro I de Castella i Pere (l'única ocasió en tota l'obra en què es transcriuen documents directament).⁹⁰ Els resultats que persegueix, com Abadal ja va fer notar, són dobles. La guerra va ser inevitable des de l'origen i afortunada en els resultats. Va ser la iniquitat (i l'orgull) de Pedro I que van forçar Pere a emprendre-la.⁹¹ No obstant això, el desenllaç final va ser afortunat, ja que el nét de Pere (el futur Enrique III) seria el successor al tron de Castella. La *Crònica*, però, també intercala una altra justificació per a la guerra, que contradiu en certa manera la tesi que va ser causada per Pedro: «finalment, Deus volch e li plagué metre en nostre enteniment e voler de reebre los deseximents del dit rey [de Castella].» (VI, 4)⁹²

El rei Pere, doncs, va assumir la responsabilitat, guià per Déu, de declarar la guerra. De fet, abans que hagués enviat la rèplica desafiant a Pedro I, ja havia començat a reclutar ajuda estrangera i, aparentment, confiava en una victòria ràpida.⁹³ Es mostrava irat davant del llenguatge

89. ZURITA, IX, 1, discuteix les causes immediates de la guerra. S'hi hauria d'afegir la connexió castellano-genovesa que va dur a l'atac de Perellós contra vaixells genovesos a les costes de Sanlúcar de Barrameda (VI, 3). *Vid.* MELONI, *Genova*, I, 156 i ss. Alguna correspondència prèvia entre els dos monarques apareix llistada a L. V. DÍAZ MARTÍN, *Itinerario de Pedro I de Castilla* (Valladolid 1975), 307 i ss., 326.

90. En la seva edició de 1850 de la *Crònica* (*vid.* més endavant), ps. 326-334, Bofarull va copiar aquestes cartes dels registres de l'ACA. Pagès segueix els manuscrits de la *Crònica*. RUSSELL, p. 15, n. 1, suggereix que la versió de la *Crònica* podia haver estat alterada per acordar-la amb els arguments de Pere. La comparació entre els dos textos mostra, però, que les variants són mínimes.

91. Això se subratlla, en part, com Abadal ja va fer notar (*HE*, XIV, p. clxxxvi, *Pere*, p. 265), perquè les corts de Perpinyà del 1356 havien insistit que Pere no havia de declarar una nova guerra sense el seu consentiment. En una carta del 24 de febrer de 1357 (*Epistolari*, I, 145 i ss.) Pere maldava per convèncer l'infant Pere de la manera injustificable com havia estat tractat per Pedro I.

92. ABADAL, *HE*, XIV, p. cxxxviii i ss. (*Pere*, 200 i ss.).

93. ABADAL, *HE*, XIV, p. cxxxix i ss. (*Pere*, 201 i ss.). RUSSELL, 13-16, considera que Pedro estava disposat a negociar mentre que Pere es delia per provocar una guerra. Trobem el mateix punt de vista a J. B. SITGES, *Las mujeres del Rey Don Pedro I de Castilla* (Madrid 1910), 225.

derrotista d'un noble aragonès, que va dir que Pedro era «fort poderós ... induïu que nós ne el nostre poder no som per contrastar a ell».⁹⁴ És possible que Pere comprés amb l'ajuda formal de França; en aquest cas, la batalla de Poitiers (el 17 de setembre de 1356), amb la captura de Joan II de França pels anglesos, va rancar aquesta possibilitat.⁹⁵ El febrer de 1357, Pere ja declarava que, per tal de no empitjorar la situació, no envairia Castella personalment.⁹⁶ A la *Crònica*, les tres treves o tractats que van interrompre la guerra (el 1357, 1361 i 1363) s'atribueixen a la por de Pedro I a entrar en batalla (VI, 12, 29, 34).⁹⁷ De fet, però, tots aquests intents d'acabar la guerra es degueren a la consciència de Cabrera (i, a través d'ell, de Pere) de la debilitat de les forces de la Corona d'Aragó i del consegüent perill de jugar-s'ho tot en una sola batalla.⁹⁸

Els intents d'assegurar l'expansió de la Corona d'Aragó, mitjançant tractats amb els dos pretendents al tron castellà, l'infant Ferran i Enríque de Trastámara, van ser tan infructuosos com els de signar la pau amb Pedro I. Carles II de Navarra encara era més hàbil en la intriga que Pere III i va ser impossible utilitzar-lo contra Pedro.⁹⁹ L'infant Ferran va ser assassinat el 1363 (VI, 35). Pedro va ser expulsat de Castella per la força de les Grans Companyies formades per mercenaris i pagades en part pel Cerimoniós i en part per França i el papat. No obstant això, Pere va escriure el 1366: «E nós no veem que sia tan gran pau [...] dementre quel Rey Don

94. Aquesta carta, de l'agost-setembre de 1356, és citada per GUBERN, *Epistolari*, I, 129.

95. *Vid.* ZURITA, IX, 5. A l'agost, Pere mantenia correspondència amb el duc de Borbó, el pare de la maltractada reina de Pedro I. SITGES, 157 i ss.

96. *Epistolari*, I, 144.

97. Això no es diu expressament en la tercera ocasió (i la pau de Morvedre es passa per alt). Més endavant, però, es fa constar explícitament, a VI, 41, 44, 52.

98. Estic d'acord en aquest punt amb ABADAL, *HE*, XIV, p. clxv i ss. (*Pere*, ps. 209-211); *vid.* també nota 39, més amunt. L'infant Pere també era conscient del perill d'una batalla campal contra Castella (*vid.* *Epistolari*, I, 142).

99. Els documents registrats en el *Catàlego* [...] *Comptos* mostren que Carles II, pocs mesos després de la trobada que es narra a la *Crònica*, VI, 38 i ss. ja enviava missatges secrets a Pedro I. *Vid.* vol. V (1953), docs. 373, 517, 631, i el tractat del 18 d'octubre de 1364 entre Castella i Navarra (doc. 655).

Pedro sia viu.»¹⁰⁰ Efectivament, Pedro era viu i va retornar el 1367, amb ajuda anglesa, i derrotà Enrique a Nájera. Pere es va veure obligat a negociar amb el seu enemic.¹⁰¹ Quan finalment Pedro va morir a mans d'Enrique a Montiel, el 23 de març de 1369, Pere va adonar-se que el seu antic aliat, que ara havia esdevingut Enrique II de Castella, s'havia convertit en un oponent igualment perillós. Un cop va ser rei, Enrique va negar-se a complir cap de les promeses que havia fet a Pere mentre encara era pretendent al tron. En la seva carta de 1375 a Descoll, Pere li deia que deixés clar a la *Crònica* que s'havia vist obligat a casar la seva filla Elionor amb el fill d'Enrique, ja que no podia oposar-se més al rei castellà i «en açòs conexerà la gran desconexença del rey Enrich». La *Crònica* segueix les seves instruccions (VI, 63-64) i intenta, d'altra banda, posar un punt final feliç al relat de la guerra amb Castella, fent notar que el fill gran d'Elionor «és jurat primògenit de Castella e és net nostre [de Pere]». El resum del capítol VI celebra la merescuda mort de Pedro I (VI, 65). Pere no revela que la compensació econòmica que Enrique li va pagar no era ni en monedes d'or, ja que el Cerimoniós havia accedit a rebre-la en plata.¹⁰²

L'apèndix es discutirà més endavant.¹⁰³ La *Crònica*, tal com ens ha arribat, s'acaba virtualment el 1368. No hi ha cap necessitat, doncs, que continuem fins més endavant en el regnat de Pere III. Fins al final el veiem resistint els intents dels seus súbdits de retallar el poder reial i portant a terme la seva pròpia política, tot i que sovint era impopular. El 1380 va expressar al seu hereu Joan la seva visió del món mediterrani: «Perduda Serdenya, pot fer compte que axí mateix li tolrà Mallorques, car les vitualles que Mallorques sol haver de Sicília e de Serdenya cessaran e per

100. J. MIRET, *Revue hispanique*, XIII (1905), 87. *Vid.* la correspondència prèvia, del 1363, entre la cort papal i França a COROLEU, *Documents*, 82-86, 89-91.

101. RUSSELL, 120, 131.

102. RUBIÓ, *Documents*, I, 264. El parlament de Pere a les corts valencianes de Sant Mateu (1367-1369?), a *Parlaments*, 33-42, també accentua la «desconeixença» del jutge d'Arborea (que havia de ser el tema del projectat capítol VII de la *Crònica*). Sobre el pagament en plata, *vid.* J. VALDEÓN, «Revista de la Universidad de Madrid», XX (1971), 180.

103. *Vid.* més endavant, ps. 52 i ss.

conseguint la terra se haurà a deshabitar e perdre. E semblantment pot fer compte que Barchinona se deshabitarà, car si no per Sicília e per Serdenya, Barchinona no pot viure ne los mercaders de Barchinona poran mercadejar si les illes se perden.» Després d'intentar durant dues dècades d'expandir-se per terra, Pere s'havia girat de nou cap al Mediterrani, on havia aconseguit el seu primer èxit, i el més important. Aquesta percepció extraordinàriament clara de la vocació marítima de Catalunya i de la interrelació de les illes del Mediterrani oriental i del central —expressada en un moment que no tenia altre conseller que ell mateix— és una prova de la visió política que havia adquirit, treballosament, durant el seu llarg regnat. Aquesta visió va ser seguida pel seu fill Martí i, de manera més ambiciosa, pels Trastàmara, Alfons el Magnànim i Ferran II.¹⁰⁴

II. EL MECENATGE DE PERE III

Literatura

Ja he suggerit en altres ocasions que hom pot veure en Pere «un intent conscient d'emular la cort anterior d'Alfonso X de Castella (1252-1284)».¹⁰⁵ Igual que Alfonso, Pere s'interessava pel dret, l'astronomia, la poesia i la història, pels coneixements tant àrabs i hebreus com cristians. D'aquests interessos en va sorgir una sèrie notable de traduccions i d'obres originals. Va encarregar una traducció de les *Siete partidas* d'Alfonso X, i la versió final del codi legal marítim català, el *Llibre del Consolat de Mar*, va ser publicat després que el rei n'aproves els canvis. També va publicar una sèrie d'*Ordinances* i va patrocinar estudiants de dret.¹⁰⁶ Els seus astrònoms van rebre l'encàrrec de fer noves observacions i de construir noves taules en hebreu, en llatí i en català, que van constituir un gran avanç

104. Vid. *Los reinos hispánicos*, II, 269-298 i III, 203-254. La citació s'ha extret de V. SALAVERT y ROCA, *IV CHCA*, I, 213, n. 37.

105. *Los reinos hispánicos*, I, 406.

106. *Ibid.*, 404. Vid. A. RUBIÓ, «EUC», VIII (1914), 224.

respecte a les *Tablas alfonsíes* d'Alfonso X.¹⁰⁷ L'Alcorà i les obres de Maimònides van ser traduïts de nou. Va protegir doctors jueus, estudiants de teologia i de dret i, en els últims anys, es va interessar personalment per l'obra del gran enciclopedista franciscà Eiximenis.¹⁰⁸

Les *Ordinances* de Pere III del 1344 van col·laborar a produir un notable grup d'administradors competents. El paper d'alguns d'aquests homes com a col·laboradors de Pere en la composició de la *Crònica* s'estudiarà més endavant. La seva importància, en termes generals, resideix en el paper de creadors d'un nou estil de prosa, que, com a «*King's Catalan*», va ser imposat en escriptors de fora dels cercles oficials i va ajudar a elevar el nivell mitjà de redacció.¹⁰⁹ Durant el regnat de Pere, i encara més en els dels seus fills Joan (1387-1396) i Martí (1396-1410), la literatura original en català va prosperar.

Tant Pere com els seus fills van intentar de ressuscitar la poesia trobadoresca mitjançant la promoció de competicions poètiques en la línia del consistori de Tolosa, fundat el 1323, però el seu intent va fracassar.¹¹⁰ Els poemes que va escriure el Cerimoniós en provençal catalanitzat, alguns dedicats a temes patriòtics,¹¹¹ són menys interessants que els seus parlaments i que les obres històriques que es van escriure sota la seva direcció. Pere era l'autor dels seus propis parlaments, alguns dels quals apareixen a la *Crònica*.¹¹²

107. J. Ma. MILLÁS VALLICROSA, *Las tablas astronómicas del rey Don Pedro el Ceremonioso* (Madrid 1962).

108. RUBIÓ, *Documents*, I, 296, 309. Pel que fa a l'interès de Pere pels doctors jueus, a part de la llista de J. RUBIÓ, «EUC», III (1909), 489-497, *vid.* alguns exemples a A. LÓPEZ de MENESES, «CHE», XIV (1950), 190 i ss., XV (1951), 172, XVII (1952), 171, i «EEMCA», V (1952), 683, 689 i ss., 702, 736 i ss. Per als teòlegs, *vid.* RUBIÓ, *Documents*, II, ps. lxxix-xcix, per a Eiximenis (sobretot) I, 192.

109. N. J. RUBIÓ, a «ER», IX (1961), 67-84, i els seus altres estudis sobre el tema, especialment al «Bulletin of Spanish Studies», XXIV (1947), 88-89. Ara a J. Rubió i Balaguer, *Humanisme i Renaixement*, dins *Obres de J. Rubió*, VIII (Barcelona 1990).

110. M. de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, I (Barcelona 1964), 565-572.

111. Per exemple, el seu sirventès de 1355 (RUBIÓ, *Documents*, I, 168). *Vid.* RIQUER, I, 535-538.

112. Com ara a IV, 23 (en estil indirecte) o a VI, 41. *Vid.* també, més endavant, p. 70.

A part del català, que va esdevenir la seva llengua preferida per a la composició, Pere parlava i escrivia l'aragonès; el llatí, sens dubte, havia format part de la seva educació, particularment el llatí de la Bíblia Vulgata, citada sovint en llatí en els seus discursos i a la *Crònica*.¹¹³ També era capaç d'escriure en francès, de la seva pròpia mà, a la seva primera muller, Maria de Navarra (la primera llengua de la qual era el francès).¹¹⁴

Art

Pere va vigilar de prop tant les obres d'art que havia encarregat com la reparació i el manteniment dels seus palaus, no tan sols al continent sinó també a Mallorca, divuit anys després d'haver visitat l'illa per últim cop.¹¹⁵ Es va prendre la molèstia de parlar personalment amb els pintors del *Paradís* al palau de Perpinyà.¹¹⁶ Potser es pot endevinar un gust pel confort en l'encàrrec de construir xemeneies al palau de Barcelona.¹¹⁷ Va ser, però, sobre les obres a les tombes reials de Poblet i sobre les escultures dels seus predecessors al palau de Barcelona que Pere va exercir un control més estricte i on va gastar una proporció més significativa de les seves

113. *Vid.* especialment el pròleg i iv, 63. El 1339, Pere va demanar una Bíblia «in romancio» (català?), però el que comprava el 1340 era probablement el text llatí. RUBIÓ, *Documents*, i, 119, 120. Pel que fa a l'educació que va rebre Pere *vid.* més amunt i la nota 27.

114. El 1344 (sis anys després del seu matrimoni amb Maria), «CDIACA», xxxi, 462 (també a «CHE», xiii [1950], 190). El 1347 Pere va escriure, de la seva pròpia mà, una carta en francès a la reina de Navarra, excusant-se per no prendre Blanca, la germana de Maria (que s'acabava de morir), com a segona muller. GUBERN, *Epistolari*, i, 104. Per a l'interès en obres franceses, *vid.* RUBIÓ, *Documents*, ii, p. xxxv, i a «EUC», viii, 241-243.

115. «CHE», xvii (1952), 175 (el 1377).

116. *Ibid.*, xv (1915), 175 (el 1356). El 1343 el famós pintor Ferrer Bassa va cobrar el retaule que havia fet per a la capella de l'Aljaferia a Saragossa (xiii [1950], 186).

117. «CHE», xiii (1950), 186 (1342). He fet servir exemples d'aquesta col·lecció de documents d'A. López Meneses perquè no sembla que es conegui gaire, en comparació amb la gran col·lecció de Rubió. Hi ha un altre document (del 1341) sobre un xemeneia a l'habitació de Pere a «EUC», xiii (1928), 161 i ss.

rendes (que mai no eren suficients). Aquestes obres permeten establir un paralelisme amb les històries reials que el rei va encarregar. En una data tan primerenca com el 1340, quan només tenia vint-i-un anys, Pere va ordenar la construcció de la seva tomba a Poblet. El 1349, va afegir-hi instruccions per a les tombes de les seves dues difuntes mullers i de la seva muller actual. Durant dècades van seguir altres instruccions i queixes per la lentitud de les obres. El 1354, remarcà que desitjava de tot cor («*cordi nostro insistat*») que les tombes fossin excepcionals. Per això, s'havien de decorar amb vidre, esmalt i daurats. El 1360, Pere va dir a l'escultor encarregat que el disseny per a un arc que havia presentat era desproporcionat i que el rei visitaria Poblet personalment i corregiria el disseny.¹¹⁸ A la dècada dels seixanta, Pere va encarregar la construcció d'una tomba per al seu avantpassat Jaume I, «qui conquerí los regnes de Mallorques e de València de mans de infels». La descripció d'aquestes i d'altres tombes que Pere va encarregar per a altres avantpassats i descendents, amb estàtues d'alabastre translúcid, esmaltades, esculpides i daurades, amb «colors e tintes [...] fines, vives, ço és d'adzur, d'acre e fin vermelló», fan que ens dolguem encara més del poc que se'ns ha conservat de Poblet.¹¹⁹

La preocupació de Pere pels seus avantpassats es veu a l'ordre que va donar per tal que, quan les restes s'haguessin de traslladar d'una tomba a una altra, no les toquessin més que els monjos de Poblet. Aquesta preocupació va fer que ordenés la translació (un terme que normalment es reserva per a les relíquies de sants) dels ossos d'un obscur comte Ramon Berenguer II de Barcelona (mort el 1082), «*ex cuius stirpe nos per Dei gratiam sumus recto ordine descendentes*», 'de la línia del qual descendim directament, per

118. RUBIÓ, *Documents*, II, 60 i ss., 103 i ss., 133 i ss. *Vid.* les instruccions del 1359 a COROLEU, *Documents*, p. 65 i ss.

119. RUBIÓ, I, 226-228, 2; 152-154, 291-293. *Vid.* «*Ars Hispaniae*», VIII (Madrid 1965), 218 i ss., i nota 312, més endavant. El 1377 Pere fins i tot va declarar que els seus successors no haurien de rebre l'homenatge dels seus vassalls fins que no haguessin jurat que serien enterrats a Poblet. «*CDIACA*», XXVII, 184-187. El 1369 va ordenar que Poblet es fortifiqués. *Ibid.* VI, 351-355. Hi ha una relació detallada del progrés a les tombes a A. ALTISENT, *Història de Poblet* (Poblet 1974), ps. 262-292. A la p. 296, Fr. Altisent comenta encertadament que l'obra en conjunt «no té comparació, a l'Edat Mitjana, en els regnes peninsulars».

la gràcia de Déu', a una nova tomba a la catedral de Girona, on havia de ser degudament distingit amb un d'aquells escuts de l'època apropiada («llonchs, antichs»), enviat des de l'arxiu reial de Barcelona.¹²⁰ Una translació similar del cos d'Iñigo Arista, «*qui fue primer rey d'Aragón*», a l'església monàstica de Sant Victorià, havia de dur-se a terme amb la deguda solemnitat, «*por tal como trobamos en la crónicas que'l dito rey en tiempo de su vida fizo bien sus afferes en guerreyar muyt ardentment contra los moros, en tanto que los gitó todos d'aquexa tierra*». Pere va enviar a l'abat una roba d'or de Lucca «*con senyales d'Aragón antigos [...] segund que antigament los reyes d'Aragón los solian fazer*», perquè el posés a sobre la tomba. El 1354 Pere es queixava que el prior del monestir de Somport havia eliminat, des de la Pesta Negra, la missa diària que es deia al castell d'Unicastro per les ànimes dels seus predecessors com a reis d'Aragó. El perill que això suposava per a les seves ànimes s'havia d'acabar immediatament amb la restauració de la missa.¹²¹

El 1342, va ordenar dinou estàtues d'alabastre per al palau de Barcelona, onze representant els primers comtes de Barcelona i vuit els comtes-reis que havien governat Catalunya i Aragó, des d'Alfons I, en el segle XII, endavant, incloent-s'hi ell mateix. Aquestes estàtues encara es conserven menys que les tombes de Poblet.¹²²

120. RUBIÓ, II, 282 i ss. (el 1385). COROLEU, *Documents*, p. 32.

121. RUBIÓ, I, 240, 245 (el 1372-1373). «CHE», XXXV-XXXVI (1962), 360 i ss.

122. RUBIÓ, I, 124 i ss. Aquestes estàtues es van traslladar a Barcelona el 1350 (p. 153). El 1360 Pere també va fer que es commemoressin els seus divuit predecessors i ell mateix en dinou esmalts per a l'espasa de la coronació (p. 191 i ss.). Val la pena fer notar que per a ell la línia de successió essencial era la dels comtes de Barcelona, els quals considerava descendents de Guifré I (mort el 897). No comptava des del primer rei d'Aragó, però trobava que se l'havia de commemorar. *Vid.* també el títol que va triar per a la seva biblioteca a Poblet, on empra el seu número de successió dinàstic català (p. 44, més endavant, i nota 136).

Història

La preocupació de Pere III pel passat és tan evident en els seus escrits com en les tombes i les estàtues que havia encarregat. La seva passió per preservar els registres es mostra en les repetides expressions de preocupació perquè el paper que produïen els mudèjars de Xàtiva continués essent de bona qualitat i no empitjorés, ja que llavors «de seguida es trenca i es fa malbé». En una data tan primerenca com el 1338, va mostrar una preocupació específica per la conservació del material dels registres de la cancelleria reial.¹²³ L'organització rigorosa d'un arxiu reial (el 1346) formava part de l'interès del Cerimoniós per la història del passat en la mesura que afectava el present. La tasca dels arxivers reials no era tan sols copiar, catalogar i conservar els documents, sinó també descobrir precedents per a les accions que Pere volia emprendre.¹²⁴ Un dels principals fets que es desprenen del *Procés* legal que Pere va emprendre contra Jaume de Mallorca durant els anys 1342-1344 és l'estat excel·lent dels arxius de la Corona d'Aragó, fins i tot abans de 1346.¹²⁵

Els registres, però, s'havien de continuar. Pere volia que es compilés una col·lecció dels seus discursos.¹²⁶ Els seus parlaments a les corts es basen en la història gloriosa de la casa reial; és en qualitat d'actual representant seu que fonamenta la demanda de suport a les corts. El 1383, va afirmar a les corts de Montsó que, per al que ells eren «estats a llurs enemics, en defensa de llurs sotsmeses, ardots cavallers e triumpfals, guardats les cròniques, e los privilegis per ells [...] atorgats». El 1363 es lamentava que les terres que els seus avantpassats havien necessitat «a conquerir cinc-cents

123. «CHE», xxxv-xxxvi (1962), 359 (el 1352). Pel que fa al 1338, *vid.* «EUC», xiii (1928), 154 i ss.

124. J. RUBIÓ, a «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad» (Barcelona), xii (1968), 133-138. *Vid.* també A. M. ARAGÓ CABANAS, *Funciones del archivero real en el s. XIV*, dins *Homenaje a Federico Navarro* (Madrid 1973), ps. 39-51.

125. *Vid.* «CDIACA», xxix-xxxi (especialment els documents «històrics» de data anterior). Per a l'arxiu durant el regnat de Jaume II, *vid.* la carta extractada a «Bulletin Hispanique» xxix (1927), 193 i ss. *Vid.* ara l'estudi de Robert I. BURNS, *Society and Documentation in Crusader Valencia* (Princeton, N.J., 1985), ps. 15-25.

126. RUBIÓ, *Documents*, i, 221 (el 1369).

anys, perdam en quinze dies». ¹²⁷ El 1383, en una reprensió al govern municipal de Barcelona, Pere va narrar una sèrie de victòries dels seus avantpassats i d'ell mateix per tal de fonamentar la seva confiança a l'hora d'actuar contra l'opinió dels seus consellers. Trobem la mateixa apellació a la història en l'ambaixada a Sicília en la dècada dels setanta; els seus enviats van rebre ordres de fer recordar l'alliberament de Sicília per Pere II i «com aquell regne exí de captivitat e de opressió de poder dels francesos per lo rey en Pere besavi seu». ¹²⁸ No obstant això, les referències a la història no representaven per a Pere III un mer instrument de propaganda per a la consecució dels seus objectius, actuals o futurs. En una carta personal al seu oncle, l'infant Pere, cita els exemples de Pere II el Gran contra França, d'Alfons II i Jaume II contra Castella i del seu pare, Alfons III, contra els musulmans i diu que aquests exemples l'inspiren a actuar amb una gosadia semblant. ¹²⁹ Com Rubió i Lluch ja va remarcar, Pere «la visqué [la història] i la realitzà continuament; no tan sols en llibres, sinò en l'acció». ¹³⁰

La història, tant en els llibres com en l'acció i en l'art, era «l'afició predominant de la seva vida». ¹³¹ Va llegir amb voracitat una llarga llista d'obres històriques. El 1339, quan tenia vint anys, potser com a conseqüència del seu recent casament amb una princesa francesa de Navarra, va comprar un exemplar de les *Cròniques dels reis de França*. Tenim la prova que el va llegir amb cura en una carta escrita vint-i-dos anys més tard, el 1361, on en va demanar una altra còpia, posada al dia si era possible. Les *Cròniques* (de sant Denís) van ser probablement traduïdes al català durant el regnat de Pere III. ¹³² El Cerimoniós també va mostrar un gran interès per

127. *Vid.* els discursos de Pere a les corts de Montsó el 1363, a les de Tarragona el 1370 i a les de Montsó el 1383 (*Parlaments*, 25, 46-48, 54 i ss.); *vid.* també la *Crònica*, vi, 40, amb la referència a Alfons III a Sardenya.

128. RUBIÓ, *Documents*, i, 310; ii, p. xxxiv. La clàusula citada, sense publicar, és de l'ACA, reg. 1240, fol. 253v.

129. *Epistolari*, i, 142 i ss. *Vid.* *Crònica*, vi, 52, amb referències a les «grans e moltes batalles» del passat a la plana on Pere esperava lluitar.

130. RUBIÓ, «AIEC», iii (1909-1910), 519.

131. *Idem*, «EUC», viii, 221.

132. RUBIÓ, *Documents*, i, 117, 196-198. *Vid.*, però, P. BOHIGAS, «Revista de Bibliografia Nacional», ii (1941), 76 i ss.

la història del seu altre gran rival, Castella. El 1342 ja posseïa les *Cròniques d'Espanya*, que probablement eren l'obra llatina de Rodrigo Jiménez de Rada; el 1349 va demanar que li portessin les *Cròniques dels reis de Castella, Navarra i Portugal*.¹³³ El 1343 demanava el *Libre dels feyts* del seu avantpassat Jaume I. També va comprar, o tenia intenció de fer-ho, històries de països més llunyans, com ara Hongria, Dinamarca o Noruega. El més destacable en aquesta llista —i en la menció de llibres més antics— és que tots els autors que conté són «clàssics» medievals, com ara Orosi o Isidor de Sevilla, o bé compilacions històriques recents. No hi ha referències a autors de l'antiguitat pagana, encara que almenys cap al 1363, quan fa una al·lusió a «la is tòria dels romans», Pere ja havia llegit, probablement, Valeri Màxim.¹³⁴

La biblioteca que Pere III va llegir a Poblet era principalment una col·lecció d'obres històriques, que havien d'acompanyar i d'il·lustrar l'exposició visual de la història de la seva dinastia a les tombes que havia fet construir a l'església de l'abadia. El 1382 Pere va dir a l'abat de Poblet: «bé creem que vós sots fort diligent de acabar primerament les obres del mur e dels valls del nostre monestir de Poblet. Les quals obres són custòdia dels ossos dels pus glorioses reys qui jamés foren en la casa d'Aragó, e aytambé de reynes [...] e fills, néts nostres, comtes e barons, cavallers, ciutadans e hòmens de viles qui han aquí eletes lurs sepultures, e nos e nostres fills, qui semblantment hi havem elegides nostres sepultures, per ço que ensemps resucitem ab los dits reys nostres predecessors al dia del juhí [...] e no-res-menys creem que ab acabament vós havets feta fer la casa de la libreria nostra, en la qual nós havem acordat de reposar e de recondir tots nostres llibres [...] volem que-ns façats saber en quin punt està, com nós siam d'acort [...] passar per lo dit nostre monastir e veure a bull si és complit nostre voler.»¹³⁵

133. RUBIÓ, I, 123, 145 i ss.

134. *Ibid.*, II, xxxv; ABADAL, *HE*, XIV, cxc i ss. (*Pere*, p. 59 i ss.). Per a la darrera citació *vid.* J. RUBIÓ, dins *Homenatge a A. Rubió i Lluch*, I (Barcelona 1936), 346, n. 1. Ara a *Història i historiografia*, dins *Obres de J. Rubió*, VI (Barcelona 1987), 320-321, n. 8. L'interès de Pere per les novel·les cavalleresques es discutirà més endavant.

135. RUBIÓ, *Documents*, I, 300 i ss. (23 de maig de 1382).

Com de costum, les instruccions del rei eren minuciosament detallades. Va encarregar a l'abat que l'edifici de la biblioteca fos de pedra tallada, «que fos honor de Déu e nostra», construït de manera que «null temps pusca venir a menys, nels llibres nos poguessen consumir, e que façats fer vers la claustra les nostres armes ab nostre timbre e que ab bones letres e grosses sia escrit: *Aquesta és la libreria del rey en Pere .III.*». La biblioteca s'havia de moblar amb «bells banchs ab senyals reys e ab moltes cadenes, a fi que nós hi façam clavar los llibres».¹³⁶

Compilacions historiogràfiques

La idea de donar els seus llibres a Poblet no era nova. En una data tan primerenca com el 1359, Pere hi va fer enviar un volum de les cròniques castellanès i la seva pròpia compilació d'història de la Corona d'Aragó.¹³⁷ Pere va ser responsable de diverses compilacions historiogràfiques. El 1372 ja havia encomanat la traducció i adaptació de la història universal de Vincent de Beauvais, el *Speculum historiale*, al dominic Jaume Domènech. El 1384, després de la mort de Domènech, va encarregar a un col·lega del difunt, Antoni de Ginebreda, que continués el seu *Compendi historial*, però no el va acabar tan de pressa com Pere hauria volgut.¹³⁸

136. *Ibid.*, 303 i ss. (20 d'agost de 1382). El 1370 va ordenar que el seu títol fos inscrit al palau de Barcelona: «En Pere terç Rey d'Aragó.» COROLEU, *Documents*, p. 24. En la donació de llibres a Poblet del 1380, Pere declara que la inscripció hauria de dir: «*Libreria illustrissimi Petri, regis Aragonum tertii.*» A. ALTISENT, *Història de Poblet*, p. 323. *Vid.* J. RUBIÓ i BALAGUER, *La institució de la biblioteca reial a Poblet en temps de Pere el Cerimoniós*, dins *Història i historiografia* (Barcelona 1987), ps. 411-453.

137. RUBIÓ, I, 188 i ss. i *vid.*, 291. En el moment de la visita de Villanueva a Poblet, que va ser abans de la invasió francesa de 1808, tots els vestigis de la biblioteca de Pere sembla que havien desaparegut. El seu *Viage literario*, XX (Madrid 1851), 154, només esmenta un llibre (una Bíblia) que hagués estat donat per Pere. ALTISENT, *Història*, ps. 318-330, emprant l'estudi de Jordi Rubió, citat a la nota anterior, anomena alguns dels llibres donats pel rei i arriba a la conclusió que l'edifici que Pere especificava mai no es va arribar a construir, per raons econòmiques.

138. RUBIÓ, I, 321, 328, 333, 336, 342. Sembla que l'obra mai no es va acabar. *Vid.* també J. VIELLIARD, «EUC», XV (1930) 25 i ss; A. LÓPEZ de MENESES, «EEMCA».

La *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (sovint coneguda com a *Crònica de sant Joan de la Penya*) volia ser «una compilació històrica oficial per l'estil de les *Cròniques de sant Denis*, a França, o d'Alfons X a Castella». La nova *Crònica* fornïa, gràcies a l'exaltació de la (llegendària) resistència aragonesa, amb una aspiració equivalent a la descendència castellana de Pelayo. L'obra emprà cròniques aragoneses i catalanes anteriors, però, contràriament a aquestes cròniques, tracta de tota la confederació. En conseqüència, va ser escrita en les tres llengües oficials de la corona, en llatí, en català i en aragonès, i se'n van enviar còpies a la majoria d'arxius importants, no tan sols a Poblet sinó també a Ripoll i a la catedral de València. El text llatí, encara que no en la forma que ens ha arribat, és atestat el 1359, el català el 1366 i l'aragonès el 1372. L'obra volia ser la introducció de la història del regnat de Pere III i, per tant, havia d'acabar-se originalment amb el seu accés al tron el 1336.¹³⁹

El paper que va tenir Pere en la confecció de la *Crònica*, encara que és difícil de determinar amb precisió, no devia ser gaire gran. El 1336, s'hi refereix com al llibre «que nós havem fet e tret de diverses cròniques e istòries entigues». El 1355, però, parlava d'un «*librum nostrarum cronicarum*», 'un llibre de les nostres cròniques', que era continuat pel seu secretari Tomàs de Canyelles. No sabem del cert si s'està referint a la *Crònica* en qüestió o, menys probablement, a aquella de les seves pròpies gestes. En qualsevol cas, això no prova que Canyelles fos l'únic redactor de la *Crònica* general. El llegendari relat de Jaume I indica un autor monàstic més que seglar, com era Canyelles.¹⁴⁰

v, (1952), 755. Com que el paper de Pere en l'encàrrec de traduir les *Cròniques de Sicília* (anomenat el 1375 i el 1381) no és clar, ometré la discussió d'aquesta obra. Vid. RUBIÓ, I, 263, 288.

139. RUBIÓ, «EUC», VIII, 222. J. RUBIÓ, a *Homenatge a A. Rubió i Lluch*, I, 343-355. Ara a *Història i historiografia*, ps. 317-332. Vid. algunes comparacions entre la *Crònica* de Pere III i altres obres més generals, més endavant, Les comparacions amb Pelayo es poden veure a la *Crònica de Sant Joan de la Penya* llatina, ed. A. Ubieto (València 1961), 25. A la versió catalana, s'omet Pelayo.

140. RUBIÓ, *Documents*, I, 212, 169. Vid. *idem*, «AIEC», III (1909-1910), 541-551. Pere mateix es refereix a Jaume I com «Sant Rey». COROLEU, *Documents*, 65.

III. LA CRÒNICA DE PERE III

La *Crònica* del regnat del propi Pere és una obra de molta més envergadura que les compilacions historiogràfiques generals que es van fer per encàrrec seu. És la quarta, i la més tardana, de les grans cròniques catalanes dels segles XIII i XIV. Encara que es diferencia en moltes coses de les seves predecessores —més endavant s'intentarà d'establir algunes comparacions—, s'hi assembla en la mesura que reflecteix fidelment el món del seu temps, un món on la massa de la població no comptava gaire, però en el qual, com en la visió de Pere del Judici Final a Poblet, ja esmentada, cavallers, homes de paratge, ciutadans, notaris, mercaders, caps dels gremis, representants de les viles, tots tenien el seu paper assignat, juntament amb els grans prínceps i els eclesiàstics.¹⁴¹ Com a les *Cròniques* anteriors, l'autor recorre la jerarquia social, des dels reis i papes fins als «arlots» (III, 192), que Pere representa com a partidaris del seu enemic Jaume de Mallorca, o el barber que va fer ballar el mateix Pere a la revolta valenciana (IV, 42). Mentre que les flotes de Pere travessen la Mediterrània, la Pesta Negra es mou a la mateixa velocitat a través de les ciutats de València i d'Aragó.¹⁴² Aquest aspecte realista de la *Crònica* ha estat destacat sovint.¹⁴³

«A part el seu valor com a font històrica contemporània [...] la crònica [del Cerimoniós], gràcies als documents que il·lustren com havien d'actuar els col·laboradors del rei, té una importància rellevant en la historiografia, no solament catalana sinó de l'Edat Mitjana en general. Ens mostra de primera mà com es portava a terme la composició d'una crònica oficial al segle XIV.»¹⁴⁴

141. *Vid. Crònica*, III, 40, citat per ABADAL, *HE*, XIV, p. xx (*Pere*, 21 i ss.). Abadal (*vid.* nota 1, més amunt) proporciona un rerefons admirable per a la *Crònica*.

142. *Vid.* IV, 44 i ss., 51, i ss. i la col·lecció de documents d'A. LÓPEZ de MENESES, «EEMCA», VI (1956), 291-447, i també ABADAL, *HE*, ps. xxviii-xxxv (*Pere*, 35-44). Una epidèmia posterior (el 1362) apareix a VI, 31.

143. *Vid.* més endavant, ps. 57 i ss., etc.

144. J. RUBIÓ, *HGLH*, I, 709 i ss. Ara a *Història de la literatura catalana*, I, dins *Obres de J. Rubió i Balaguer*, I (Barcelona 1984), 128.

Anàlisi de la Crònica ¹⁴⁵

El primer capítol de la *Crònica* tracta d'uns quants episodis selectes de la vida d'Alfons III, el pare del Cerimoniós: el primer matrimoni (1), com va esdevenir l'hereu al tron (2-7), la conquesta de Sardenya (10-35), la coronació el 1328 (36-39), el segon matrimoni, amb Leonor de Castella (43), els intents de la nova reina d'assegurar grans donacions de terres i ciutats als seus fills (44-52) i la mort d'Alfons (54). Encara que es relaten alguns fets anteriors, el capítol comprèn essencialment el període entre 1319 i gener del 1336.

El segon capítol comença amb l'accés de Pere al tron i descriu les primeres dissensions amb els seus oncles i amb els representants de Catalunya (3-6) ¹⁴⁶, la coronació (8-14), el viatge a Lleida, on va jurar els furs catalans (23-25), la campanya fallida a València contra Pere de Xèrica (26). Continua amb l'acord pacificador entre Pere i la seva madrastra, la reina Leonor, i els fills d'aquesta, negociat per l'infant Pere a Castelló de Borriana i a Gandesa (27-30). ¹⁴⁷ Es relata el primer matrimoni, el juliol de 1338, amb Maria de Navarra. La resta del capítol tracta del començament del conflicte amb Jaume III de Mallorca (32-33), com va retre homenatge a Pere a Barcelona (34) i el viatge de Pere a Avinyó per retre homenatge al papa Benet XII pels reialmes de Sardenya i Còrsega (37). Els fets que es descriuen van del 1336 a l'octubre de 1340 (38).

El tercer capítol, de molt el més llarg de la *Crònica*, tracta d'un sol tema: com Pere va «confiscar» el regne de Mallorca (les Balears i els comtats continentals del Rosselló i la Cerdanya). Després d'un resum de la història passada del regne fins al temps de Pere, on es posen en relleu els intents dels successius reis d'Aragó per acabar amb l'alienació d'aquest regne de la Corona d'Aragó (1-9), la *Crònica* descriu detalladament (però amb omissions significatives) la manera com es va fonamentar legalment

145. En l'anàlisi que segueix, els números entre parèntesis fan referència als «capítols» de la *Crònica* que Pagès va establir. No esmento tots els esdeveniments sinó que destaco els fets que marquen el desenvolupament de la narració. Per a una anàlisi més detallada, *vid.* RUBIÓ, «AIEC», III, 535-568.

146. *Vid.* més amunt, nota 46.

147. Més amunt, i nota 48.

la falta de Jaume, en quant que vassall feudal de Pere (11-14),¹⁴⁸ la seva aparició a Barcelona i el presumpte complot per a raptar Pere (15-19), la «sentència diffinitiva» contra Jaume (20) i l'expedició a Mallorca per dur-la a terme (21-51). Després segueixen descripcions encara més detallades de la primera campanya del Rosselló el 1343, que va acabar amb una treva (55-90) i de la segona campanya el 1344 (95-160). Després de la rendició de Jaume (163), Perpinyà i les altres places que encara resistien van ser preses (164-169) i Pere va oferir una pensió a Jaume, amb la condició que renunciés als seus drets a la corona (183). El capítol s'acaba amb la negativa de Jaume, el seu intent infructuós de recuperar la Cerdanya per la força (184-195) i la segona entrada i estada de Pere a Perpinyà (197-207). Els esdeveniments descrits al capítol III (a part del resum històric) van del juny de 1341 (10) al juliol de 1345 (206).

El capítol IV tracta de les Unions formades a Aragó i a València contra Pere. Comença amb l'intent de Pere per a assegurar el reconeixement de la seva filla gran Constança com a hereva del tron i la resistència de Jaume, el germà petit del Cerimoniós (4-6). La mort de la primera muller, Maria, l'abril de 1347, i el prometatge amb Leonor de Portugal (8) van ser contemporanis al començament de les revoltes a Aragó i a València (9-11). La ràpida expedició a la Cerdanya per tal de repèllir una incursió de Jaume de Mallorca (12-15) va precedir el període d'humiliació a Saragossa on la Unió local dominava les corts aragoneses (22-32). Bernat de Cabrera apareix en aquest moment com el conseller principal del rei (30). Un cop totes les demandes van ser atorgades (32), Pere va aconseguir deixar Aragó i tornar a Catalunya (33). A Barcelona va rebre el seu germà Jaume, la sobtada mort del qual va convertir el seu germanastre Ferran en el líder de les Unions. La segona muller de Pere va arribar a Barcelona (34). Una infructuosa expedició catalana contra València va acabar amb la captura del rei a Morvedre i posteriorment va ser obligat a entrar a València, dominada per la Unió local que capitanejava Ferran (37-39). Les escenes de la revolta a València es compten entre les més vívides de les descrites a la *Crònica*. L'arribada de la Pesta Negra li va permetre de fugir (44). La batalla d'Épila (el 21 de juliol de 1348), guanyada pels nobles aragonesos

148. *Vid.* més amunt, i notes 71 i 75.

subornats per Bernat de Cabrera, va portar a la destrucció de la Unió aragonesa (45-50), però la Pesta Negra, que arribava a Saragossa, va obligar Pere a fugir i probablement va causar la mort de la seva segona muller, Leonor (51-52). La resta del capítol tracta de la derrota i la desintegració de la Unió valenciana (53-63). El tercer matrimoni, amb Elionor de Sicília i l'acord de pau amb Castella —que havia donat suport a l'infant Ferran (64-65)— tanquen pràcticament el capítol, tot i que s'acaba formalment amb el viatge de Pere a Perpinyà i les negociacions amb Venècia i amb Gènova, que fan de transició amb el tema del capítol V (66-67). El capítol IV comença el desembre de 1345 i s'acaba el 1351, però comprèn principalment el període crucial de 1347-1348.

El capítol V comença amb les negociacions que ja s'havien esmentat en el IV i amb la decisió d'aliar-se amb Venècia (2-4). Descriu l'expedició catalana al Bòsfor i la batalla que s'hi va lliurar entre la flota de l'aliança catalano-greco-veneciana i la genovesa, el 13 i el 14 de febrer de 1352 (5-11). Continua amb el reclutament de la flota que va salpar cap a Sardenya, capitanejada per Bernat de Cabrera, la victòria naval a les costes de l'Alguer el 27 d'agost de 1353 i la subsegüent revolta de Mariano IV, jutge d'Arborea (15-28). La darrera part del capítol tracta de l'expedició a Sardenya dels anys 1354-1355, comandada pel mateix rei, que es va resoldre, després de la rendició de l'Alguer, en una pau aparent amb Arborea (30-42). Aquest capítol, que és en certs aspectes el menys reeixit de la *Crònica*, cobreix el període de 1351 a 1355.

El capítol VI, dedicat a «lo fet de la guerra [amb el rei de Castella]», representa l'última secció completa de la *Crònica*. És gairebé tan llarg com els capítols IV i V junts i només el sobrepassa en detallisme el capítol III. Després d'un breu resum dels crims de Pedro I de Castella (1350-1369), on se suggereix que potser no era realment el fill d'Alfonso XI (1-2), la *Crònica* transcriu la correspondència entre Pedro I i Pere, que va dur a la guerra el 1356 (3-4).¹⁴⁹ La relació de la guerra és incompleta en molts aspectes, però hi trobem moments vívids, de manera notable en la descripció de l'atac naval castellà a Barcelona el 1359 (22-24), de l'assassinat de Ferran, el germanastre del rei (35), de la fugida de Bernat de Cabrera i la

149. *Vid.* més amunt, nota 90.

seva mort (39, 47) i de l'alliberament de València i d'Oriola per Pere (40-42, 48-52), amb el dramàtic diàleg entre Pedro I i els seus nobles (52). Després de l'entrada a la guerra de companyies mercenàries, tot envaint Castella, i de la fugida de Pedro (59), la *Crònica* narra la recuperació de moltes places que Pedro havia guanyat a Aragó i a València (60). Segueix una breu relació del retorn de Pedro, la derrota que infligí al seu germanastre Enrique (II) el 1367 i com aquest es va revenjar amb l'assassinat de Pedro el 1369 (62). El capítol realment només es dedica a la guerra en el període des del 1356 al 1366, però esmenta aquests darrers esdeveniments i fa referència a la posterior «desconeixença» d'Enrique, com a conseqüència de la qual Pere va haver d'acceptar un acord de pau en termes desfavorables el 1375 (63-64).¹⁵⁰

L'apèndix de la *Crònica* presenta problemes especials. En conjunt, no sembla que sigui una part autèntica de la *Crònica*. Cobreix, de manera desordenada, una sèrie d'esdeveniments des del 1370 (la mort de la princesa francesa, promesa a l'hereu del Cerimoniós) fins al 1385 (la derrota de Joan sobre els mercenaris francesos). No obstant això, també hi ha referències a fets posteriors a la mort del Cerimoniós.

Dates de composició

L'anàlisi de la *Crònica* mostra que, deixant de banda l'apèndix, la narració cobreix el període des del 1319 al 1369. El fet que ens n'hagin arribat dues redaccions (*vid.* més endavant) no complica gaire la datació de la primera, de la qual m'ocuparé principalment, ja que la segona és una mera revisió.

No hi ha una data segura anterior al 1375 per a l'acabament de cap de les parts de la *Crònica*. El 8 d'agost d'aquell any, Pere va escriure una llarga carta a un oficial reial, Bernat Descoll, per dir-li que havia rebut i aprovat els capítols de l'I al III de la *Crònica*. El rei també havia reconegut part del capítol IV, «parlant de les Unions» i va ordenar a Descoll que introduís més detalls en els tres primers capítols, que completés el IV i que

150. A vi, 2 i 64 hi ha referències a un esdeveniment de 1382.

escrivís el capítol V, seguint el pla (desgraciadament perdut) presentat al rei. Més endavant, hauria de prosseguir amb el capítol VI i amb un altre (presumiblement el VII) «qui parla de la rebel·lió del jutge d'Arborea».¹⁵¹

És possible atribuir una data molt anterior al 1375 a alguna part de la *Crònica*? El febrer de 1349 Pere va escriure a Bernat de Torre, un dels seus secretaris, perquè li enviés el «*librum gestarum nostrorum*», 'el llibre de les nostres gestes', per tal que «*ipsum continuare possimus*», 'puguem continuar-lo'.¹⁵² La majoria dels estudiosos coincideixen a dir que Pere devia començar la *Crònica* ell mateix cap al 1349. Encara que Rubió i Lluch no creia que la carta de 1349 fes referència a la *Crònica*, considerava el capítol I molt anterior a la resta de l'obra.¹⁵³ No obstant això, aquest capítol (44) fa referència a un esdeveniment del 1363, la mort de l'infant Ferran,¹⁵⁴ i va servir com a font de la *Crònica dels reis d'Aragó* (una obra més general, ja esmentada), que va ser acabada entre 1358 i 1366.¹⁵⁵

El capítol II fa referència a un fet del 1373 (el matrimoni de Joana, filla del Cerimoniós, amb el comte d'Empúries),¹⁵⁶ mentre que el capítol III es refereix a Jaume «IV» de Mallorca com a rei de Nàpols i això només és possible entre 1363 i 1375.¹⁵⁷

Les dades que Ramon Gubern va proporcionar en els anys 1949-1950 porten nova llum a la qüestió: hi ha documents que mostren que Bernat

151. RUBIÓ, *Documents*, I, 263 i ss. Pel que fa a les instruccions del rei contingudes en aquesta carta, *vid.* més endavant, ps. 62 i ss.

152. RUBIÓ, I, 143 i ss. A «AIEC», III, p. 544, Rubió considera que aquesta carta fa referència a la *Crònica dels reis d'Aragó*.

153. RUBIÓ, «AIEC», III, 533.

154. Aquesta referència va ser esmentada, potser per primera vegada, a R. GUBERN, «ER», II (1949-1950), 136, n. 9.

155. RUBIÓ, «AIEC», III, 549.

156. Com va fer notar GUBERN, p. 139. La referència més tardana que s'havia trobat fins llavors era a Sancho d'Ayerbe, com si ja hagués mort (2), cosa que va succeir el 1357 (*vid.* RUBIÓ, «AIEC», III, 555). També es podria citar la referència (II, 37) a dues capelles del palau papal d'Avinyó, que sembla datar aquesta secció al 1352.

157. SOLDEVILA, en una nota (1.192) a III, 83, considera que la referència a Bernat Oliver com a bisbe d'Osca (ho va ser només fins al 1345) data el capítol en aquell any. No és possible estar-ne segur: a III, 56, es registren les últimes seus ocupades per Oliver, en les dues redaccions. En el temps de les escenes descrites a III, ell era simplement bisbe d'Osca.

Descoll no treballava en la *Crònica* el 1371. Probablement en aquell moment només era el curador de l'obra. El 1373 Arnau de Torrelles, un oficial reial, era un dels que treballaven en la redacció dels «nostres fets» i, juntament amb altres (dels quals no en coneixem el nom) «ab nós ensemps contínuament en certes hores hi entenem».¹⁵⁸

Sembla probable que el 1375 Pere rebés els tres primers capítols de la *Crònica* de mans de Bernat Descoll gràcies a la feina de l'equip de Torrelles, potser assistit pel mateix Descoll. En aquest cas, la major part d'aquests capítols devien haver estat escrits almenys dues dècades després dels esdeveniments que relaten (del 1319 al 1345), és a dir, durant els primers anys de la dècada dels setanta. No obstant això, és possible que els redactors fessin servir esbossos anteriors; sabem del cert, com veurem, que van utilitzar els records del mateix rei i documents d'arxiu.¹⁵⁹

L'agost de 1375 ja s'havien acabat els tres primers capítols i una part indeterminada del IV.¹⁶⁰ La resta de la *Crònica* es va escriure posteriorment, però és difícil precisar-ne la data exacta. En el capítol IV (41) hi ha una al·lusió a la promoció de Juan Fernández de Heredia al càrrec de mestre de l'Hospital, fet esdevingut el setembre de 1377. En el capítol VI (2) es fa referència a la mort d'una de les filles de Pere, Elionor, el 1382.¹⁶¹ El 1375, el Cerimoniós havia encarregat a Bernat Descoll que acabés l'obra i el 1382 trobem una referència a un dels seus assistents en el càrrec de mestre racional, Bernat Ramon Descavall, que estava ocupat «*in scribendo cronicas nostras*», en la còpia de l'obra. El 1385, Descoll va oferir-se a

158. GUBERN, p. 147 i ss.

159. L'existència d'esbossos anteriors sembla probable considerant la dependència que la *Crònica dels reis d'Aragó* mostra respecte del capítol I (*vid.* nota 155, més amunt). Pel que fa a la contribució personal del Cerimoniós i les fonts d'arxiu, *vid.* més endavant, ps. 59 i ss.

160. No sabem del cert quina part del capítol IV s'havia acabat el 1375: RUBIÓ, «AIEC», III, 557, considera que ja s'havia escrit IV, 1-34, però GUBERN, p. 139, pensa que la línia divisòria se situa a IV, 22, on comencen les dissensions amb les Unions. La carta de 1375 no resol la qüestió.

161. RUBIÓ, «AIEC», III, 558, 561.

acabar la *Crònica*¹⁶² i el successor de Pere, Joan I, va promulgar tres ordres successives per tal que se li pagués aquesta feina.¹⁶³ El 1391 Descoll ja havia mort, sembla que sense haver acabat l'obra o sense haver enviat al rei tot el que havia escrit. Joan va demanar que li fossin enviades «totes scriptures tocants les dites Cròniques».¹⁶⁴

S'admet comunament que la primera redacció de la *Crònica* (els capítols de l'I al VI i el pròleg) ja s'havia acabat el 1383 i la segona redacció, el 1385.¹⁶⁵ Aquestes dates es poden acceptar com a probables, però no com a definitives.¹⁶⁶ La segona redacció s'estudiarà més endavant. És evident que l'apèndix, que només apareix en un dels manuscrits que contenen aquesta redacció, no és una part del capítol VII que es va projectar el 1375, ja que no tracta de la rebel·lió d'Arborea ni de Sardènia en general. Amédée Pagès argüïa que era obra de Pere Miquel Carbonell, el primer editor de la *Crònica* i arxiver reial a Barcelona (1434 - 1517).¹⁶⁷ M. Coll i Alentorn, a la ressenya de l'edició de Pagès, va mostrar que no és possible perquè el manuscrit que conté l'apèndix és anterior a Carbonell. Com que l'apèndix és aparentment utilitzat en un resum de la *Crònica*, redactat el 1425, Coll diu que ho sembla, aquest va datar-la entre 1385 i 1425.¹⁶⁸

162. RUBIÓ, *Documents*, II, 263, 281. Rubió considerava que la menció de Descavall era un error i que es referia a Descoll, però en realitat es tracta de dues persones diferents. *Vid.* GUBERN, 142 i ss.

163. RUBIÓ, «AIEC», III, 568 i n. 2.

164. *Ibid.*, 523, n. 2.

165. Tal com estableix Pagès a la seva edició (p. xliii) i ho accepta M. Coll i Alentorn a la seva ressenya, «ER», I (1947-1948), 254.

166. Els documents de 1385 i 1391, esmentats més amunt, no proporcionen unes indicacions tan clares com va pensar Pagès. *Vid.* GUBERN, 145 i ss., que considera 1382 com la data més probable per a la segona edició.

167. *Vid.* PAGÈS, ps. lvii-lxi.

168. COLL, 255. Diu textualment «sembla endevinar-se la presència de l'Apèndix» en el ms. Barcelona, Biblioteca Universitària, 82, datat el 1425 (sobre el qual, *vid.* més endavant, ms. G, p. 96). He col·locat aquest manuscrit, que tracta de «lo fet del infant de Malorchas» (f. 160r), de la mort de la reina Elionor, de l'últim matrimoni del Cerimoniós i del fet que només sobrevisqués un dels fills del fill gran de Pere en el segon matrimoni. No em sembla que aquestes referències a fets del domini públic provin que l'autor de l'obra continguda al ms. G tingué un coneixement directe de l'apèndix. Porser ens hauríem d'accontentar amb una datació de l'apèndix a finals del segle XIV o a principis del XV.

Rubió i Lluch va descriure l'apèndix com a «notes soltes», però en va destacar, com una excepció, la història del rescat de Maria de Sicília, que realment forma un relat tancat i sembla més proper a la *Crònica*. Aquesta part de l'apèndix té suport documental contemporani i no hi trobem els anacronismes evidents que abunden a la resta del text.¹⁶⁹ Això no vol dir, però, que la manera com es presenta l'episodi a l'apèndix li pogués semblar objectiu a un historiador italià modern.¹⁷⁰

Mètode de composició

Rubió i Lluch va observar que «les cròniques dels nostres monarques, almenys les del XIV segle, són com una extensió de la cancelleria reyal».¹⁷¹ Són el resultat de la col·laboració entre diversos oficials, sota la supervisió i la direcció del rei, com la correspondència reial. Coneixem els noms de dos dels principals col·laboradors que van ser triats per treballar en la *Crònica*, Bernat Descoll i Arnau de Torrelles, i d'un dels assistents menors, Bernat Ramon Descavall. Descoll era el fill de Bonanat Descoll, vice-almirall de Catalunya (*vid. Crònica*, v, 6, 7, 10), mort el 1368, i el seu germà Miquel era un important navilier. Nascut cap al 1312, en una família establerta a Barcelona, sabem que el 1331 ja havia entrat al servei d'Alfons III. Des del 1333 el trobem documentat a Sardenya, on era representant del mestre racional, el principal oficial financer de la corona. En els anys 1339-1343 va ser temporalment el mestre racional de l'illa. A més d'ocupar aquests càrrecs, va dur a terme moltes gestions financeres i polítiques fora de Sardenya, per compte d'Alfons i, posteriorment, de Pere III, i va visitar sovint la cort reial. El 1335 ja havia aconseguit dues viles a Sardenya, prop

169. RUBIÓ, «AIEC», III, 567 i ss.

170. *Vid.* F. GIUNTA, *Aragonesi e catalani nel mediterraneo*, I (Paletmo 1953), i especialment A. BOSCOLO, *L'affermazione aragonese in Sicilia dopo la morte di Federico il Semplice (1377-1396)*, dins *Homenaje a J. Vicens Vives*, I (Barcelona 1965), 365-375. Boscolo considera que Maria era «prigioniera de re d'Aragona» (p. 369), tant a Càller com, més tard, a Catalunya. També assenyala el lligam entre el cisma d'Occident i la disputa per Sicília.

171. RUBIÓ, «AIEC», III, 524.

de Càller, com a feudatari reial. Va esdevenir relativament ric, cosa que li va permetre fer alguns préstecs a la corona.

El 1344 Descoll va deixar Sardenya per convertir-se en sotstresorer de l'administració central de la Corona d'Aragó, tot i retenint el càrrec de representant del mestre racional a Sardenya. També va treballar a la cancelleria. El 1353 era l'encarregat d'administrar els fons destinats a l'expedició de Sardenya, on les seves possessions s'havien ressentit de la rebel·lió del jutge d'Arborea (*vid.* V, 28). Va conservar, doncs, els feus a Sardenya fins que el 1361 els va vendre a la corona per tal de subvencionar un convent dominicà a Catalunya. Tot i això, va continuar participant activament en l'administració reial, no tan sols pel que fa a expedicions militars a Sardenya (1369 i 1374), sinó també en la tasca de supervisió del palau de Barcelona, en la tria de tapissos per a la reina i en la reparació de pintures a Perpinyà. És segur que el 1357 ja treballava en la *Crònica*, potser abans i tot, i va continuar treballant-hi la resta de la seva vida (devia morir abans del 1391). A part dels pagaments registrats a les cartes reials, probablement n'hi va haver d'altres destinats a retribuir la seva feina en la redacció de la *Crònica*, entre les sumes que va rebre de Pere III i de Joan I per serveis que no s'especificuen.¹⁷²

Arnau de Torrelles, que apareix documentat el 1373 en relació amb l'obra, era en aquell moment camarlenc reial. Va estar al servei de Pere III des de 1357 fins a la mort del rei, trenta anys després, encara que, des del 1373, va viure més a Tortosa que a la cort reial. El document de 1373 prova que hi havia altres oficials reials relacionats amb el projecte, dels quals no coneixem el nom.¹⁷³

Hi ha un document de 1364 que il·lumina el mètode de treball d'aquests col·laboradors amb el rei. El 22 de juliol d'aquell any el rei havia adreçat un llarg parlament al consell reial on exposava els crims imputats a Bernat de Cabrera (*vid.* VI, 47). El notari encarregat de registrar el *Procés* contra Cabrera va ser incapaç d'annotar tot el discurs en una sola audició i explica que en dies següents «no confiant-men en la mia memòria mas

172. *Ibid.* 568 i ss., com a addició a les recerques anteriors de Gabriel LLABRÉS, «RABM», VII (1902), 335-347, i VIII (1903), 197-202. Utilitzo principalment la recerca d'A. BOSCOLO, «Studi Sardi», XXIII (1974), 3-51.

173. GUBERN, «ER», II, 137-139, 147 i ss.

interrogant-ne moltes vegades lo senyor rey presents alguns d'aquells qui a la dita recitació foren, mis en scrits ab moltes correccions quel senyor hi féu, et, mesa en scrits et corregida legí al dit senyor rey de paraula a paraula, e lesta aquella lo senyor rey dix que era verdadera et aytal en acabament con lo dit senyor rey havia feta de paraula». Aquesta col·laboració estreta entre el rei i els oficials també es va produir en la redacció de la *Crònica*, com mostra una carta de Pere a Descoll del 1375: «lo quart [...] podets fer tro lla on per nós és estat regonegut [...] e si en res hi dubtats per lo debat que deïts que n'haviem a Çaragoça o per altra manera, lexats-hi espahi.»

Les instruccions que Pere va donar a Descoll el 1375 demanaven un ordre cronològic estricte, establint les dates amb l'ajut de «los libres de nostre scrivà de ració», és a dir, consultant els comptes de la casa reial. D'altra banda, el rei volia tants detalls com fos possible i repeteix els dos punts diverses vegades. També va afirmar que s'havien de registrar «tots los fets», fins i tot les seves derrotes, i que en cas de dubte «lexats-hi espahi, de guisa que tota vegada se puixa continuar [la *Crònica*]». ¹⁷⁴

És evident que aquestes instruccions o altres de similars ja s'havien aplicat als capítols acabats abans del 1375. Gubern ha destacat que des de la meitat del capítol II fins a IV, 22 (que tracten principalment de la conquesta de Mallorca), el text sembla l'obra d'un equip que consultés documents i revisés els detalls, probablement tenint en compte els problemes que l'herència de Mallorca va causar a la dècada dels setanta. D'aquest fet en resulta la forma de dietari, basada en els registres reials que trobem a la segona meitat del capítol III i també al capítol VI. ¹⁷⁵

El paper personal del rei a la redacció de la Crònica

Malgrat l'ús de mètodes burocràtics, de documents i de col·laboradors, «la personalitat del Pere el Cerimoniós imprimeix el seu segell a la *Cròni-*

174. RUBIÓ, *Documents*, I, 263 i ss. *Vid.*, més endavant, ps. 62 i ss. *Vid.* els comentaris de RUBIÓ, «AIEC», III, 528 i ss. El document de 1364 és a «CDIACA», XXXIII, 338.

175. GUBERN, 139 i ss.

ca». ¹⁷⁶ L'interès que mostrava en el progrés de l'obra era tan intens i constant com el que sentia per les obres en les reials tombes de Poblet. El 1371 es preocupava de continuar i acabar «les cròniques dels fets nostres». El 1373 afirmava que «no havíem posat en escrit de nostres fets, e era cosa que nós teníem molt a cor e aquella que desijam molt que vinga a perfecció». El 1375 va ordenar a Descoll que guardés un registre de «la entrada que nós faem a Magallo, e après la de Terrer [...] la batalla que nós li param a la Losa, e com entram en València» i encara segueix una llarga llista dels esdeveniments que Pere desitjava específicament que fossin registrats. El 1385 va agrair a Descoll el seu oferiment de «continuar e acabar lo libre de la nostra vida, *comensat per nós*». ¹⁷⁷

Hi ha proves internes i externes que Pere va contribuir personalment a la *Crònica*. El pròleg s'assembla notablement als seus discursos; certament «portal doble segell del seu caràcter moral y del seu estil literari». ¹⁷⁸ El capítol I, centrat en la família del Cerimoniós, té un to molt personal i l'única excepció, el relat de l'expedició de Sardenya, segurament deu el seu detallisme a la familiaritat de Descoll amb l'illa. ¹⁷⁹ El capítol II fa relativament poc ús de documents, tot i que hi ha una referència (15) als oficials reials per tal d'indicar que Pere va convidar unes deu mil persones a les seves expenses per celebrar la coronació. Tant la descripció de la fugida de les seves tropes (26) i de l'escena de Borriana (30), com la de la manera desafortunada com va ser rebut a Avinyó —amb el sarcasme final dirigit al papa Benet XII (37)—, semblen personals.

Els capítols finals semblen, en algunes ocasions, de caràcter menys personal, però la passió pels detalls que mostren —imposada pel rei— constitueix un tret característic en ell mateix. Aquesta passió pels detalls, gairebé una mania, apareix atestada en les seves cartes, com ara en el 1377, quan es va irritar en sentir que els dos encarregats de reparar el rellotge del castell de Perpinyà eren uns incompetents i va anunciar que

176. J. RUBIÓ, *HGLH*, I, 710. Ara a *Història de la literatura catalana*, I, dins *Obres de J. Rubió i Balaguer*, I (Barcelona 1984), I, p. 128.

177. GUBERN, 147 i ss. RUBIÓ, *Documents*, I, 264, II, 281.

178. RUBIÓ, «AIEC», III, 526. Pel que fa a Pere com a orador, *vid.* RIQUER, II, 338 i ss.

179. RUBIÓ, 537-540.

enviaria algú capacitat per a la feina.¹⁸⁰ Els detalls de la *Crònica* poden resultar poc interessants quan prenen la forma d'itinerari, però no ho eren per al rei, que insistia en la cronologia. Hi ha episodis que mostren la complaença de Pere per la fruita, confirmada per les seves cartes, però sembla difícil que cap altra persona sinó ell ens expliqués que unes figues massa madures li havien fet mal.¹⁸¹ La descripció del vestit del rei en les cerimònies podria haver-se obtingut a través dels registres reials, però no pot tenir aquest origen la informació que la nit del 21 de novembre de 1344 estava llegint el *Llibre dels feits* de Jaume I abans d'anar-se'n a dormir (193).

Alguns trets del caràcter del Cerimoniós encara són més indicatius i és difícil d'imaginar-se Descoll o Torrelles revelant-los pel seu compte. A III, 13, la *Crònica* reproduïx un llarg discurs atribuït a Pere, indicant «una bona manera» d'atrapar Jaume III. A III, 84, llegim «lo cardenal fo ab nós, e nós, per les rahons dessus dites, e per açò, a veritat dir, com no havíem aparellaments [...] e altres coses necessaries [...] atorgam» una treva. A IV, 12, en la descripció d'una sessió del consell el 1347, mentre Jaume de Mallorca intentava recuperar la Cerdanya, la *Crònica* ens presenta Pere dient que «los de més de Rosselló e de Conflent e de tota l'altra terra que li havíem pressa lo amen el desigen». Tenint en compte la contínua propaganda del Cerimoniós contra Jaume III i els esforços constants per mostrar que era vist com un llibertador als territoris del rei de Mallorca,¹⁸² no és possible que ningú més que el rei mateix posés aquestes paraules a la seva boca.

La majoria dels investigadors moderns coincideixen a destacar la inspiració personal que es veu darrere la *Crònica*. Montoliu considerava que «la iniciativa, el pla, l'ordre i l'estructura de la *Crònica* foren exclusivament del monarca» i Riquer que «és obra dirigida, fins en els seus més petits detalls, pel monarca». Per a Boscolo, el caràcter de Pere ressalta al llarg de la

180. «CHE», xvii (1952), 176. Els exemples podrien multiplicar-se (*vid.* per exemple xvi [1951], 161, o bé xix [1953], 165).

181. III, 52, *vid.* 33, 76. *Vid.* la carta de Pere el 1350 a «CHE», xiv (1950), 193 i ss., o la carta de 1376 on diu que s'havia d'obsequiar el duc de Borbó amb una selecció de fruites quan passés per Barcelona (xvii [1952], 173 i ss.).

182. *Vid.* III, 30, 51, 169; «CDIACA», xxx, 317 i ss., 355 i ss.

Crònica, encara que, en comparació amb el *Llibre dels feits* de Jaume I, no és la modèstia i la ingenuïtat allò que es destaca, sinó la justificació de la injustícia i la violència. Segons Abadal, «hom pot considerar-la [la *Crònica*] [...] com una autobiografia [...] és indubtable que molts fragments foren dictats per ell mateix i que dugué personalment el control del text tant pel que fa a les inclusions com a les possibles exclusions». ¹⁸³ Les proves adduïdes confirmen aquestes opinions.

La segona redacció

La *Crònica* s'ha conservat en dues redaccions, la segona de les quals es va escriure probablement entre 1382 i 1385. ¹⁸⁴ La majoria dels canvis introduïts són d'ordre menor, meres alteracions en l'estructura de les frases. En altres ocasions els canvis consisteixen en l'addició de noms que s'havien omès a la primera redacció, en la inclusió de més detalls (com ara a I, 35), o en correccions del relat (III, 132, *vid.* 135). Trobem, però, altres canvis que poden ser raonablement atribuïts al mateix rei, com per exemple el llenguatge més cru i insultant del seu germà Jaume a IV, 31 (probablement, en aquest cas, la primera versió era més acurada). ¹⁸⁵

Hi ha molts canvis d'aquest tipus als capítols IV-VI i relativament pocs en els tres primers. Al capítol IV s'hi afegeixen les escenes referides al barber Gonçalbo, els seus insults al rei i la terrible venjança d'aquest (42, 59). A IV, 40, 44, se subratlla el paper de Vidal de Vilanova, probablement gràcies a la intervenció del seu nét Ramon, que era un dels oficials principals del rei a les darreres dècades, des del 1365 al 1383 (pel que fa a ell mateix, *vid.* les addicions a IV, 55, 61; V, 39; VI, 34, 40). ¹⁸⁶ Alguns

183. M. de MONTOLIU, *Les quatre grans cròniques* (Barcelona 1959), 119. RIQUER, I, 489. A. BOSCOLO, dins *Nuove questioni di storia medioevale* (Milà 1964), 311. ABA-DAL, *HE*, XIV, cxi i ss. (*Pere*, 161).

184. *Vid.*, més amunt, nota 166.

185. *Vid.* PAGÈS, ps. lxxvii-lxxii, i els exemples que dona, com ara a IV, 45 (la lamentació de Pere per no haver estat present a la matança dels rebels a Épila) o a VI, 18. A III, 90, la segona redacció omet una frase que podria haver minvat el prestigi del Cerimoniós.

186. *Vid.* GUBERN, 144 i ss.

dels canvis es deuen aparentment al mateix rei, com ara a VI, 40-41, on s'altera un passatge molt llarg perquè sembla que Pere no estava content amb la primera versió i volia que el seu parlament en aquell moment crucial s'escrivís en estil directe en comptes d'indirecte. A VI, 44, la segona redacció posa de relleu el desafiament personal del Cerimoniós a Pedro I, mentre que a VI, 49, se suprimeix una frase sobre el cansament físic del rei al final d'una llarga cavalcada.¹⁸⁷

Les fonts de la Crònica

Les fonts de la *Crònica* són de dos tipus: documentals i orals.¹⁸⁸ Pere va instruir els seus col·laboradors en l'ús dels registres reials per a l'establiment del marc cronològic, com es pot veure especialment en els capítols III i VI. El *Procés* legal contra Jaume de Mallorca va ser emprat a bastament en moltes seccions del capítol III, per exemple 56, 64-66, 122, 140, 159, 163 i 185, i sembla que els autors de la segona redacció el van consultar una altra vegada, ja que a III, 65, el text s'acosta més a la redacció del document legal que la primera versió.¹⁸⁹ La *Crònica* afegeix els noms dels que eren presents a la sessió del consell reial a les línies generals del *Procés*, alhora que introdueix altres detalls, com ara l'atac a la torre de Nidoleres (III, 68) o la deserció de les milícies ciutadanes (86). Indubtablement es van utilitzar altres fonts que encara no s'han descobert, per exemple pel que fa al missatge d'Arnaud de Roquefeuil (III, 157). En el cas del capítol VI, es van emprar cartes conservades als registres de la Corona d'Aragó com a fonts per a la correspondència entre el Cerimoniós i Pedro I de Castella (3-4, 7).

187. ABADAL, *HE*, XIV, p. lviii (*Pere*, 80) fa parar esment a l'absència de referències al consell reial després de la mort de Bernat de Cabrera i considera que el canvi de redactor n'és la causa. És difícil de jutjar, però, perquè la *Crònica* no continua gaire més enllà d'aquest fet (VI, 47). La traducció anglesa de Mary Hillgarth recull les dues redaccions malgrat que de vegades no és possible conservar algunes petites alteracions d'estil; segons RIQUER, I, 500 els canvis de la segona redacció van millorar l'estil de la primera.

188. Per a una referència general a les «cròniques de temps passat» remetem a III, 5.

189. *Vid.* SOLDEVILA, nota 2 a III, 65 (p. 1.190). A III, 165, s'hi afegeix el nom de Guillem Albert, tal com apareix al *Procés*.

Es podrien citar molts documents de l'ACA, fins ara inèdits, que corroboren i complementen la *Crònica*, il·lustrant-la de diferents maneres. Aquests documents aïllats, tant les cartes reials com els registres de la tresoreria, tenen l'avantatge sobre el *Procés* ja publicat, a l'hora de deixar de banda material que Pere no desitjava que es fes públic, de no haver estat sotmesos a una inspecció preliminar.

Els registres d'una tresoreria oficial subordinada, l'*escrivà de ració* (citat a II, 15) ens proporcionen, per exemple, una llista dels nobles aragonesos que van prendre part a la simulada campanya contra Pere de Xèrica (*vid.* II, 26).¹⁹⁰ Els registres del tresorer mateix ens confirmen l'ús de les galeres de Mateu Mercer en un moment crític del 1342 (*vid.* III, 15).¹⁹¹ Els moviments del rei, tal com els relata la *Crònica*, sovint poden confirmar-se gràcies a documents conservats,¹⁹² on també hi trobem referències a fets que no van ser considerats dignes de ser inclosos a la *Crònica*. Gràcies a això sabem, per exemple, que «nou dones públiques» van portar aigua als soldats que assaltaven Cotlliure el 21 de juny de 1344 (*vid.* III, 39) i que el dia següent van rebre quaranta sous en total com a pagament.¹⁹³ També hi trobem figures menors, com ara fra Arnau Dezcastlar, que apareix a la *Crònica* (III, 166) predicant a Perpinyà contra Jaume III i en favor del Cerimoniós i en els registres de l'*escrivà de ració* pel pagament d'una suma considerable (360 sous) per acompanyar Pere en l'expedició.¹⁹⁴

La correspondència reial conté una valuosa llista dels partidaris de Jaume III, tant dels nobles que van postposar tant com van poder l'homenatge a Pere al Rosselló en el 1344 com dels oponents menys destacats a Mallorca mateix.¹⁹⁵ La preparació per a les campanyes del 1343 i 1344 al Rosselló es pot rastrejar detalladament als registres reials i, en el cas de la campanya de Mallorca, aquesta informació és especialment valuosa perquè la *Crònica* en descriu la preparació molt breument (III, 21).¹⁹⁶

190. ACA, RP, MR 309, fols. 54, 57, etc.

191. ACA, RP, MR 319, fol. 59.

192. ACA, RP, MR 317, fol. 37, etc.

193. ACA, RP, MR 867, fol. 31v.

194. ACA, RP, MR 867, fol. 39.

195. *Vid.*, per exemple ACA, Cancelleria, reg. 1118, fol. 190v, reg. 1122, fols. 59r-v, 83, reg. 1123, fol. 69v.

196. ACA, RP, MR 320-323.

Les omissions i les distorsions de la *Crònica* es discutiran més endavant. Els documents mostren que Pere tendia a exagerar els èxits i, alhora, il·luminen el procés de redacció de la *Crònica*. També van ser utilitzades moltes fonts orals. «Axí que hoïm dir» (III, 195) és la font d'una història sobre el derrotat Jaume III de Mallorca. Els testimonis individuals se citen pel nom —Ot de Montcada al baptisme del Cerimoniós (I, 40), Bertran de Fenollet a l'escena del campament de Jaume III el matí del desembarcament a Mallorca (III, 27). D'altra banda, com ja s'ha suggerit, molts episodis només poden provenir del rei mateix.

IV. ELS OBJECTIUS DE L'OBRA

El 1380, en el llegat d'obres historiogràfiques a Poblet, Pere afirmava que les gestes d'un home són menys importants que la manera com es conserven registrades: «*O, utinam consumpto nostro corpore, post celestem gloriam, talem et tam clari ingenii mereamur scriptorem habere, qui benefacta nostra debitis laudibus extollat, erroresque nostros absque ulla malevolentia reprehendat*», 'tant de bo, quan el nostre cos sigui consumit, després de la glòria celestial, meresquem un escriptor així i tan dotat de clar enginy, que exalci amb les lloances degudes els nostres benifets i castigui els nostres errors, net de tota malvolença'. Satisfieia la *Crònica* els desitjos de Pere? Ha estat descrita com una obra imparcial.¹⁹⁷ El rei va ordenar a Descoll que esmentés «tots los fets» a la relació (aparentment perduda) de la rebel·lió de Mariano IV d'Arborea, «jassia n'i havia aüts de gran minva nostra» i continuava «car raó és que s'i contenen les provisions que nós hi faem [...] e nostres successors poran veure nostra diligència, e puyes que esperam ab Déu en breu conquerir tota la illa».¹⁹⁸

197. MONTOLIU (citat a la nota 183). Pel que fa al document, *vid.* RUBIÓ, *Documents*, I, 303, J. RUBIÓ, *SFG*, I, 21 (1963), 245-247.

198. RUBIÓ, *Documents*, I, 264-265. El comentari de Pere sobre Mariano, el 1376 (un any després de la carta a Descoll), qualificant-lo d'«home de maledida memòria, que

Omissions i distorsions

Abans de discutir els objectius de l'obra em sembla útil referir-me a les omissions i les distorsions que conté, distingint entre les dues coses. Convindria recordar que la *Crònica* és el relat de les gestes de Pere, no una visió general de l'època —i, per tant, té un abast molt diferent a la de Villani o Froissart, per exemple.¹⁹⁹ No és sorprenent, doncs, que s'ometin fins i tot fets estretament relacionats amb la guerra amb Castella, com ara la fallida invasió de Castella d'Enrique de Trastámara, el 1360. Sí que és sorprenent, però, que es passi per alt la batalla d'Araviana, guanyada sobradament per les tropes aragoneses. No podem saber si el motiu era l'aversion que Pere havia arribat a sentir cap a Enrique de Trastámara —que havia comandat les tropes victorioses— en el moment que s'escrivia el capítol VI, o bé simplement que Pere no havia estat present a la batalla, cosa que sembla la raó més probable.²⁰⁰ Quan donava instruccions a Descoll el 1375, Pere li va dir que, com que «nós no y cabíem» durant la lluita final entre Pedro I de Castella i Trastámara, podia tractar-la «en summa», que és com apareix a la *Crònica*.²⁰¹

Altres omissions en el capítol VI, indubtablement deliberades, són gairebé distorsions, si és que no ho són del tot. Podria citar-se l'omissió dels termes de la pau de 1361, de l'intent del Cerimoniós de contractar companyies mercenàries el 1362, de l'esment de l'existència del tractat de pau de Morvedre, el 1363, i dels acords secrets amb Navarra i amb Trastámara aquell mateix any.

Els capítols anteriors contenen clares distorsions dels fets. Soldevila ha fet notar que, en el capítol IV, Jaume, el germà del Cerimoniós, és presen-

sempre va tenir intencions perverses i traïdores envers nós i el nostre honor», [*per damnate memorie Marianum Iudicem Arboree, qui adversus nos et honorem nostrum perversam et proditoriam intentionem semper habuit*] és característic de la seva actitud cap a un vassall que havia estat lleial durant molt de temps. Vid. E. PUTZULU, «Archivio Storico Sardo», xxv (1957), 114.

199. Per a comparacions amb cròniques contemporànies, *vid.* més endavant. El «caràcter marcadament personal» de l'obra va ser posat de relleu per RUBIÓ, «AIEC», III (1909-1910), 564.

200. *Vid.* ZURITA, IX, 25, que cita una carta de Pere sobre la batalla.

201. RUBIÓ, *Documents*, I, 264. *Vid.* capítol VI, 61-62.

tat amb una actitud rebel i poc raonable, quan en realitat era Pere el responsable de tot el conflicte sobre la successió.²⁰² En el capítol III es podria citar una sèrie d'hàbils distorsions. A III, 53, la *Crònica* posa èmfasi en la pressió popular sobre el rei per tal que realitzés l'atac definitiu sobre Jaume. Encara que aquesta pressió probablement existia (especialment en els cercles dirigits de Barcelona) és evident que s'esmenta per tal de justificar l'actuació implacable del Cerimoniós. A III, 65, la *Crònica* no especifica les «moltes rahons» que van aconsellar Pere de no veure Jaume, probablement perquè aquestes raons no l'haurien acreditat. A III, 160, 162, la *Crònica* (tal com fa el *Procés* que li serveix de font) no inclou el text dels documents crucials de la rendició de Jaume —mentre que ens proporciona documents de menor importància sobre la rendició d'una ciutat darrere l'altra.²⁰³

Hi ha una llarga relació de l'atac de Jaume III a Puigcerdà del 1344 en una carta que Pere va enviar gairebé immediatament després al governador de Mallorca, on es corroboren molts dels detalls de la *Crònica* i s'afirma (tal com fa III, 195) que Jaume i els seus seguidors van ser foragitats de Puigcerdà sense menjar, després d'haver perdut armes i bagatge. La carta continua: «*in maiorem confusionem ipsius gemens anxie ac tristitia maxima pregravatus, cum suis agminibus abinde tanquam in anxia turbatione positus [...] recessit. Sic quod tota nocte sequenti [...] licet eosdem impediendi nebulosa (?) caligine per portus, montes et vada nivea fugientes, tunicis exultis ferreis et [...] relictis per campos et itinera animalibus que ducebant*», 'en la pitjor confusió de les seves coses, queixós de dolor i apesarat de la tristesa més gran, amb les seves tropes es va retirar d'aquí talment situat en una turbació extrema [...] Així que tota la nit següent [...] encara que els ho impedia una boira espessa, fugint per ports, muntanyes i guals gelats, abandonant l'arnès de ferro i [...] deixant pels camps i pels camins els animals que duien'. Aquesta relació afegeix alguns detalls remarcables al relat de la *Crònica* (el temps que feia durant el viatge, com van abandonar les armadures i els animals), però omet completament el suposat intent

202. SOLDEVILA, p. 1.203 (a IV, 6).

203. SOLDEVILA, en les notes a III, 53, 65, 160, 162, ho indica; però a 162 (p. 1.199) suposa que, de fet, no hi va haver cap acord escrit. Això sembla improbable.

de suïcidi de Jaume. «Axí que hoïm dir», diu Pere «que En Jacme de Mallorca se baté molt la cara e lo cap de dol, es volia ferir en si matex ab brotxa e d'altres armes, mas que les li tolien» (*Crònica*, III, 195). Segurament el Cerimoniós embelleix un relat contemporani amb un rumor posterior.²⁰⁴

També pot presentar-se un exemple d'exageració, si no és distorsió, sobre l'èxit aconseguit pels emissaris del Cerimoniós. La visió de la *Crònica* (III, 205) difereix de la correspondència del rei amb els enviats a la cort papal d'Avinyó el 1345. A la primera carta (16 d'abril), Pere registra la recepció favorable als seus enviats en una audiència del 9 d'abril, en absència per malaltia del comte de Terranova. El papa, però, pressionava Pere perquè negociés amb Jaume III. Pere va ordenar que demanessin al papa «que nos entremeta dels affers temporals del nostre regne».²⁰⁵ Cartes posteriors, del 5 i 6 de maig, revelen una dissensió sobre la concessió periòdica (que ja era habitual) d'una desena part de les rendes eclesiàstiques a la corona. Pere volia aquesta concessió, però el papa —que tenia una estreta relació amb Jaume, llavors a Avinyó— considerava que el desposseït rei de Mallorca tenia dret al delme sobre el seu anterior regne, cosa que Pere es negava a acceptar. La carta del 6 de maig fa referència al *gran rabonament* sobre aquest tema entre el papa i els enviats reials. A la carta del 5 de maig Pere es queixava que Jaume utilitzés cartes i segells falsificats en perjudici seu.²⁰⁶ Després que l'ambaixada ja hagués deixat Avinyó —segons la *Crònica*, «be spégats dels afers perque eren tramesos»—, va haver d'enviar-ne una altra per a demanar, entre altres coses, una pròrroga pel tribut sobre Sardenya que devia al papat. El 25 de juliol es queixava de l'absència a Avinyó, en aquell moment crític, de diversos cardenals que normalment li eren favorables.²⁰⁷ La gestió diplomàtica, doncs, no havia tingut tant èxit com el rei pretenia. El papat va continuar donant suport a l'exiliat Jaume III almenys fins a la seva última expedició a Mallorca, el 1349.²⁰⁸

204. La carta, datada el 14 de desembre de 1344, és a l'ACA, Cancelleria, reg. 1122, fol. 78r-v.

205. ACA, reg. 1123, fols. 73-74. *Vid.*, més endavant, p. 69 i nota 221.

206. ACA, reg. 1123, fols. 76r-v, 78.

207. *Ibid.*, fols. 87v, 89 bis, 91v.

208. C. A. WILLEMSEN, *Der Untergang des Königreiches Mallorca und das Ende der Mallorkinischen Dynastie*, SFG, 1, 5 (1935), 251.

L'episodi de la conspiració de Jaume III per a raptar Pere a Barcelona el juliol de 1342 i portar-lo a Mallorca (capítol III, 17-19) requereix una investigació més detallada. És possible que fos una invenció per tal de justificar la represa de les hostilitats contra Jaume el 1344.²⁰⁹ Els registres reials mostren que el testimoni principal contra el complot, el febrer de 1344, era Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, que havia estat a sou del Cerimoniós des del juny de 1343. És evident que Fenollet havia caigut en desgràcia amb el seu senyor anterior, Jaume III, que l'havia empresonat. Pere va alliberar-lo durant l'expedició a Mallorca (III, 37).²¹⁰ Quan es va reprendre el procés, el novembre de 1344, el nou testimoni principal era Joan de So, vescomte d'Èvol, un partidari de Jaume fins l'agost de 1344 que el novembre ja era en poder de Pere.²¹¹ Aquests testimonis, doncs, no poden donar gaire credibilitat al relat de la *Crònica*.

No obstant això, el paper de la muller de Jaume, i germana de Pere, Constança de Mallorca, complica l'afer. La *Crònica* (III, 19) diu que va ser ella qui va informar Pere de la conspiració (primer a través d'un misteriós dominic, del qual no en coneixem el nom, i després personalment).²¹² El *Procés* legal contra Jaume també esmenta que la reina es negava a tornar amb el seu marit. Segons Fenollet, abans que es descobrís la conspiració, Jaume deia que «mas lo maior dubte que jo he de res és de la reyna, que no crit que més los ama, que no a mi». Quan ella es va negar a tornar amb Jaume, Fenollet afirma que Jaume va dir: «pus la reyna ho sab, no hinc estam sens perill, anem-nos-en.»²¹³ L'agost de 1342, Jaume mateix va afirmar que la seva muller l'havia deixat per voluntat pròpia, després

209. Vid. *idem*, *Jakob II. von Mallorca und Peter IV. von Aragon*, SFG, I, 8 (1940), 145-146, 169-198. Pel que fa a III, 13, *vid.* més endavant, p. 85 i ss.

210. Vid. ACA, RP, MR, 320, fol. 183r-v.

211. WILLEMSSEN, *Jakob II*, 161, diu que havia retut homenatge al Cerimoniós el 29 de juliol però que el 21 d'agost encara se'l reclamava per fer-ho (ACA, reg. 1122, fol. 59). Va estar sota arrest virtual a Catalunya durant algun temps.

212. La segona redacció afegeix els mots «un hom» a III, 18, per referir-se a l'informant del dominic, però a III, 19 el frare assenyala Constança com la font d'informació i ella explica al rei i a altres membres de la família «tota la traïció de larch a larch» (*Crònica*, III, 19).

213. WILLEMSSEN, ps. 173 i 175. Un testimoni menor (p. 197) va declarar que Jaume deia que agafaria la seva muller ell mateix i l'obligaria a tornar amb ell.

d'haver pres secretament les seves joies i corones i d'haver-les enviat al palau de Pere.²¹⁴ El juliol de 1342, quan Jaume i Constança eren a Barcelona, el tresorer del Cerimoniós va pagar una gran suma de diners al majordom de Constança, per ordre personal del rei, «per alguns afers secrets de la dita Reyna».²¹⁵

Hi ha un bon nombre de documents encara inèdits que mostren que Constança va dur una vida agradable i certament luxosa a la cort de Pere des de 1342 fins al final de 1344. Potser fins i tot va ajudar el seu germà en les negociacions diplomàtiques contra el seu marit. Només va tornar amb Jaume el 1345 davant la insistència del papa i va morir l'any següent.²¹⁶ Encara que no és impensable que Constança s'inventés la conspiració contra Pere per tal de poder fugir del seu marit, és més probable que tingués coneixement d'una conspiració real, o que n'hagués sentit a parlar i es decidís a revelar-la. Encara que ella fos —com sembla que és el cas— l'única font independent de la conspiració, aquesta història va ser extremament útil per al Cerimoniós. Tal com es relata en el *Procés* i posteriorment a la *Crònica*, conté tants elements improbables que es podria sospitar que, com a mínim, Pere la va «millorar».

Altres moments de la *Crònica* podrien ser citats com una mostra no tant de distorsió com de presentació hàbil. Algunes frases de lloança al rei es posen en boca de l'infant Pere, el seu conseller més independent (III, 27). En la rèplica als representants de la ciutat de Mallorca, és l'infant Pere qui fa les afirmacions més commovedores de la determinació del Cerimo-

214. «CDIACA», XXIX, 84. Encara que aquesta carta de Jaume a les autoritats mallorquines va ser inclosa al *Procés*, no sembla un document suspecte.

215. ACA, RP, MR, 319, fol. 48: «Item doné aún Pero Garçes de Soreres, majordom de la Reyna de Mallorches [2.000 sous], los quals lo Senyor Rey li manà donar per alguns afers secrets de la dita Reyna.» Aquest Pero Garçes també apareix al *Procés*: segons un testimoni va ser vist parlant amb Fenollet abans del trasllat de Constança al palau de Pere i es considerava com un dels mitjans possiblement emprats per revelar la conspiració al rei (WILLEMSSEN, p. 188).

216. Espero poder publicar les evidències relacionades amb la reina Constança en un altre article. Pel que fa al retorn de Jaume el 1345, *vid.* la *Crònica*, III, 206. Després d'haver capturat la vídua (i segona muller) de Jaume, Violant de Vilaragut, el 1349, Pere la va acusar de l'assassinat de Constança, però el cas no va prosperar. *Vid.* WILLEMSSEN, *Der Untergang*, p. 266.

niós i dels seus barons i cavallers de menjar-se «la sua carn e la sua sanch» abans de permetre que Mallorca se separés de la Corona d'Aragó. Mentre que els servidors més fidels de Jaume de Mallorca són presentats com uns estrangers (per exemple, 45, 120 i 139), hom es dirigeix als mallorquins com a catalans (30). La *Crònica* dibuixa l'antagonista de Pere amb tocs hàbils. En dues escenes crucials, durant i després de la rendició de Jaume, se'l presenta com una persona de caràcter molt inferior al de Pere, capaç d'admetre en el moment de la rendició la seva follia i mal consell (163), i després, en una entrevista posterior (170), de perdre el temps amb qüestions menors, reduït al silenci per un fort rebuf de Pere; fins i tot acaba per oferir humilment els seus serveis al Cerimoniós, contra el qual no trigarà a revoltar-se de nou.²¹⁷

Hi ha altres exemples d'aquesta presentació hàbil en els diàlegs de la *Crònica* —segurament en gran mesura imaginaris— com ara aquell entre Bernat de Cabrera i Abella a VI, 47, que aconsegueix de presentar Cabrera com el responsable de dècades d'arbitrarietat en l'administració de la justícia, o el de Pedro I i els seus caps militars (VI, 52), que estableix el contrast entre el tirà que no pot confiar en els seus propis vassalls i la lleialtat —i per tant la força— dels vassalls de la Corona d'Aragó, tot i ser molt més petita. També és possible pensar que els diàlegs entre Pere i el barber Gonçalbo a València (IV, 42, 59), afegits a la segona redacció, han estat, si no inventats, almenys retocats per posar en relleu el sofriment de Pere, coronat a la fi pel seu triomf sobre la rebel·lió. Tots aquests diàlegs no són digressions, sinó que tenen un propòsit ben definit.²¹⁸

Providencialisme

El concepte d'història de la *Crònica* ha estat resumit com a «providencialista i patriòtic».²¹⁹ Pere, com a rei, és un instrument directe de la

217. La primera escena es basa substancialment en el *Procés* i no conec cap font documental per a la segona.

218. Podrien citar-se altres diàlegs en aquest sentit, per exemple a I, 48, aquell entre Alfons III i la seva muller castellana, la reina Leonor.

219. RUBIÓ, «EUC», VIII (1914), 222.

intervenció divina en la història. Aquesta és la veritable representació del punt de vista del rei. En el seu temps, el domini papal sobre les monarquies de l'Europa occidental ja era una doctrina desacreditada. El papat era simplement una altra potència estrangera, que calia conciliar-se quan fos possible —el maig de 1344 Pere es temia que el papa l'excomunicaria si no pagava el tribut sobre Sardenya: «car no serie bé, ans serie perill a nós, que estant en aquesta present exequció fossem vedats e no poguéssim hojr lo divinal offici.»²²⁰ Aquell mateix mes, però, va refusar resoludament la intervenció papal, negant la «*superioritas que fabulose pretenditur de regno Aragonum, pro quo nullum post Deum in temporalibus superiorem recognoscimus vel habemus*», 'la superioritat que falsament pretén de tenir sobre el regne d'Aragó, per al qual, després de Déu, no reconeixem ni tenim ningú com a superior'.²²¹

En alguns moments crucials (IV, 32, VI, 4), Pere mantenia que havia rebut una inspiració divina a l'hora de prendre decisions.²²² De la mateixa manera que altres contemporanis seus —per exemple, Aymar de Mosset en la presa de Cotlliure (III, 139)—, el rei veia la intervenció divina en els fets quotidians. Era natural que rebés una protecció especial com a rei i, per tant, Déu li va impedir de girar l'espasa cerimonial contra el seu cosí Jaume en una processó a Avinyó i, aquella mateixa nit, va castigar la vanaglòria del papa fent que el seu palau es cremés (II, 37). Déu va salvar Pere fent que li sortís un furóncol a la cara (III, 18)²²³ i també va guiar-lo a la conquesta de Mallorca (III, 66). En canvi, no era amb Jaume III i va refusar de ser invocat al seu costat, com mostra la incapacitat dels capellans de Jaume de celebrar missa abans de la batalla després del desembarca-

220. «CDIACA», xxxi, 388.

221. *Ibid.*, 428-431 (adreçant-se als seus representants a Avinyó i als cardenals). Convé notar, en aquest sentit, que Pere va negar-se a ser coronat per un eclesiàstic (*vid.* capítol II, 10-12) i el seu tractament de les cartes papals contra els seus oficials («CDIACA», vi, p. 360 i ss. el 1371).

222. Mentre que Bernat de Cabrera va citar el jutge d'Arborea per inspiració del diable (v, 24).

223. L'excusa que es va donar al representant papal l'abril de 1344 («CDIACA», xxx, 351), era simplement que el rei va escapar del presumpte complot per a raptar-lo «*nutu divini spiraminis*», 'per un avís de la divina inspiració'.

ment del Cerimoniós a Mallorca (III, 27). D'altra banda, presenta Pedro I de Castella com si fos conscient que «Déus, qui és jutge de les batalles, lin seria contrari per la gran offensa quens havia feta» i per això refusés combatre en la batalla que Pere li oferia (VI, 44).

El providencialisme, un element tradicional en la historiografia medieval, ja es troba en cròniques catalanes anteriors. Apareix en el *Llibre dels feits* de Jaume I i en les cròniques posteriors de Desclot i Muntaner.²²⁴ En el cas de Pere, però, s'elabora en forma de teologia; el rei «tenia traça de teòleg en justificar-se de tots els seus actes».²²⁵ No manquen, tanmateix, mostres d'inconseqüència, ja que en algunes ocasions atribueix la font del seu poder a Déu i en altres a la llei feudal (el cas contra Jaume es fonamenta en drets feudals, el mateix que va adduir-se posteriorment respecte a Mariano d'Arborea).²²⁶ A la *Crònica*, però, predomina la doctrina del govern per dret diví.

Aquest fet és evident sobretot al pròleg que, com ja s'ha suggerit abans, és un exemple de la passió (i l'habilitat) de Pere per l'oratorïa. A la *Crònica*, s'illustra amb el discurs davant d'un públic selecte a València (V, 17), on va aplegar «tots los barons, cavallers e ciutadans [...] [als quals] preycam-los els amonestam els pregam instantment que ells ab bon cor e ferm volguessen nós servir en aquest fet [...] e fessen en tal manera lurs affers que Déus ne fos pagat e nós ben servits [...] E après [...] diguem, invocat lo nom del sant Sperit, beneym-los els senyam els comanam a Déu e a la sua beneyta Mare [...] e al benauyrat baró sent Jordi, lo qual tots temps fo e és advocat a les batalles de la nostra casa d'Aragó». A V, 33, adreçant-se a una audiència més popular en una plaça pública de Barcelona, amb la corona posada, va fer el seu «sermó a tot lo poble nostre de la ciutat [...] notificant-los [...] [que] nós axi com a bon pastor, havem acordat de passar a la dita illa [Sardenya] per cobrar e refermar e fortificar aquella [...] dient-hi moltes paraules apropiades al dit fet, axí de la santa

224. Vid. F. E. de TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*, 1 (Sevilla 1963), 133-164 i a R.I. BURNS, «*The Catholic Historical Review*», LXII (1976), 8-11.

225. J. MASSÓ TORRENTS, «*Revue hispanique*», XV (1906), 546.

226. Abadal fa parar esment en aquest fet, *HE*, XIV, cxxiv (Pere, 178 i ss). Vid. III, 1, 66; v, 24.

Esriptura com d'altres affers antichs».²²⁷ El trobem altre cop fent de predicador reial al pròleg, on, mitjançant glosses dels Salms, el Gènesi, Judit, els llibres I i II dels Reis (i també de Corintis I i II, Jaume i Timoteu I), es presenta com el rei de l'Antic Testament que, en certa manera, era. La comparació principal és amb David, les «guerres i tribulacions» del qual no prefiguren les de Crist (com a l'exegesi tradicional), sinó les del mateix Pere. Déu l'ha salvat com va salvar David; així com Déu va alliberar Lot dels cinc reis del Gènesi, Pere, «un altre Lot», ha estat alliberat dels reis de Castella, de Portugal, de Navarra, d'Anglaterra i de Granada (pròleg, 4).²²⁸

Potser les idees del Cerimoniós són deutores de Bernat de Cabrera, ja que va rebre un carta del conseller sobre la justícia divina, amb exemples històrics trets de les gestes dels avantpassats del rei, en el moment crucial de la rebel·lió valenciana, el 1348.²²⁹ Aquesta insistència en la justícia dels seus actes i en els exemples basats en els avantpassats es troba arreu en els discursos i en les cartes del Cerimoniós, així com en la *Crònica*.²³⁰ Un dels objectius principals de l'obra és el de mostrar la justícia en les accions del rei. El capítol VI, per exemple, es fonamenta en la idea que la guerra amb Castella va ser causada per la injustícia i maldat de Pedro I, que temia, com a conseqüència, presentar batalla a Pedro (*vid.* 13, 26, 29, 44).

El tema de la *Crònica* es formula en el títol que li va donar el rei

227. Compareu amb v, 24, on la *Crònica* juxtaposa un altre cop «les Croniques [que parlen] dels grans fets antichs temporals e [...] los libres de la Santa Theologia».

228. L'edició Pagès transcriu aquest passatge «així com altre loch», mentre que Soldevila edita «així com altre Lot». En el pròleg trobem nou referències a l'Antic Testament i sis al Nou. Cf. *Parlaments*, 35-41, 45 i ss. La «secularització de la tipologia i la seva aplicació a material històric més que a fets sacres» s'ha definit com un tret característic de les *Cròniques de Sant Dents*, on s'estableix una «relació positiva i gairebé causal entre el que havia fet David i les gestes del "nou David"». G. M. SPIEGEL, *History and Theory*, XIV (1975), 314-325, a 321 i ss. En un estudi presentat al X CHCA (Saragossa 1976), Comunicacions, 3-5, p. 580 i ss., J. Riera i Sans va suggerir que Pere feia servir un formulari al pròleg. Certament a III, 56, i a IV, 63 comet errors en citar la Bíblia.

229. ZURITA, VIII, 26, parafraseja la carta.

230. *Vid.* més amunt (notes 127-128), pel que fa a la importància dels exemples dels avantpassats. *Vid.* també la proclama del 17 de març a Montsó (COROLEU, 92 i ss.).

mateix: *Libre en quès contenen tots los grans fets qui són entrevinguts en nostra casa, dins lo temps de la nostra vida, començant-los a nostra nativitat*.²³¹ Així, la *Crònica* reflecteix la política general del Cerimoniós. El que nosaltres anomenariem política exterior, ell ho veia com la recuperació del patrimoni de la casa reial. La conquesta de Mallorca, erròniament transferida, en la seva opinió, a una branca menor de la dinastia pel rebesavi Jaume I, era una part d'aquest projecte, com també ho era la recuperació del marquesat de Tortosa, cedit pel seu pare al seu germanastre Ferran.²³²

Pere s'interessava pels seus vassalls —els «bons naturals e vassals nostres» de VI, 40— i, després de les revoltes de les Unions d'Aragó i València, especialment pel que feia a Catalunya i als catalans. Ho podem veure no tan sols en el famós passatge (IV, 33), on es refereix a Catalunya com una «terra beneyta, poblada de leyaltat!», sinó també al parlament a les corts de Sant Mateu on parla de Catalunya com «la nostra nació».²³³ No obstant això, seria anacrònic parlar de nacionalisme; la *Crònica* no és una història nacionalista sinó dinàstica, centrada en «la casa d'Aragó de la qual nos trobà jamés la sua bandera reyal sia vençuda ne arrancada de camp». Com diu Abadal, Pere es considera com «una anella més [...] de la cadena que constitueix la tradició gloriosa de la casa reial aragonesa».²³⁴ La *Crònica* registra la tria del nom del Cerimoniós en el baptisme, «haja nom aquest infant Pere, per tal que mossèn sent Pere lo faça viure e li recapte de Déu gràcia, que, pus haja nom Pere, haja les bones ventures que hac son besavi, lo rey En Pere [...] E aquestes paraules nos dix mossèn N'Ot de Munchada per avant» (I, 40). La desastrosa guerra amb Castella es justifica amb la futura successió al tron de Castella del seu nét (VI, 2, 64). L'obra comença amb la història dels seus avantpassats i es destina als seus successors per tal que «prenguen eximpli, que, en lurs tribulacions, deuen sperar e confiar en lo lur creador» (pròleg, 5). L'esperança de Pere que l'obra interessés els seus fills es va complir. Ja s'ha esmentat l'interès de Joan I per a aconseguir

231. Pròleg, 6. Trobem pràcticament el mateix títol, abreujat, a I, 39, al començament de la relació de la vida del Cerimoniós.

232. Segueixo ABADAL, *HE*, XIV, p. cxcix i ss. (*Pere*, 283 i ss.)

233. *Parlaments*, p. 38.

234. VI, 40. *Vid.* I, 12, ABADAL, *HE*, p. cxxvi (*Pere*, 181).

una versió tan completa com fos possible. La seva carta del 1388 a Descoll afirma que la *Crònica* conté coses «*que necessaria et digna memoria comendari ad laudem et honorem ipsius domini regis et successorum suorum necnon ad informationem subditorum suorum*», 'que són necessàries i dignes de recordar per a lloança i honor del propi senyor rei i dels seus successors i també per a la informació dels seus súbdits'.²³⁵

El passat i el present, tant per a Pere com per a Jaume I abans que ell i per als seus immediats successors, formaven part d'una tradició contínua i les seves vides adquirien sentit dins d'aquesta tradició. El passat explicava el present i decidia el futur, en una visió «essencialment profètica» de la història.²³⁶ Aquesta història profètica també representava per al Cerimoniós una història política. Pere emprava la *Crònica*, així com l'oratòria, la poesia, els documents oficials i l'escultura, per tal d'enaltir la glòria de la dinastia als ulls dels seus vassalls.

Martí, el segon successor de Pere —en certa manera més semblant en caràcter a Pere que no ho era Joan—, va imitar l'oratòria del seu pare i també va seguir els seus passos en la redacció de la seva pròpia crònica, desgraciadament perduda.²³⁷ El final inesperat de la dinastia després de Martí i la transició a la branca de parla castellana de la casa dels Trastámara va ser l'única causa que la *Crònica* esdevingués la lectura d'un arxiver com Carbonell i no la dels reis per als quals havia estat escrita. El públic català no la va tenir a l'abast, fora de la versió poc acurada de Carbonell, fins al segle XIX.

235. ACA, reg. 1973, fol. 169r-v.

236. Vid. SPIEGEL, *art. cit.* (nota 228), p. 322 i ss.

237. RUBIÓ, «AIEC», III, 523; *Documents*, I, 399 i ss. Tant Joan I com Martí eren molt diferents del seu pare, com a homes i com a governants. Em refereixo a la conquesta de Sicília de Martí, al seu interès en el *Libre de regalies e drets* (drets reials), compilat pel Cerimoniós, i també a la seva capacitat per a escriure una carta amb citacions bíbliques, per tal d'abaixar-li els fums a un conseller religiós (*Documents*, I, 408; II, 365-367). Encara que hi ha rastres del sarcasme del seu pare, és menys punyent i despietat que si hagués estat obra del Cerimoniós. Pel que fa a l'oratòria de Martí i als seus interessos històrics, encoratjats pel pare, *vid. ibid.* II, ps. xlix-lvi. Trobem expressada la mateixa esperança que els seus successors «poran veure nostra diligència» a la carta de Pere a Descoll del 1375 (ACA, reg. 1249, fol. 80. RUBIÓ, I, 263-265).

Comparació amb cròniques contemporànies

La *Cronica* de Pere III és la quarta cronològicament (i l'última que s'ha conservat) de les grans cròniques catalanes. En quina mesura s'acosta a les seves predecessores? No sembla que Pere ni els seus col·laboradors coneguessin les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner,²³⁸ però veiem una evident familiaritat amb el *Llibre dels feits*, que es considera en l'actualitat «una obra fonamentalment personal de Jaume I». L'original en català probablement va ser acabat poc després de la mort del rei, el 1276.²³⁹ Tant la versió catalana com la llatina de Pere Marsili, escrita a principis del segle XIV, eren conegudes per pràcticament tots els membres de la casa reial des del temps de Jaume II. Pel que fa a Alfons III, el pare del Cerimoniós, ja la coneixia el 1319, quan era l'hereu del tron.²⁴⁰ El 1343, Pere va ordenar que l'abat de Poblet li enviés urgentment una còpia en pergami de l'original proporcionat pel rei. Aquest manuscrit de Poblet, en català, encara es conserva.²⁴¹ Els anys 1371 i 1380, Pere va ordenar altres còpies de la versió catalana.²⁴²

El 21 de novembre de 1344, segons la seva pròpia crònica, Pere estava llegint l'obra del seu rebesavi quan li van donar la notícia que Jaume de Mallorca havia pres Puigcerdà (III, 193). Potser aquest esment del *Llibre dels feits* apareix per tal que el lector faci el paral·lelisme entre la lectura i l'energia i la rapidesa de reacció del Cerimoniós, a semblança de Jaume I, tal com ens la relata la *Crònica* (193-194). Veiem la influència de l'obra del Conqueridor tant en termes generals, com per exemple en el plural

238. Muntaner és esmentat a la *Crònica* (III, 8), però sense cap referència a la seva obra, i la *Crònica* de Desclot no s'empra com a font, com s'esperaria (III, 3-5).

239. *Vid.* HILLGARTH, *Los reinos hispánicos*, I, 269, i també SOLDEVILA, a «ER», IX (1961), 49-59, i X (1962), 137-146. J. Riera (citat a la nota 228, més amunt) considera que l'autor del *Llibre dels feits* era un eclesiàstic contemporani.

240. RUBIÓ, *Documents*, II, 1 n. 1, 36.

241. *Ibid.*, I, 128. Em refereixo al ms. I de la Biblioteca Universitària, Barcelona, reproduït en facsímil, amb introducció de M. de Riquer i descripció codicològica de R. Guilleumas, *Llibre dels feits del rey en Jacme* (Barcelona 1972).

242. RUBIÓ, II, 163, 295. La còpia de 1386 (en realitat 1380), que encara es conservava a Mallorca (II, 295 n. 2), és avui a la Biblioteca de Catalunya, Barcelona, ms. 1734.

majestàtic usat al llarg de la *Crònica*, com en casos més concrets, com ara l'episodi de la conquesta de Mallorca del Cerimoniós, en el capítol III, que conté evidents paral·lelismes amb la conquesta de Jaume sobre els musulmans.²⁴³ Fins i tot el títol original de la *Crònica*, *Libre [...] [de] tots los grans fets [...]* podria haver-se inspirat en el llibre de Jaume.²⁴⁴

S'ha dit, però, que l'obra del Cerimoniós es diferencia de la crònica de Jaume I (i també de les de Desclot i Muntaner) en la seva preocupació «filosòfica» per justificar totes les accions del rei i presentar els seus actes com a part del pla diví.²⁴⁵ Encara que aquesta diferència és menys significativa que la coincidència de les quatre cròniques en centrar la història en la casa reial —són capítols successius de la història d'una mateixa dinastia—, és cert que la «tesi» providencialista s'enuncia de manera més deliberada en el cas de Pere.²⁴⁶

En la redacció, la *Crònica* presenta diferències respecte a les anteriors, tant pel que fa als elements fantàstics que caracteritzen la de Muntaner (i que no són tan evidents en les altres dues obres),²⁴⁷ com en una certa qualitat poètica de les cròniques anteriors. Una de les raons que podrien explicar aquesta diferència és la desaparició en les fonts emprades. Tant el *Llibre* de Jaume I com la crònica de Desclot utilitzen una sèrie de cançons de gesta, que no s'han conservat.²⁴⁸ Tot i que hi havia molts joglars a la cort de Pere III i almenys un «recontador de gestes reials», no hi ha cap prova que la *Crònica* les emprí com a font.²⁴⁹ Una altra diferència, que

243. Vid. III, 22; hi ha un paral·lelisme entre III, 33 (les cireres) i *Libre dels feyts*, 67 (ed. SOLDEVILA, p. 39) i entre la tristesa de Pere en deixar Mallorca (51), expressada molt concisament, i el *Libre* (105, p. 55), que és molt més expressiu, emprant el que Soldevila anomena «el plor dels herois» (p. 15).

244. Els manuscrits de l'obra de Jaume I no porten el títol, però no hi ha dubte que és original, ja que apareix en llatí al *Liber gestarum* de Marsili. Per al terme *gesta* a Catalunya, vid. J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, I, 67-71.

245. Vid. MONTOLIU (citat a la nota 183), 120.

246. Vid. més amunt, ps. 68-73, i, per a les cròniques anteriors, *Los reinos hispánicos*, I, p. 269 i ss.

247. RIQUER, I, 498, esmenta un sol episodi llegendari a la *Crònica* (VI, 2).

248. Vid. *Los reinos hispánicos*, I, 269, i la bibliografia que s'hi cita.

249. Vid. RUBIÓ, *Documents*, I, 131. H. SCHADEK, *SFG*, I, 28 (1975), 359, llista els juglars i mimi que hi havia entre els *familiars* de Pere des del 1346 fins al 1386.

podria estar connectada amb aquesta, és l'absència d'interpellacions directes al lector, tal com fan Desclot i Muntaner, que encara consideren la seva obra tan apta per a la declamació com per a la lectura en silenci de lectors individuals.²⁵⁰ Com ja s'ha posat en relleu, la *Crònica* és més impersonal en la presentació dels fets i fa un gran ús de fonts documentals (encara que Desclot també en va emprar moltes).²⁵¹ En part, però, hi retrobem la qualitat èpica de les obres anteriors. Podria citar-se, per exemple, el relat de la resistència de València a l'alienació de les terres de la corona (I, 48), la trobada de Pere amb els habitants de Borriana (II, 30), la dramàtica descripció de la pèrdua i la recuperació de Puigcerdà (III, 192-195), el viatge apressat de Pere a la Cerdanya (IV, 12), l'escena de les corts de Saragossa (IV, 31), la revolta a València (IV, 40-42) i algunes escenes del capítol VI, sobretot l'aixecament del setge de València (40-43). Es podria dir, doncs, que «la crònica del rei, malgrat el seu pròleg de to didàctic i eclesiàstic, és una obra d'estil popular» i en això es diferencia de la «historigrafia erudita» de l'obra més general del Cerimoniós, la *Crònica dels reis d'Aragó*, i s'acosta a les cròniques de Jaume I, Desclot i Muntaner.²⁵²

Encara que la *Crònica* del Cerimoniós no empra les cròniques anteriors com a font directa (l'ús del *Llibre dels feits* és més aviat una qüestió de to, juntament amb alguna al·lusió probablement destinada a la complaença del lector), es pot comparar amb la *Crònica dels reis d'Aragó* i amb la de Muntaner, pel que fa al capítol I, i amb la *Crònica de Pedro I* de Pero López de Ayala, pel que fa al capítol VI.

La *Crònica dels reis d'Aragó* és, com ja s'ha esmentat, una compilació ordenada per Pere mateix. En el capítol 38 parla de la vida i el regnat de Jaume II i cobreix, doncs, el mateix període que el capítol I de la *Crònica*. Només es refereix de passada a l'infant Jaume, l'oncle del Cerimoniós que

250. No obstant això, a I, 2, llegim: «avant vos direm» i, a I, 40: «veus la rahó.»

251. Pel que fa a les fonts, *vid.* més amunt, ps. 60-62 i, per a Desclot, l'edició de COLL, I, 62-105.

252. J. RUBIÓ, *HGLH*, I, 710. Ara a *Història de la literatura catalana*, I, 218. No estic d'acord amb ABADAL, *HE*, XIV, p. civ (*Pere*, 150 i ss.) que la *Crònica* «es caracteritza per la manca de l'esperit èpic» present a les obres anteriors.

va fer possible, amb la seva renúncia al tron, que Alfons III fos coronat, però el relat de la conquesta de Sardenya d'Alfons III coincideix literalment en les dues cròniques. D'altra banda, l'obra més general, que certament s'inspira en la *Crònica*, omet el discurs de Jaume II (I, 12) i resumeix tota la descripció del setge d'Esglésies (I, 16-25) en una sola frase i la de la batalla de Lucocisterna (29) en quatre.²⁵³ El capítol 39 és un resum poc detallat del regnat d'Alfons, amb poques referències a les donacions als fills del segon matrimoni i cap a l'oposició a València.²⁵⁴ Pel que fa al problema de Mallorca, la crònica general és més generosa amb Jaume II i Sanç de Mallorca que la *Crònica*, però fa un comentari pejoratiu sobre Jaume III.²⁵⁵

En els fragments que tracten els mateixos temes, la *Crònica* del Cerimoniós és clarament superior tant a la *Crònica dels reis* com a la de Muntaner, ja que aquest també tracta de la conquesta de Sardenya d'una manera molt més general i menys fiable pel que fa a les xifres dels vaixells i les tropes que hi van prendre part.²⁵⁶ La comparació entre la *Crònica de Pedro I* d'Ayala i el capítol VI és més difícil de fer. En general es podria dir que les dues obres es complementen mútuament, ja que l'obra d'Ayala, com és natural, conté molts més detalls del regnat de Pedro I de Castella, al qual Ayala havia servit de jove, i del bàndol castellà a la guerra amb

253. Utilitzo l'edició del text en català d'A. SOBERANAS LLEÓ, *Crònica general de Pere III el Cerimoniós* (Barcelona 1961), *vid.* ps. 169, 173 i ss. *Vid.* RUBIÓ i LLUCH, «AIEC», III, 548 i ss.

254. *Ibid.*, p. 179 i ss.

255. *Ibid.*, p. 170 i ss. i 176: Jaume III «regí sa terra, no així com a rei, mas així com a tiran, per la qual cosa e per altres que féu a son cunyat lo rei En Pere d'Aragó [...] fo justament e digna desposseït e de son regne e terres».

256. MUNTANER, 271 (ed. SOLDEVILA, p. 910) conté xifres equívocues sobre la flota d'Alfons i (273, 915) el seu exèrcit. RUBIÓ, «AIEC», III, 540, ja va parlar esment en la inferioritat de Muntaner en aquest cas. M. COLL i ALENTORN, «EUC», XIII (1928), 518, va suggerir que hi ha fragments d'una crònica independent d'Alfons III en el *Llibre de les nobleses dels reis*, escrita per un tal Francesc, altrament desconegut, i conservada al ms. Barcelona, Bibl. Central (Bibl. de Catalunya), 487 (s. XV). En el relat de la conquesta de Sardenya (fols. 297v-301v), al *Llibre* podria haver manllevat alguns detalls de la *Crònica*, però en general segueix de prop Muntaner, que és també la font per al relat de la coronació d'Alfons (fols. 309v-312v).

Aragó. En canvi, en altres ocasions, com ara l'atac naval castellà a Barcelona el 1359, Ayala ofereix menys detalls que la *Crònica* (encara que ell era a la flota castellana, òbviament tenia menys informació sobre les estratègies defensives). Hi ha algunes contradiccions entre els dos relats que s'expliquen per la confrontació de patriotismes i, d'altra banda, Ayala inclou les victòries de Pedro que la *Crònica* del Cerimoniós omet deliberadament.

Les relacions d'Ayala amb la cort aragonesa es van produir abans i després del període que cobreix el capítol VI.²⁵⁷ No sembla que la *Crònica de Pedro I* hagi influït o hagi estat influïda per la *Crònica* del Cerimoniós. Tots dos compartien una hostilitat comuna cap a Pedro I, però aquesta s'expressa de manera molt diferent a les dues cròniques. La ferma convicció de Pere que tothom qui se li oposés era un enemic de Déu es combina en el capítol VI amb alguns ressos de cançons cantades en els campaments dels emigrants castellans que lluitaven en el bàndol de Pere durant la llarga guerra de 1356-1366.²⁵⁸ Aquestes cançons sostenien que Pedro no era el fill d'Alfonso XI i que era l'autor d'una sèrie d'assassinats, acusacions repetides per Pere a VI, 1-2.²⁵⁹

Ayala també emprà cançons i pseudo-profecies, però d'una manera molt més subtil i selectiva.²⁶⁰ No va abandonar Pedro fins el 1366 i el moriu no va ser la crueltat, sinó la fortuna en declivi del rei castellà. Gran part de l'obra d'Ayala s'explica per la preocupació per les seves pròpies accions. La seva *Crònica* ha estat justament descrita com «fins a un cert punt un intent cautelós de justificar la seva pròpia carrera violentant la veritat històrica tan poc com fos possible». És aquest motiu juntament amb el seu desig d'escriure «un manual d'educació política» per a la nova

257. Vid. A. LÓPEZ de MENESES, «EEMCA», VIII (1967), 189-264. Pel que fa a la relació d'Ayala amb Pere, *vid.* ps. 215-224, 234 i 242-247.

258. El major crim de Pedro, segons el Cerimoniós, era que «primerament feu la guerra injusta contra Nos» (VI, 2). Per a les cançons, *vid.* W. J. ENTWISTLE, «Modern Language Review», XXV (1930), 306-326; *idem*, *European Balladry* (Oxford 1951), 157-160.

259. També repeteix una versió confusa de la pseudo-profecia que havia estat presumptament revelada a Alfons X; *vid.* VI, 2.

260. Va evitar, per exemple, diversos errors de la llegenda popular que apareixen, en canvi, a la *Crònica* del Cerimoniós.

dinastia dels Trastàmara, que explica la manera com Ayala «manipula» la història sense que sembli que ho fa.²⁶¹

Encara que com a obra d'art la *Crònica* d'Ayala es pot considerar superior a la del Cerimoniós, en dos altres aspectes és notablement inferior. L'absència d'un arxiu reial castellà comparable al de Barcelona fa més difícil verificar o desestimar les afirmacions d'Ayala que no pas les de la *Crònica*.²⁶² Això representa un desavantatge considerable, ja que Ayala té una actitud tendenciosa respecte a Pedro i, per tant, utilitza informació llegendària i suspecta contra el rei castellà. En segon lloc, encara que Ayala va adquirir una importància considerable en regnats posteriors, la seva posició i rang en època de Pere eren poc rellevants. En aquest període no se'l pot considerar un personatge històric principal.²⁶³

Contràriament, la *Crònica* del Cerimoniós reflecteix les idees d'una personalitat històrica d'importància cabdal. Per aquest motiu es diferencia no tan sols de la *Crònica* d'Ayala, sinó —encara més— de les de Froissart i Villani, i constitueix una obra única en l'Europa occidental del segle XIV.²⁶⁴

261. RUSSELL, p. 18. R. LAPESA, *HGLH*, I, 508-511. R. B. TATE, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV* (Madrid 1970), 33-54. R. DELACHENAL (citat a la nota 266, més endavant), III, p. xiv i ss., encara que considera Ayala generalment imparcial, fa notar: «les documents fabriqués de toutes pièces»; *vid.* també p. 398 i n. 1.

262. *Vid.* J. FERREIRO ALEMPARTE, «BRAH», CLXIX (1972), 583-602, que verifica una de les afirmacions d'Ayala.

263. La millor obra sobre la carrera d'Ayala és la de L. SUÁREZ FERNÁNDEZ, *El canciller Pedro López de Ayala y su tiempo (1332-1407)* (Vitòria 1962).

264. Aquesta diferència va ser indicada, encara que de passada, per ABADAL, *HE*, XIV, p. cxi (*Pere*, 161). Seria interessant comparar la *Crònica* amb l'obra del governant bizantí del segle XIV (temporalment aliat de Pere), Joan VI Cantacuzenus (1347-1354) «un dels homes més cultes de la seva època» (D. M. NICOL, *Studies in Church History*, v [1969], 51). La seva història, segons F. DOLGER, *Cambridge Medieval History*, 2a. ed., IV, 2 (Cambridge 1967), 233, «esdevé inevitablement una apologia de la seva pròpia activitat política (1320-1356)». J. F. BOEHMER, *Fontes rerum Germanicarum*, I (Stuttgart 1843), 228-270, edita les memòries de joventut de l'emperador Carles IV de Bohèmia, que tenen un abast molt més limitat que la *Crònica*. El pròleg i una de les digressions resulten interessants pel to eclesial (cf. el pròleg de la *Crònica*), però, en general, les memòries constitueixen una barreja irregular d'anècdotes sobrenaturals i històries bèl·liques, de manera que el conjunt no es fonamenta en fets establerts.

V. EL CARÀCTER DE PERE III

Durant aquest darrer segle l'opinió sobre Pere III ha canviat considerablement, des del «*Louis XI aragonais*» de Pagès, l'editor de la *Crònica* (en un estudi primerenc del 1889), fins a judicis més recents: «en el fons, un caràcter dèbil».²⁶⁵ Delachenal, l'historiador de Charles V de França, va descriure Pere com «lliurant-se ell mateix, amb gran vanitat o bé sense adonar-se'n, tant a la crònica oficial del seu regnat com, sobretot, a la seva correspondència».²⁶⁶ Abadal considera que «no hi ha pas cap mena d'inconsciència: el rei es dóna amb plena reflexió».²⁶⁷ Encara que aquest lliurament probablement no era total i que els propòsits amagats darrere de la *Crònica* i dels discursos a les corts tenien molt a veure amb objectius propagandístics, potser és possible d'adquirir algun coneixement sobre el caràcter i el pensament del Cerimoniós mitjançant la comparació de diversos passatges de la seva obra i de fonts diferents.

És important que no perdem de vista quan i on va viure. Ha estat anomenat humanista i realista, però els dos epítets són qüestionables, ja que ambdós suggereixen una època més moderna que la Catalunya del segle XIV. És dubtós que es pugui parlar d'humanisme a Catalunya —o a qualsevol altre part de l'Europa occidental tret d'Itàlia— abans del 1400. Així, durant el regnat del Cerimoniós, el grec era pràcticament desconegut a Espanya i la cultura llatina «sols ens arriba com història o moralitat».²⁶⁸ Les traduccions al català d'obres llatines, com ara Livi, es feien a través de traduccions franceses.²⁶⁹ L'objectiu principal era poder conèixer les grans

265. A. PAGÈS, «Romania», XVIII (1889), 280. RUSSELL, 23, fonamenta el seu judici desfavorable en el fet que Pere utilitzés la diplomàcia i una subtilitat excessiva més que no pas l'acció. *Vid.* una opinió semblant (i independent) a ABADAL, *HE*, XIV, p. cxl (*Pere*, 202).

266. R. DELACHENAL, *Histoire de Charles V*, III (París 1916), p. 253.

267. ABADAL, *HE*, XIV, p. xcvi (*Pere*, 138), citant la carta a Descoll del 1375.

268. RUBIÓ i LLUCH, «EUC», VIII (1914), 236. *Vid.* *Los reinos hispánicos*, II, 195. Per a les darreres valoracions del problema, *vid.* Francisco RICO, *Petrarca y el humanismo catalán*, *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona 1983), ps. 257-291 i Lola BADIA, *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella* (Barcelona 1988), ps. 13-49.

269. C. J. WITTLIN, «ER», XIII (1963-1968), 277-315. *Vid.* també, d'aquest

«gestes» de Roma, però no les consideraven essencialment diferents de les de Rotllà o dels croats. Com ja hem vist, Pere llegia les cròniques que reunia, però la seva visió del passat era medieval. No distingia entre els temps bíblics, l'època pagana grega o romana i la medieval. Li faltava la (relativa) perspectiva històrica dels humanistes. Des del seu punt de vista, eren igualment «reis» Juli Cèsar, Hèctor, Alexandre, Judes Macabeu, David, Josué, Carlemany, Godofred de Bouillon i Artús.²⁷⁰ Li agradaven tant les novel·les cavalleresques com el que nosaltres considerariem obres «històriques».²⁷¹

Aquest interès per la cavalleria es reflecteix en la vida del rei i sembla poc encertat limitar-lo només a la traducció de la *Segunda Partida* d'Alfonso X (en la versió anomenada *Tractat de Cavalleria*) i al desafiament del seu germà Jaume a Saragossa.²⁷² Ramon Gubern ha destacat el gran desig del Cerimoniós de comandar el seu exèrcit en batalla en les circumstàncies en què un rei ho havia de fer segons les regles de la cavalleria —i només llavors.²⁷³ En el relat de l'alliberament de València del 1364, la *Crònica* (VI, 41-42) registra la insistència de Pere a ser el primer a escometre i, després, a comandar la rereguarda mentre travessava un pont angost: l'episodi gairebé podria pertànyer a una novel·la cavalleresca. «De punt de honor», va fer que es comunicés als nobles que comandaven la rereguarda-

autor, la informació històrica i literària que acompanya el seu *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues* (Barcelona 1991).

270. RUBIÓ, *Documents*, I, 141 (el 1347). El sentit de la perspectiva dels humanistes és apuntat com una «nova visió» per B. SMALLEY, *Historians in the Middle Ages* (Londres 1974), 193. Darrerament han aparegut alguns treballs que enceten l'estudi de l'ús de la història en Francesc Eiximenis; *vid.* Albert HAUF, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena* (València 1990), ps. 59-124 i Francesc EIXIMENS, *Dotzè del Cbrestia, II, Obres de F. Eiximenis, 3 i 4* (Girona 1986-1987), II, ps. 549-589.

271. *Vid.* les referències a la *Taula redona* (1356), *Lañcalot* (1362), *Sifar* (1361), a RUBIÓ, I, 172, 201, 196. Pel que fa a la influència humanista en les idees de Pere sobre la història i la fama, *vid.* M. de RIQUER, *VIII CHCA*, II, 1 (1969), 224.

272. Com fa ABADAL, *HE*, XIV, p. civ (*Pere*, 150 i ss.). És fals que Pere mai no prengués part personalment en justes, etc. La carta del 31 de maig de 1381 (COROLEU, 79) diu que quan era jove havia anat «ab armes jugar a la geneta, tirar a taular e tornejat en altres jochs de cavalleria».

273. GUBERN, *Epistolari*, I, p. 31, on es donen referències. *Vid.* IV, 43.

da, «tant ne sabiem com ells». També s'haurien d'esmentar aquí les ocasions en què va desafiar Pedro I a batalla i, a través d'altri, als ambaixadors de Pedro.²⁷⁴

No és gens clar que es pugui veure un canvi en els interessos del Cerimoniós durant els seus últims anys.²⁷⁵ L'interès per la poesia trobadoresca es pot documentar al llarg de la seva vida, des de 1338 fins almenys el 1381. Aquest mateix any, a la coronació de la seva quarta muller, els cavallers que hi eren presents van prometre servir-la, seguint el ritual dictat, segons sembla, pel cerimonial de les corts nord-europees i per poemes contemporanis. El 1378, Pere va enviar uns poemes sobre l'adobament de cavallers al seu fill Martí, dient que el cavaller «en nobles fayts met sa pensa tot dia».²⁷⁶

Afortunadament per a nosaltres, Pere sentia interès pels seus propis actes. Li agradava, per exemple, cavillar sobre la seva limitada força física i sobre el fet d'haver estat setmesó (I, 40) —malgrat això, va exhaurir set dides en un any. També esmenta el fet que no era un «bon peó» (III, 28). El 1363 va dir a les corts de Montsó que «jassia Déus no ens haja fets gran de persona, emperò la volentat e lo cor havem aitant gran e aitant bastant com negun cavaller qui sia el món, de morir o viure per defendre la nostra corona e lo nostre regne».²⁷⁷ La feblesa física encara li va enfortir la determinació de caràcter que mostra en l'orgull per l'alliberament de València i, posteriorment d'Oriola, el 1364, i la seva satisfacció per haver sorprès el ràpid moviment de Pedro I, encara que fos a costa del seu propi cansament.²⁷⁸

Durant la seva joventut, el temperament del Cerimoniós feia que

274. Vid. *Epistolari*, 160 (el 1358), vi, 44, i també J. COROLEU, a *La España regional*, III (1887), 713-722 (cartes del 1363).

275. Com va suggerir ABADAL, p. cv (*Pere*, 151 i ss.). Els passatges citats per demostrar el canvi de l'esperit cavalleresc per un de realista pertanyen sobretot al pròleg, del qual desconeixem la data de redacció. D'altra banda, el pròleg reflecteix la determinació d'escriure una història reial i no pas, sembla clar, la de mostrar una actitud de desgany, sinó el reconeixement que Déu havia protegit Pere de manera singular.

276. RIQUER, I, 565, 539 i ss., 536. Vid. nota 227, més amunt.

277. *Parlaments*, 24 i ss. Vid. *Epistolari*, I, 143.

278. VI, 49 (que presenta alguns canvis en la segona redacció).

l'infant Pere interpretés automàticament tots els seus actes com un producte de l'orgull (III, 19). Sembla, certament, que era impacient, com veiem en l'expedició a Mallorca, quan va ordenar que la flota salpés tot i el mal temps (III, 22), però també hi podem veure una imitació deliberada del comportament heroic de Jaume I. Les dues explicacions no s'exclouen mútuament.²⁷⁹ Sembla que es deixava endur per la còlera, com ens mostra l'episodi de 1339 a Avinyó —tenia menys de vint anys—, quan va intentar desembeinar l'espasa per matar el seu cunyat Jaume (II, 37), o bé quan va desafiar el seu germà Jaume en el 1347 (IV, 31). En aquest darrer cas, però, l'ofensa havia estat premeditada, presumiblement per comprovar la reacció dels presents. El rei mateix ens diu que tenia homes preparats per a protegir-lo en cas que Jaume reaccionés violentament. És possible, doncs, que altres de les seves amenaces violentes fossin també cops d'efecte que no tenia cap intenció de dur fins a les últimes conseqüències.²⁸⁰ No és el cas, però, de tots els episodis d'aquest tipus. A part l'incident a Avinyó, que no va ser iniciat per Pere, sinó per un membre del sèquit de Jaume III, encara podem citar un altre accés de còlera molts anys després, el 1364.²⁸¹ És ben comprensible que Bernat de Cabrera, després de la fugida a Navarra, li escrivís: «*que muytos son de vuestro regno qui por sospetxa non venen a vos.*»²⁸² No obstant això, en els moments de crisi, el rei no prenia les decisions guiats per la ira. Tot i que Soldevila opina que el Cerimoniós «era un d'aquests caràcters que menen tots els esdeveniments a les conseqüències més agudes, més patètiques» i que «sembla complaure's a suscitar al seu voltant un ambient de tragèdia», sembla més just de pensar, com fa Abadal a partir de l'estudi de la *Crònica*, que les decisions importants les prenia guiats per bones (almenys en aparença) raons polítiques i després d'haver deliberat amb el consell. D'altra banda, també hi ha raons per

279. Vid. el *Llibre dels feits*, 57.

280. Com suggereix ABADAL, *HE*, XIV, ps. xcvi-c (Pere, 141-146). Podria ben bé ser cert en el cas de l'amenaça de destruir València (IV, 57), que no va dur-se a terme perquè el rei va deixar-se induir a la clemència.

281. «CDIACA», XXXIII, 364. També podrien citar-se aquí algunes cartes irades a l'arquebisbe de Tarragona (*Epistolari*, I, 178-183).

282. «CDIACA», XXXII, 306.

considerar, com fa Gubern, que «Pere bregós» seria un epítet més apropiat que el de Cerimoniós, com se l'anomena tradicionalment.²⁸³

L'astúcia i la capacitat per a l'engany subtil semblen formar part del caràcter de Pere des de molt jove. Va ser criat en una escola de simulació i de traïció. Quan encara era l'hereu al tron gairebé va haver de fugir a França (I, 51), mentre tots els membres de la família reial feien costat a la seva madrastra. La primera decisió que va prendre ell sol va ser en motiu de la seva coronació. Ja en aquesta ocasió podem veure com va simular hàbilment un acord amb l'arquebisbe de Saragossa i després el va trencar. Immediatament després, va ser capaç de trobar una solució de compromís entre els nobles sards presents a la coronació i els susceptibles nobles aragonesos.²⁸⁴

La *Crònica* (II, 24) afirma que uns quants mesos després de la coronació, només amb setze anys, Pere va preparar el seu propi discurs en la seva primera compareixença davant de les corts catalanes —que en aquell moment no estaven precisament complagudes amb ell. Poc després, Pere sembla incapaç de creure's que un noble destacat cometés perjuri (II, 26). D'altra banda, el 1339, quan encara era molt jove, va mostrar la seva habilitat per a humiliar el seu cunyat Jaume, fent-lo estar-se dret «una gran stona» mentre es rumiava si li havia de donar el coixí per a seure que li havia demanat i, finalment, donant-n'hi un «no pas d'aquells de la major forma» (II, 34). En relació amb tot això, Soldevila observa que «la seva personalitat apareixia formada». Va ser en aquella època, com reflexionava el rei mateix mirant enrere, que va abandonar les justes i els torneigs «e no passave neguna festa que en açò no entenessem [...] però pus nos vèch lo dit cas del procés que haguem a fer contra lo dit rey, tot ho lexi per fer nostres affers, jatsia nos vengués en enyor».²⁸⁵ Des d'aquest moment, trobem algunes explosions de violència, com per exemple, l'incident d'Avinyó, però predomina l'astúcia, cosa que repercuteix en la *Crònica*.

283. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 449. ABADAL, *HE*, XIV, p. ci (*Pere*, 146). GUBERN, *Epistolari*, I, 37.

284. Segueixo l'edició de SOLDEVILA (p. 1.172, nota 2 a II, 11 i p. 1.173, nota 2 a II, 13).

285. SOLDEVILA, p. 1.176 (nota 4 a II, 34). *Vid.*, però, més avall, p. 87. Cito una carta del 31 de maig, adreçada al seu fill Martí. CÒROLEU, *Documents*, 79 i ss.

Potser Pere considerava que els lectors l'admirarien per l'habilitat que va mostrar en desestimar la lícita petició d'ajuda de Jaume III en el moment que li va convenir de desatendre-la.²⁸⁶ Malgrat aquesta aparent confiança en l'admiració dels lectors per la seva capacitat d'engany, Pere ofereix una descripció deliberadament confusa de la seva relació amb Jaume. A III, 13, diu que va trobar una manera d'anul·lar les seves obligacions com a superior feudal de Jaume, enviant-li una convocatòria prèvia a les corts de Barcelona, on, segons llegim, ell hi era present el 25 de març (1342). Altres evidències suggereixen, però, que aquell mes era a València i que el 25 de març, quan Jaume s'hi hauria d'haver presentat, el procés contra ell ja s'havia iniciat. Hi ha, doncs, una contradicció entre la versió oficial de la *Crònica* (Jaume no es va presentar a la convocatòria i això va fer que s'iniciés un procés legal contra seu) i la manera com Jaume va ser realment encausat —ja el 31 de desembre de 1341—, no perquè refusés presentar-se a les corts, sinó amb altres càrrecs, sobretot l'encunyació de moneda a Perpinyà. (Aquesta segona versió s'esmenta a III, 14, però sense aturar-s'hi amb gaires consideracions.) Aquesta mena de joc de mans fa que ens preguntem si altres episodis de la *Crònica* —especialment el presumpte complot de Jaume per a segrestar el Cerimoniós— fan honor a la veritat.²⁸⁷ Alhora que acusava els seus enemics de trencar les promeses, des de Jaume III a Pedro I i Mariano d'Arborea, Pere va enganyar, no tan sols a Jaume III, sinó també a Bernat de Cabrera quan, el 1364, ja havia decidit destruir-lo. És significatiu, doncs, que al pròleg de la *Crònica* es refereixi a la seva «prudència», «subtilitat» i «saviesa».²⁸⁸

Com ja s'ha esmentat, Pere sentia interès pels codis legals.²⁸⁹ La seva complaença en els juristes i els precedents legals constitueix un tret cons-

286. SOLDEVILA, p. 1.179 (nota 2 a III, 12).

287. *Vid.* nota 32 a III i també, més amunt, ps. 66 i ss.

288. Les referències del pròleg (5) són esmentades per G. LLABRÉS, «RABM», VIII (1903), 97 i ss. El 1369, Pere va descriure Mariano d'Arborea com un «traïdor a Déu, a la fe i a qualsevol promesa». M. TANGHERONI, «Studi Sardi», XXI (1968-1970), 86. Pel que fa a l'engany a Cabrera, *vid.* «CDIACA», XXXIII, 373 i ss. i J. B. SITGES, *La muerte de Don Bernardo de Cabrera* (Madrid 1911), 21 i ss.

289. *Vid.* nota 106, més amunt. A III, 30, el rei cita la lloança dels juristes a la seva mestria en les discussions legals.

tant de la *Crònica*. Apareix en el seu discurs al poble a la catedral de Mallorca (III, 47), on afirma que desitja fer-los conèixer «nostre dret», seguit d'una llarga explicació del sots-canceller sobre aspectes legals.²⁹⁰ Veiem la seva satisfacció davant d'un document legal ben redactat, una resposta «que era molt bella e ben dictada e ben complida», a III, 185 i 187. Cada cop que els catalans són cridats a les armes en defensa del país se cita l'usatge *Princeps namque*, que n'és la base legal (III, 194; IV, 12; VI, 30). Aquestes referències legals de la *Crònica* corresponen a decrets del Cerimoniós —com ara el de les corts catalanes de 1359— o bé a les seves cartes —per exemple, la de 1353, on demana una còpia de «la donació feta al primer comte de Barchinona», amb una nota annexa sobre el donant (l'emperador o rei de França), la data i les condicions.²⁹¹

L'astúcia i el legalisme s'aliaven en Pere de manera natural amb la cautela i el gust per la cerimònia. En el desembarcament de Mallorca, el jove rei, després d'haver grimpat sobre una roca, tenia «set e beguem aquí de .j. vi ques trobá en .j. odre quey havien lexat los de Mallorques, qui eren fuyts» (III, 26). Aquesta anècdota evoca al lector el *Llibre dels feits*, però Jaume I no hauria afegit «però enans ne havíem fet fer tast quen beguessem». Vint anys després, en les instruccions donades al seu ambaixador a França, Pere deia que sotmetia el seu cas (contra Castella) «al juhí de Déu» en batalla. «Emperò, nós no volents temptar nostre Senyor, volem proveir que la batalla nos faça amassa gran avantatge de nostre adversari [...] e per açò volem haver los dits .ij. mília glavis.»²⁹²

El gust del rei per la pompa i la cerimònia —que no era excepcional a l'època— li va atorgar el sobrenom d'«el Cerimoniós» i provenia del seu sentit de la dignitat reial i de la seva consciència de ser un dels «grans senyors del mon» (V, 30). La cura de la *Crònica* en la descripció de cerimònies és tan deliberada com l'atenció que se'ls atorgava en la vida real. El rang i la dignitat només resultaven efectius si s'apreciaven com a

290. Es van produir escenes similars a Argelès (III, 125) i a Perpinyà (III, 166, 169).

291. *Cortes*, II, 40 i ss. RUBIÓ, *Documents*, I, 165.

292. Soldevila destaca aquest passatge de la *Crònica* (p. 1.183, nota 8 a III, 26), referint-lo a les *Ordinacions* del Cerimoniós sobre aquest tema («CDIACA», V, 13, 21). Per a la segona citació, *vid.* una carta del 12 de març de 1363 a COROLEU, p. 90.

tals, d'aquí la cura amb què es descriu la mida del coixí que es va assignar a Jaume III perquè segués durant la cerimònia d'homenatge (II, 34). Pere no cercava únicament revenja en la humiliació de Jaume: el seu propòsit era l'afirmació visible de la preeminència sobre el vassall. S'explica de la mateixa manera la importància concedida, en una processó a Avinyó, al manteniment del procediment correcte, segons el qual Pere havia de precedir, o en tot cas no seguir, Jaume (II, 37) i també la pompa amb què Pere va portar la seva corona a Mallorca (III, 47). Aquesta preocupació pel rang i la dignitat apareix en altres dels documents promulgats pel rei i encara que no en el mateix grau a les seves cartes personals.²⁹³

Podrien citar-se aquí alguns documents inèdits del desembre de 1344. Pere acabava de derrotar Jaume III, l'intent del qual de recuperar Puigcerdà havia acabat en un fracàs ignominiós. El rei d'Aragó es preparava per celebrar el Nadal a Perpinyà per primer cop i desitjava impressionar els seus vassalls recentment conquerits. Així doncs, va ordenar que s'acabessin la dalmàtica, la bola del món, el ceptre i la corona que necessitava per a la processó del dia de Nadal i que fossin enviats a Perpinyà (*vid.* III, 200).²⁹⁴ El preocupava, però, un públic més ampli que els ciutadans de Perpinyà. El 15 de desembre va ordenar al tresorer que sota pena de perdre la protecció reial, havia de desempenyorar i d'enviar a Perpinyà «tot aquell argent o vexella nostra que és em penyora [...] trastats e quitets [...] que en altra manera en gran vergonya poríem venir, que entre les altres coses nos fallen tayladors d'argent, que no n'avem sinó nostre [...] e con nós siam en loch on nós vénen fer reverència molts del regne de Fransa, per ço no volem ne sofferríem que per mal recapte vostre en les dites festes fossem envergonits».²⁹⁵

A més de com un «gran senyor», Pere es veia com «a bon pastor» dels

293. Com ara la seva ordre de no allotjar ningú que no tingués el rang de príncep reial al palau reial de Barcelona, «CHE», XIII (1950), 185, o la carta a la seva filla Constança, el 1347, sobre la manera correcta d'adreçar-se-li, *Epistolari*, I, 88-89. Per a la diferència entre les cartes i la *Crònica*, *vid.* GUBERN, p. 37 i ss. Per a la importància del cerimonial a la coronació de Pere, *vid.* B. PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los Reyes de Aragón* (València 1975), ps. 243-244 (i també 209, 218, 223, 236).

294. ACA, Cancillería, reg. 1122, fol. 73v, i també reg. 1123, fol. 56v.

295. ACA, reg. 1123, fol. 64.

seus súbdits (v, 33). En un parlament a les corts de Tarragona, el 1370, va condensar la seva visió sobre la missió reial de la seva casa i els deures dels seus súbdits.²⁹⁶ El rei ha de governar bé, ha de ser «savi e prudent», i ha de defensar els seus súbdits. Pere sostenia que ell havia fet justícia i havia defensat els seus reialmes i que, a canvi, els súbdits l'havien d'obeir com a monarca i ajudar-lo en la defensa de la terra, tal com succeïa en el passat.

En certa manera, Pere III prefigura els governants absolutistes del renaixement,²⁹⁷ però encara no ho és. Era autoritari, però va arribar a conèixer les limitacions del poder reial de la corona. La *Crònica* insisteix en la seva habilitat per aconseguir la solidaritat dels seus súbdits, no tan sols els nobles (III, 28), sinó també l'exèrcit (VI, 41) i el poble de Borriana, que es va negar a ser alienat de la corona, i amb el qual diu que «ploram e estiguem per spay de una hora» (II, 30).²⁹⁸ De fet, va tenir durant molts anys el suport de les ciutats catalanes, sense el qual hauria perdut la lluita amb les Unions d'Aragó i de València i, posteriorment, la guerra amb Castella. Gràcies a aquest suport de les ciutats i de l'Església, el 1358 va poder obligar la noblesa catalana a pagar la seva part de les despeses de guerra.²⁹⁹ El 1383 el descontent per la contínua càrrega econòmica i per la corrupció de la cort era tal que l'eloqüent discurs a les corts, dient-los que eren «el poble més lliure del món» (és a dir, aquell que posseïa més privilegis), va tenir ben poc efecte.³⁰⁰

Pere es veia com un rei cristià i, com a tal, protegia els pelegrins a Terra Santa del reclutament forçós a les galeres reials.³⁰¹ En la seva correspondèn-

296. *Parlaments*, ps. 47-50. Pere empra sovint, com fa aquí, tres encapçalaments: *vid. pròleg*, o bé III, 47.

297. MONTOLIU (citat a la nota 183), p. 114.

298. Això sembla una mostra més autèntica de confraternització amb la gent que no pas la dansa amb el poble de Perpinyà, on s'endevina la intenció de guanyar-se els súbdits de Jaume de Mallorca (III, 199).

299. J.-L. MARTÍN, dins «Estudis d'Història Medieval», IV (1971), 69-86. Després de la derrota de les Unions, la política del Cerimoniós amb Aragó va ser més moderada del que fa suposar la lectura de la *Crònica*. *Vid.* PALACIOS MARTÍN, ps. 250-251.

300. *Parlaments*, p. 54. *Vid.* ABADAL, *HE*, XIV (1966), ps. lxxiii i cxciv (*Pere*, ps. 100-102, 276).

301. «CHE», xv (1951), 171.

cia amb el soldà d'Egipte va intentar, com el seu avi Jaume II, no tan sols d'obtenir les millors condicions de comerç per als mercaders catalans, sinó també el cos de santa Bàrbara. Hi ha cartes sobre aquest afer des del 1345 fins al 1373, quan va intentar subornar el soldà amb falcons noruecs. També intercedia en favor de l'alliberament dels presoners cristians i del rei d'Armènia, el qual va ser rebut el 1383 amb la generositat apropiada.³⁰² També va aprovar, com era habitual, la legislació contra les prostitutes que gosessin vestir-se com dones honrades.³⁰³ Cada dia feia seure tretze pobres a la seva taula i els besava la mà.³⁰⁴ Aquestes actituds, tradicionals en un rei cristià, no li impedien d'adoptar una política resoludament independent, sovint hostil, contra la intervenció política del papa i envers els privilegis eclesiàstics.³⁰⁵

El providencialisme de la *Crònica* ja ha estat discutit,³⁰⁶ però aquesta actitud també apareix en altres fonts. Des de la infantesa, a Pere li havia estat imbuïda la idea que ell era un instrument de Déu. Quan només tenia sis anys, va rebre una carta del seu pare, celebrant la rendició de Càller, que va marcar la derrota definitiva de Pisa a Sardenya. Juntament amb les notícies, la carta deia que «*cum tempus similia operandi vobis ab alto datum fuerit, ea credatis non ex vestra set a virtute divina misericorditer processisse*», 'quan des de dalt se us doni l'oportunitat de realitzar accions com aquesta, no cregueu que procedeixin de la virtut vostra sinó misericordiosament de la divina'.³⁰⁷ L'atribució de totes les gestes reials a Déu, que ja apareix al *Llibre dels feits*, es desenrotlla detalladament al pròleg de la *Crònica*³⁰⁸ i també la trobem en els discursos del Cerimoniós. El 1363, adreçant-se a les corts de Montsó, va començar agraint a Déu els favors

302. «CHE», XIV (1950), 184; XVII (1952), 168, 170; XIX (1953), 166.

303. «CHE», XXXV-XXXVI (1962), 364-365.

304. Vid. A. ALTISENT, *L'almoïna reial a la cort de Pere el Cerimoniós* [1378-1385] (Poblet 1969).

305. Per a les referències, vid. *Los reinos hispánicos*, I, 411 i ss., i, més amunt, nota 205.

306. Vid. més amunt, p. 68-73.

307. GIRONA, 85 (el 1326).

308. JAUME, *Llibre*, I (ed. Soldevila, p. 3) va ser probablement escrit per un eclesiàstic i no pel rei mateix, però aquesta distinció no hauria estat clara per al Cerimoniós.

especials que li havia atorgat. Gràcies a aquests favors havia accedit al tron, no per primogenitura directa, sinó per la renúncia del seu oncle Jaume i per la mort del seu germà gran Alfons —tots dos fets es descriuen, el primer més detalladament, a la *Crònica*, capítol 1.³⁰⁹ D'això se'n desprèn, doncs, que Déu havia triat Pere i que tot aquell que s'hi oposés «a l'ordinació de Déu contrasta» (Romans, XIII, 2).³¹⁰

Pot sorprendre'ns, doncs, que, basant-se en aquesta creença, Pere sempre estigués convençut que tenia raó i aquesta convicció el sostingués durant la llarga sèrie d'adversitats que va patir? La seva actitud no va canviar mai. En els últims anys del regnat va prendre les terres al seu gendre, el comte d'Empúries, i el va exiliar, alhora que intentava impedir que el seu hereu Joan exercís el dret al càrrec de procurador general (tal com havia fet anys enrere amb el seu germà Jaume, fet que va ser un dels desencadenants de la revolta de les Unions). El 1386 estava embrancat en una lluita aferrissada amb l'arquebisbe de Tarragona. L'octubre de 1386, quan el seu fill Joan era en perill de mort, va ordenar que s'emportessin el seu nét de la vora de la mare. Finalment, Joan es va recuperar i Pere va morir, el 5 de gener de 1387, però el Cerimoniós va intentar controlar les accions del seu fill fins i tot un cop mort, mitjançant un codicil del testament.³¹¹ L'última frase de l'apèndix, tant si la va escriure el rei com si no, té un ressò d'autenticitat quan refusa la clemència amb l'últim dels nombrosos rebels que apareixen a la *Crònica*.

Pere vist pels altres

En el moment que va morir, el Cerimoniós estava pràcticament en guerra amb el seu hereu, però ni aquest fet, ni tampoc la subseqüent persecució, l'arrest i l'empresonament de la seva vídua, no van impedir que se li retessin els honors habituals. Es van celebrar misses a l'altar major

309. *Parlaments*, 24.

310. *Ibid.*, 37 (sobre Mariano d'Arborea). Després exposa un altre argument basat en la legislació feudal.

311. ZURITA, x, 35, 37, 39.

de la catedral de València i extramurs, i fins i tot es van reclutar predicadors que lloessin la seva vida. Tant les misses com els sermons es podien oir contínuament des de l'hora terça fins a les vespres. La municipalitat va divulgar un resum de la vida del Cerimoniós com a guia per als predicadors, on s'enumeraven la pietat, la generositat i la misericòrdia del rei, els seus actes de justícia, el coratge (especialment en l'alliberament de València de Pedro I), les victòries sobre els enemics i, finalment, la seva bondat amb València (que, en una ocasió, segons la *Crònica*, havia tingut la intenció d'arrasar).³¹²

La imatge que el Cerimoniós tenia d'ell mateix es confirma també a la *Crònica dels reis d'Aragó*, que va ser començada sota la seva direcció i va continuar fins el 1400 aproximadament. La versió catalana d'aquesta crònica descriu Pere com un «hom molt savi e fort bon cavaller, ardit e llarg, e molt benigne». Relata com Pere va ser perseguit per la seva madrastra, mentre era l'hereu al tron. La responsabilitat de les guerres sempre és atribuïda als seus enemics —els seus germanastres, els genovesos, Jaume III de Mallorca, els rebels de les Unions, Mariano d'Arborea i Pedro I, que, a més, sempre va evitar la batalla amb el Cerimoniós. Fins ara sembla que la font principal és la *Crònica* de Pere III, tot i que aquí s'hi afegeixen uns quants errors.³¹³ També hi ha un diàleg entre el rei Pere i Enrique de Trastámara, que en veure la «fugida» de Pedro I va exclamar: «Senyor, lo regne de Castella és vostre.» «Cert és [...], ans serà vostre e jo

312. *Vid.* IV, 57. E. VIDAL BELTRÁN, *Valencia en la época de Juan I* (València 1974), 118 i ss. *Libre de memories de Valencia (1308-1644)*, ed. S. Carreres Zacarés, I (València 1930), 152-163. El cos del Cerimoniós va romandre a la catedral de Barcelona fins al 1394, quan va ser solemnement traslladat a Poblet i enterrat a la tomba que s'hi havia construït, en presència del seu successor, Joan I. El seu cos va ser a Poblet fins al saqueig de 1835. L'efígie del monarca que hi ha actualment a Poblet és moderna, obra de l'escultor Frederic Marès. Per a les il·lustracions de la tomba i l'efígie moderna, *vid.* RIQUER, I, 499.

313. SOBERANAS, c. 40 (p. 181 i ss.). (Aquest capítol falta a la versió llatina i també a la majoria de manuscrits de la catalana, que s'acaba amb Alfons III; *vid.* SOBERANAS, p. 193 i ss.). Entre els errors poden destacar-se la confusió dels anys que va durar el matrimoni amb Elionor de Portugal (tres en comptes d'un) i l'afirmació que Pere va derrotar personalment Jaume III «e tolclí lo cap» i que la guerra amb Castella va durar «entorn de XXXa anys».

us en fas rei i vos do ara de present», va respondre el Cerimoniós, mentre Enrique intentava besar-li el peu. «E depuis lo dit rei En Pere mes-lo en lo regne de Castella, del qual l'havia fet rei e senyor [...] lo qual lo dit rei En Pere podia haver aterrat vers si mateix si li hagués plagut.» Abadal considera que això és un reflex de l'opinió de Pere i dels seus col·laboradors sobre la «desconeixença» d'Enrique, un cop va ser rei de Castella.³¹⁴ Després d'aquesta glorificació del Cerimoniós, la *Crònica dels reis d'Aragó* acaba amb l'observació: «lo dit rei En Pere hac grans afers, persecucions e tribulacions en lo món, de les quals nostre Senyor Déus lo trasqué ab honor tostemps e ab gran avantatge seu.»³¹⁵

Pere va ser criticat en vida per un dels seus nobles principals, Pere de Xèrica, del qual es va dir que el 1344 havia afirmat «*en nada es bueno y ninguna cosa hace ni provee sino con consejo de bachilleres y de vil gente*».³¹⁶ El mateix any, el rei va rebre els elogis de fra Canals, un autor segurament cistercenc, que comparava la saviesa juvenil del rei amb la de Salomó i la seva grandesa d'esperit continguda en un cos menut amb Alexandre el Gran i amb Pipí, rei dels francs: «*si quantum ad staturam corporis dissimilis fuit patribus suis, non tamen in animi magnitudine et virtute. Illis namque in morum probitate et armorum strenuitate et cordis magnitudine, sequens eorum vestigia, non mediocriter equalis fuit*», 'si pel que fa a l'estatura del cos va diferir dels seus avantpassats, no ho va fer pas per magnitud i virtut d'ànim. En efecte, seguidor dels seus passos, va ser el seu igual en probitat de costums, força d'armes i grandesa de cor'. L'admiració de Canals per Pere sobrepassa la que sent per cap dels seus predecessors. S'ha suggerit que havia estat en contacte amb el rei, però, en qualsevol cas, va

314. SOBERANAS, p. 183. ABADAL, *HE*, XIV, p. cxlix (*Pere*, 215). Probablement, l'origen de la història són els comentaris d'Enrique al Cerimoniós a VI, 49. Per a la «desconeixença» d'Enrique, *vid.* més amunt, p. 35.

315. SOBERANAS, p. 183 i ss, Sembla que es basa en el pròleg (4), on Pere fa referència a «les guerres e tribulacions nostres» i a la manera com Déu va alliberar-lo.

316. ZURITA, VII, 81. Aquesta afirmació, citada per un partidari de Jaume III, podria considerar-se suspecta, però no és improbable com a representació de l'habitual aversió dels nobles envers els juristes. *Vid.* LECOY, II, 142.

quedar certament impressionat per la conquesta de Mallorca del Cerimoniós.³¹⁷

Els cronistes contemporanis que escrivien fora dels reialmes de Pere, òbviament, hi paraven menys atenció. Però López de Ayala considera Pedro I de Castella o, millor dit, els seus consellers, responsables de la guerra amb Aragó —un punt de vista que potser és massa generós. D'altra banda, deixa constància del suport del Cerimoniós a un dels seus nobles en una disputa amb un dels servidors principals d'Enrique II, descrivint-lo en termes que suggereixen desaprovació. (Ayala mateix va haver d'enviar l'ultimàtum d'Enrique a Pere).³¹⁸ Pel que fa als cronistes de fora la península, Froissart, en el seu relat de segona mà de la guerra entre francesos i anglesos a Espanya, només esmenta Pere de passada com «un bon catòlic» i com a contrast per a l'abominable Pedro I. Els biògrafs dels papes d'Avinyó contemporanis al Cerimoniós no n'estaven gaire ben informats. Un d'ells el considera dominat per Jaume III de Mallorca, en l'època de la visita a Avinyó, mentre que un altre diu que criava el fill de Jaume, Jaume «IV», «*ut filium*», 'com un fill', ben contràriament al tractament que el seu nebot rebia de Pere. Fan Pedro I responsable de la guerra entre Castella i Aragó, sense esmentar, però, que el papat va donar suport al destronament del rei castellà pel seu germà i Pere III.³¹⁹

El florentí Matteo Villani va lloar el coratge i el «consell savi» de Pere, remarcant especialment com Pere es va imposar en el setge de l'Alguer i la seva habilitat per a enganyar la guarnició amb la notícia falsa de la derrota genovesa a l'Orient. L'objectivitat de Villani és sorprenent, sobretot si la comparem amb la reacció furiosa de Petrarca davant de l'aliança veneciana-aragonesa. En una carta de 1351 al dux de Venècia, el denunciava per

317. Vid. J. RUBIÓ, *Fra B. de Canals i la seva desconeguda crònica llatina*, dins *Homenaje a J. Vincke*, 1 (Madrid 1962-1963), 239 i ss. Ara a *Història i historiografia. Obres de J. Rubió i Balaguer*, VI (Barcelona 1987), p. 402.

318. AYALA, *Crònica de Pedro I* (1356), 8-10 («BAE», LXVI, 474 i ss.); *Crònica de Enrique II* (1376), 2 («BAE», LXVIII, 29-31).

319. FROISSART, *Chroniques*, VII, ed. Kervyn de Lettenshove (Bruselles 1869), p. 82. Més endavant, en una redacció de la crònica, Froissart mostra Pere donant la benvinguda a Enrique quan va tornar a la península després de la seva derrota (!). Vid. *Prima vita Benedicti XII*, 1; *Secunda vita Clementis VI*, ed. S. Baluze, *Vitae paparum Avenionensium*, ed. G. Mollat, 1 (París 1914), 269; *Prima vita Innocentii VI* (p. 322 i ss., on es diu que València va ser *miraculose*, «miraculosament» salvada de Pedro I; la cronologia és confusa).

haver buscat «*barbarorum regum [...] auxilia*», 'l'ajuda de reis bàrbars' per tal de destruir els genovesos, els seus compatriotes italians. Considerava Pere com un dels tirans de l'Occident, comparable amb els aliats turcs dels genovesos, i opinava que els aragonesos tenien una ànima venal —sembla que Petrarca sabia que Venècia subvencionava la flota del Cerimoniós. El 1353, en una carta als genovesos, es refereix a Pere III com «*rex ille periurus*», 'aquell rei perjur', que havia anat a la guerra mogut per l'avarícia, «*ille rex insolens, federum contemptor ac fidei*», 'aquell rei insolent, menyspreador dels tractats i de la fe', i exhorta els genovesos a destruir els adversaris bàrbars.³²⁰

Arribat el segle XV, hi ha un gran declivi en la historiografia catalana, palès a la relació que fan Pere Tomic i Gabriel Turell del regnat del Cerimoniós. Tomic, cavaller que escrivia el 1438, considera que Pere era «cerimoniós» perquè cercava i copiava el cerimonial seguit per altres cases reials. Confon els seus matrimonis i les guerres a Sardenya, no esmenta la conquesta de Mallorca i utilitza la guerra amb Castella en l'exaltació de la família Pinós, de la qual era vassall. Afegeix altres execucions a les que Pere va ordenar realment i el qualifica de «segon Neró». Gabriel Turell, un ciutadà honorat de Barcelona, en el seu *Recort* de 1476, segueix Tomic en gran mesura i afegeix que Pere era «suspirós e cruel».³²¹ Altres autors hispànics més tardans també tendien a adoptar aquest punt de vista desfavorable sobre Pere III i la darrera lluita del rei amb l'Església sembla haver-se quedat especialment gravada a les seves ments. Els partidaris de l'Església el consideraven «citad davant del tribunal de Crist pels representants de l'Església a Tarragona, el patrimoni dels quals volia usurpar tirànicament».³²² En el segle XIX, els apologistes de la Unió aragonesa el

320. M. VILLANI, *Cronica*, IV, 21, 34, ed. F. G. Dragomanni, 1 (Florència 1846), 323, 337. Aquesta visió de Pere, tot i que s'allunya molt de la realitat del 1354, és interessant en ella mateixa. FRANCESCO PETRARCA, *Le familiari*, XI, 8, XIV, 6, ed. V. Rossi, *Opere*, XI (Florència 1934), 346 i ss.; XII (1937), 125 i ss.

321. Pere TOMIC, *Historias e conquestas dels excellentissims e catholicos reys d'Aragó e de lurs antecessors, los comtes de Barcelona* (Barcelona 1886), c. 44, ps. 208-222. No sembla que Tomic conegués la *Crònica*. Sobre aquest autor, *vid.* RIQUER, I, 505-507. Gabriel TURELL, *Recort*, ed. E. Bagué (Barcelona 1950), 178.

322. Joannes VASAEUS (escrit el 1551), *Chronicon rerum Hispanicarum*, dins *Hispania illustrata*, ed. A. Schottus, I, (Frankfurt 1603), p. 619.

presentaren com un tirà que negava la llibertat al seu poble i, ja en el segle XVI, havia estat durament criticat per Zurita.³²³ Ja hem esmentat alguns dels judicis més moderns³²⁴ i ara és el moment que el lector valori Pere III i la seva *Crònica* pel seu compte.

VI. MANUSCRITS I EDICIONS DE LA CRÒNICA

S'han conservat dues redaccions de la *Crònica*, com ja hem esmentat.³²⁵ L'única edició crítica existent és la d'Amadeu Pagès, que publica les dues redaccions alhora, distingint-les tipogràficament.³²⁶ La primera redacció, acabada segurament cap a finals de 1382 o 1383, es conserva en dos manuscrits i la segona, datable cap al 1385, en cinc. Pagès coneixia tots aquests còdex menys un i els va assignar les sigles següents:³²⁷

A. Madrid, Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Fondo Salazar G.35 (ara 9/482). Paper. 184 folis. 266 x 210 mm. Finals s. XIV (Pagès) o XV *ineunte* (Massó). Va pertànyer a Jerónimo Zurita (s. XVI) i té anotacions seves en els marges. El text comença al fol. 1 i acaba al fol. 155, que correspon al final del cap. VI.

323. *Vid.* DUALDE, «EEMCA», II (1946), 365-368 (juntament amb alguns altres judicis més favorables). ZURITA, x, 39; VIII, 5, etc.

324. *Vid.* més amunt, notes 3, 245. Abadal, encara que prefereix evitar els judicis generals (com jo he fet també), és molt crític amb Pere III. *Vid.*, per exemple, HE, XIV, p. ccii (*Pere*, 286 i ss.), on el censura per la seva afeció per l'art i la literatura, que considera perjudicial per a «la seva eficiència política». No té, doncs, en consideració l'opinió de GUBERN (*Epistolari*, I, 24) que «totes les seves empreses [de Pere] [...] responen de prop al seu deure com a sobirà» (el subratllat és meu). *Vid.* també els comentaris en l'ús que Pere fa de la història (p. 26). L'estudi que Gubern fa sobre Pere III (ps. 23-40) és en general molt valuós. Com a resum diu «una figura de carn i d'ossos; sarcàstic i afable, astut i incaut, entonat i planer, mesquí i fastuós».

325. *Vid.* més amunt, ps. 59 i ss.

326. Pagès distingeix amb negreta el text de la segona redacció, quan aquest difereix de la primera; el material de la primera redacció que va ser omès a la segona apareix entre parèntesis.

327. Segueixo la llarga exposició de Pagès a la seva edició, ps. vii-liii, que modifica algunes de les conclusions del seu estudi anterior a «Romania», XVIII (1889). Val la pena consultar també l'article de J. MASSÓ TORRENTS, «Revue Hispanique», XV (1906), 548-554, que descriu els mss. A-D.

B. Madrid, Biblioteca de la Real Academia de Historia, Fondo Salazar G. 36 (ara 9/483). Paper. 162 folis. 285 x 210 mm. S. XVI (Pagès), XV (Massó). Hi ha peculiaritats lingüístiques que mostren que el copista era castellà. També va pertànyer a Zurita. Conté la mateixa part del text que A.

C. València, Biblioteca Universitaria y Provincial, M 212 (*olim* 96-6-12). Paper. 275 x 215 mm. 316 folis, 296 dels quals tenen el mateix copista. S. XVI, segons Pagès, però sembla més probable que sigui del s. XV, com opinen Massó Torrents i Coll i Alentorn. Conté una llarga sèrie d'obres històriques o *opuscula*, de les quals les més importants són la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, en català (fols. 15-71v), i la *Crònica* de Pere el Cerimoniós. El pròleg i els caps. I-VI són als fols. 72-270v i l'apèndix als fols. 270v-276v. En els fols. 276v-287v, hi ha un elogi de Pere III anònim, que Pagès va atribuir a Pere Miquel Carbonell (*vid.* més endavant), però que és anterior. Pagès (p. lxxiii i ss.) en va publicar extractes. En els fols. 278v-287v hi ha tres cròniques breus dels tres successors de Pere, Joan I, Martí I i Ferran I. El manuscrit s'acaba amb la transcripció dels últims capítols de la *Crònica* de Muntaner (fols. 287v-296v).

D. Barcelona, Biblioteca del Seminari Episcopal, 74 (*olim*, Armario 8, Scrin. 39, 4). Paper. 280 x 210 mm. 124 folis. S. XVI (Pagès), XV (Massó Torrents). Conté la *Crònica dels reis* [...] (fols. 3-84v), els mateixos capítols de Muntaner que C (fols. 85-94) i la *Crònica* (fols. 94v-116v) en una forma molt més abreujada, que acaba a VI, 52. Segueix el mateix elogi anònim (fols. 116v-117r) i les tres breus cròniques de C.

E. Madrid, Biblioteca General del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Medinaceli, 2. Paper. 280 x 205 mm. 74 folis. S. XV (a mitjan s. segons S. Gili i Gaya, «EUC», XII (1927), 270-276; més tard, segons Pagès). En els fols. 2-30 conté només el cap. IV de la *Crònica*, però sencer.

F. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 976. Paper. 300 x 210 mm. 173 folis utilitzats. S. XVI *exeunte*. Prové d'una biblioteca de Saragossa, potser de la del comte de Campomanes. Conté la *Crònica* (fols. 1-173), des del pròleg, 6, fins a VI, 10.

La primera redacció s'ha conservat en els manuscrits A i B. Com que B

és una còpia d'A, el text de la primera redacció s'ha de basar completament en A, encara que aquest manuscrit és evidentment la còpia d'un de perdut.³²⁸ La segona redacció s'ha conservat en dues còpies completes, o gairebé completes (C i F), en una versió abreujada (D) i un sol capítol a E. Els manuscrits D i F són còpies de C. El fragment conservat a E pertany a la segona redacció, però en una fase anterior a C, amb alguns passatges de la primera redacció. La comparació bàsica és, doncs, entre A (per a la primera redacció) i C (per a la segona). C és l'únic manuscrit que conté l'apèndix.³²⁹

Pagès no va collacionar el setè manuscrit, que anomenaré G. El seu contingut mereix, doncs, ser descrit més detalladament.

G. Barcelona, Biblioteca Universitària, 82. Paper. 290 x 210 mm. 161 (dels 167) folis utilitzats. Datat del 1425. Descrit per F. Miquel Rosell, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, I (Madrid 1958), p. 95 i ss. Conté una obra en català de fra Joan de Bur, «de l'Orde de la Terça Regla, natural cathalà de la Spluga de Francoli», que s'anomena convencionalment *Crònica universal*. Els fols. 97-161 d'aquesta crònica tracten de la Corona d'Aragó. Des del fol. 130v, tracta del regnat de Jaume II i des del 132v cobreix el mateix període que la *Crònica* del Cerimoniós. En el cap. I apareix de manera molt abreujada la conquesta de Sardenya, però s'inclou l'enfrontament a València entre Alfons III i els seus súbdits (I, 48). Després Joan de Bur ja passa a la mort d'Alfons. El capítol II narra la majoria dels fets de manera molt concisa (no descriu la coronació i omet la disputa a Avinyó). Ofereix alguns detalls de la presumpta conspiració de Jaume III (III, 17-19), com ara les condicions ofertes a Jaume (III, 183), però es passen molt per alt la conquesta de Mallorca i especialment del Rosselló i de la Cerdanya, que III descriu amb tants detalls. S'inclouen alguns dels millors diàlegs del capítol IV i el text de V se segueix de prop, cosa inusual. En el capítol VI omet les cartes transcrites (3-4, 7) i la majoria dels diàlegs i els discursos (com ara els de

328. *Vid.* III, 117, on, com ja va veure SOLDEVILA (p. 1.195), el copista d'A omet una frase (que C proporciona, ja que el seu copista devia tenir una còpia millor que A per a aquest passatge).

329. *Vid.* el *stemma codicum* a PAGÈS, p. xlii.

52). Conserva la major part de les dates de la *Crònica* i el text, naturalment, es posa en tercera persona. Bur afegeix alguns errors (per exemple, el comte d'Urgell que s'anomena a VI, 29, era Pere i no Jaume, com diu Bur). Tendeix a incorporar referències als «catalans», com ara a V, 22, on diu que el traïdor genovès executat «tostemps era estat rebella als cathelans» (en comptes d'«a Nós e a nostres officials» com diu Pere).

Després de resumir la *Crònica*, Bur inclou (fols. 160-161v) addicions diverses, però abans observa l'absència de discussió sobre alguns temes a la *Crònica*: Jaume «IV» de Mallorca, la mort de la reina Elionor i el darrer matrimoni de Pere. La mort i l'enterrament de Pere es descriuen breument, seguits dels matrimonis i les morts dels successors del Cerimoniós, Joan I i Martí, l'interregne i l'elecció a Casp de Ferran I d'Aragó (1412), la seva mort el 1416 i l'accés al tron d'Alfons V d'Aragó i IV de Catalunya. Al fol. 161v llegim: «*Finito libro sit laus gloria Christo. Amen. Anno Domini M.CCCC.XXV. III mensis decembris.*»

A la ressenya de l'edició de Pagès (*vid.* nota 332, més avall), Coll i Alentorn fa parar esment a l'obra de Bur i suggereix que el text de la *Crònica* es podria millorar amb la incorporació de G a l'edició. Un cop collacionat el manuscrit que segueix, com indica Coll, la segona redacció (conté, per exemple, el diàleg amb el barber Gonçalbo a IV, 42), considero que això succeeix molt poques vegades. A les notes a la traducció anglesa he assenyalat les ocasions on el ms. G afegeix alguna cosa o difereix del text establert per Pagès.³³⁰

Hi ha cinc edicions de la *Crònica* sencera i una selecció de fragments. La primera (a, seguint Pagès) la trobem continguda a l'obra de Pere Miquel Carbonell, *Cròniques de Espanya fins ací no divulgades: que tracta dels Nobles e Invictíssims Reis dels Gots: i de gestes de aquells: y dels Comtes de Barcelona: e Reis de Aragó: ab moltes coses dignes de perpètua memòria* (Barcelona 1547, impresa per Carles Amorós; el colofó porta data del 15 de novembre de 1546). És un infoli a dues columnes, amb lletra gòtica. La còpia conservada a la Biblioteca Nacional, París (Oa 16 in-fol. Réserve) té

330. *Vid.* I, notes 41, 106, 112; II, nota 51; III, notes 43, 45, 48; IV, nota 60; V, notes 9, 33, 35; VI, notes 6, 8, 52, 59, 67, 88, 106, 151, 162, 188. Almenys en un cas (I, nota 106) el ms. G confirma la correcció de Coll al text de Pagès. No he anotat les nombroses i llargues omissions de G.

anotacions de Zurita als marges. N'hi ha una altra còpia a la Houghton Library (Harvard University). En el fol. 100v Carbonell afirma que ha descobert una còpia de la *Crònica* de Pere III i que la inclourà «no ajustant-hi res de mi mateix». Pagès (p. xxii i ss.) fa notar que, de fet, Carbonell va fer-hi algunes addicions. L'edició té molts errors tipogràfics, dels quals Carbonell no n'és responsable, ja que havia mort alguns anys abans, el 1517. El text segueix C molt de prop i ocupa els fols. 101-199. El segueix l'apèndix (fols. 199-202), com a C, i un elogi amplificat del Cerimoniós (vid. C i D).

Hi ha dues edicions del segle XIX. La *Crònica del rey de Aragón D. Pedro IV el Cerimonioso, ó del Punyalet, escrita en lemosín por el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por Antonio de Bofarull* (Barcelona, Alberto Frexas, 1850, xvi, 432 pàgines 8.º) és la primera i la més valuosa. L'autor, que llavors era arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, hi inclou una breu introducció, unes quantes notes útils i una traducció al castellà, acarada a l'original. La traducció no és gaire exacta i sovint obvia les dificultats de l'original, però Bofarull corregeix molts dels errors tipogràfics de l'edició de Carbonell. També hi inclou l'apèndix, una breu conclusió personal i set documents, sis dels quals es refereixen a la qüestió mallorquina. En canvi, la *Crònica del rey d'Aragó En Pere IV lo Cerimoniós, ó del Punyalet, escrita per lo mateix monarca ab un prólech de Joseph Coroleu, corresponent de la Academia de la Historia* (Barcelona, La Renaixensa, 1885, xi, 335 ps. 8.º) és decebedora, tenint en compte que és obra de l'editor d'una col·lecció tan interessant com els «Documents Historichs Catalans del Sigle XIV» (Barcelona 1889), molts dels quals estan relacionats amb el Cerimoniós. Pagès observa que Coroleu retorna als errors de la primera edició.

La quarta edició és la d'Amédée Pagès, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne, dit le cérémonieux ou «del Punyalet»* (Bibliothèque Méridionale publiée sous les auspices de la Faculté des lettres de Toulouse, 2.e série, XXXI) (Tolosa, Édouard Privat, París, Henri Didier, 1941, lxxiv, 472 ps. 8.º). Pagès, autor de molts estudis de poesia catalana, especialment d'Ausiàs Marc, havia començat a preparar l'edició molts anys abans. El seu primer estudi sobre la *Crònica* va aparèixer a «Romania», XVIII (1889). L'edició, acabada el 1932, havia de ser publicada a Barcelo-

na per l'Institut d'Estudis Catalans. Van arribar-se a imprimir el pròleg i el capítol I, però la Guerra Civil va impedir la continuació del projecte. L'edició es va publicar a Tolosa i va patir noves dificultats a causa de l'ocupació de França, cosa que explica que no tingui una anotació completa. Les excel·lents notes de Ramon d'Alòs-Moner només arriben fins a I, 41. Pel que fa a les notes posteriors de Pagès (ps. 411-439), són especialment valuoses per a França i els afers papals. En aquesta edició s'aclareix per primer cop el problema de les dues redaccions i és també la primera a basar-se en els manuscrits. Pagès imprimeix la versió d'A i les variants de C.³³¹

Aquesta edició va rebre menys atenció de la que es mereixia, probablement a causa de les circumstàncies del moment en què va aparèixer. La ressenya de Miquel Coll i Alentorn («Estudis Romànics», I [1947-1948], ps. 254-257) és la més valuosa de les que conec.³³² El senyor Coll nega la hipòtesi de Pagès que el manuscrit C fos copiat per a Carbonell entre 1497 i 1515, ja que C és positivament anterior a Carbonell. És cert, però, que aquest va utilitzar el manuscrit en qüestió o un de molt proper com a font de l'*editio princeps* plena d'errors que es va publicar el 1546. L'apèndix també ha de ser anterior a Carbonell, ja que s'ha conservat a C. Coll va donar per bones la resta de les conclusions generals de Pagès, però va afegir algunes esmenes de detall.

L'edició completa més recent és la de Ferran Soldevila, a *Les quatre grans cròniques* (Barcelona, Selecta, 1971), on es va publicar juntament amb les cròniques anteriors de Jaume I, Bernat Desclot i Ramon Muntaner. El text de la *Crònica* del Cerimoniós ocupa les ps. 1.003-1.158 i es basa en l'edició de Pagès, però modernitzant-ne l'ortografia, i s'han acollit les correccions que Coll va indicar a la ressenya suara esmentada. No segueix el procediment de Pagès d'imprimir les dues edicions en el cos del text, sinó que publica la segona redacció i indica les variants de la primera en nota. La introducció de la *Crònica* és sobretot un resum del contingut (ps. 105-126) i les notes (ps. 1.161-1.225) són extremament útils, com

331. *Vid.* PAGÈS, ps. liv-lvi.

332. La de «A. J.» a «Romania», LXVIII (1944-1945), 498-500, no té gaire interès.

esperaríem d'un historiador de la talla de Soldevila, però, sobretot després del capítol III, paren més atenció a aspectes lingüístics que no pas històrics.

Per acabar, hauríem d'esmentar l'edició fragmentària de Ramon Alòs-Moner, *Autors catalans antics*, 1, *Historiografia* (Barcelona, Barcino, 1932), que empra el manuscrit C.

J. N. HILLGARTH
Pontifical Institute of
Mediaeval Studies (Toronto)

Abreviatures bibliogràfiques

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona
«AIEM»	«Anuario de Estudios Medievales» (Barcelona)
«AIEC»	«Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» (Barcelona)
«AST»	«Analecta Sacra Tarraconensia» (Barcelona)
«BAE»	«Biblioteca de Autores Españoles» (Madrid)
Bofarull	P. de Bofarull i Mascaró, <i>Los condes de Barcelona vindicados</i> , 2 vols., (Barcelona 1836. Facsímil, Barcelona 1988).
«BRABLB»	«Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»
«BRAH»	«Boletín de la Real Academia de la Historia» (Madrid)
«BSAL»	«Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana» (Palma)
«CDIACA»	«Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón» (Barcelona)
CHCA	<i>Congreso de Historia de la Corona de Aragón</i> (Barcelona etc.)
«CHE»	«Cuadernos de Historia de España» (Buenos Aires)
Colección ... Valencia	J. CASAN y ALEGRE, <i>Colección de documentos inéditos del Archivo General del Reino de Valencia</i> , 1 (Valencia 1894)
COROLEU	[J. COROLEU], <i>Documents historichs catalans del segle XIV. Colecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Joban I</i> (Barcelona 1889)
Cortes de Cataluña	<i>Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña: Cortes de Cataluña</i> (Madrid 1896-1922)
D'ARIENZO, Carte	L. d'ARIENZO, <i>Carte reali diplomatiche di Pietro IV, il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia</i> (= «CDIACA», XLV) (Pàdua 1970)

- DÉPREZ,
GLÉNISSON,
MOLLAT
DÉPREZ
I MOLLAT
«EEMCA»
Epistolari
«ER»
«EUC»
FINKE,
Acta
GIRONA

HE
HGLH

LECOY

MELONI,
Genova
PAGÈS

Parlaments

«RABM»
RIQUER

RIUS SERRA

RUBIÓ,
Documents
RUSSELL

SFG

ZURITA
- E. DÉPREZ, J. GLÉNISSON, G. MOLLAT (ed.), *Clément VI, Lettres closes, patentes et curiales se rapportant à la France*, 3 vols. (Paris 1901-1961)
- E. DÉPREZ, G. MOLLAT (ed.), *Clément VI, Lettres closes, patentes et curiales intéressant les pays autres que la France* (Paris, 1900-1961)
- «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón» (Saragossa)
Epistolari de Pere III, edició de R. GUBERN, I (Barcelona 1955)
- «Estudis Romànics» (Barcelona)
- «Estudis Universitaris Catalans» (Barcelona)
- H. FINKE, *Acta Aragoniensiæ*, 3 vols. (Berlín-Leipzig 1908-1922)
- Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, *Itinerari de l'Infant Pere (després Rei Pere III) (1319-1336)*, «EUC», XVIII (1933), ps. 336-355; XIX (1934), ps. 81-262.
- Historia de España*, ed. R. MENÉNDEZ PIDAL (Madrid I)
- Historia general de las literaturas hispánicas* (ed. G. DÍAZ-PLAJA, Barcelona)
- LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, 2 vols. (Paris 1892)
- G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro IV, il Ceremonioso*, I (1336-1354) (Pàdua 1971); II (1355-1360) (Pàdua 1976)
- A. PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le cérémonieux ou «del Punyalel»* (Tolosa-Paris 1941)
- Parlaments a les Corts Catalanes*, edició de R. ALBERT i J. GASSIOT (Barcelona 1928)
- «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos» (Madrid)
- M. de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, 3 vols. (Barcelona 1964)
- Josep RIUS SERRA, *L'arquebisbe de Saragossa, canceller de Pere III*, «AST», 8 (1932), ps. 1-63.
- A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-èval*, 2 vols. (Barcelona 1908-1921)
- P.E. RUSSELL, *The English Intervention in Spain and Portugal in the time of Edward III and Richard II* (Oxford 1955)
- Spanische Forschungen der Gorresgesellschaft*, I. REIHE, *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens* (Münster i. W.)
- J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, citat per llibre i capítol (vegeu la nota 1)